Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Historisk Tidsskrift,

Syvende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Femte Binds første Hefte.

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1904.

Udgives sammen med 2. Hefte for 2. Halvaar 1903.

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af:

Museumsassistent **M. Mackeprang,** Prof. **Kr. Erslev,** Prof. **Joh. Steenstrup,** Generaltolddirektør **Marcus Rubin** og Prof. **J. A. Fridericia.**

Foreningen har udgivet:

Historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69. 4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række. 1—6. Bd. 1887—97. 7. Række. 1—4. Bd. 1897—1904. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889. (Forskellige Hefter af 1. og 3. Række er udsolgte.)

C. Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51.

J. P. F. Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.

N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie. I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)

H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 1861.

Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863. (Udsolgt.)

O. Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863—67. (Udsolgt.)

H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.

Joh. C. H. R. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). 1889.

Foreningens Medlemmer kan faa de af denne udgivne Skrifter, for saa vidt Forraad haves, imod at udrede de tilsvarende Bidrag, 2 Kroner for hvert Halvaar. For ethvert Bind af de første fire Rækker af Historisk Tidsskrift betales som for to Halvaarsleveringer, for et Bind af 5te—7de Række betales som for tre Halvaarsleveringer. C. Molbechs Historisk-biographiske Samlinger regnes til en Pris af to Leveringer. Af Rørdams Universitetets Historie vil ethvert Bind med tilsvarende Aktstykker regnes som to Halvaarsleveringer. Ellers gælder ethvert af Foreningen udgivet Bind for en Halvaarslevering. Registret til 3dje Række af Historisk Tidsskrift leveres, naar ønskes, gratis sammen med 6te Binds 3dje Hefte; ellers betales det med 1 Kr. Indholdsfortegnelsen til de fem første Rækker af Historisk Tidsskrift koster 50 Ø. eller leveres, om ønskes, gratis med Steenstrups Historieskrivningen i Danmark.

Følgende yderligere **Prisnedsættelse** gælder dog foreløbig for Medlemmerne:

Historiske Aarbøger, udg. af C. Molbech. 1—3. D. 1 Kr. 50 Ø.

Historisk-biographiske Samlinger, udg. af C. Molbech. 1 Kr. 50 Ø.

Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700 af H. G. Garde. 1 Kr. 50 Ø.

Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage af C. E. F. Reinhardt. (Særtr. af Hist. Tidsskr. 3. R. 3. Bd.) 1862. 1 Kr.

Holsten-Gottorp og Kronen 1658[1]).

Af **P. Lauridsen.**

I. Indledning.

Lige siden Delingen 1544 havde Kongen og den gottorpske Hertug ligget i Strid om forskellige Spørgsmaal; men det var dog først efter Kejserkrigen 1627 og efter den store økonomiske Nedgang, som omkring Midten af det 17de Aarhundrede ramte Landene, at disse Stridig-

[1]) Hovedkilden for denne Afhandling er en Dagbog, ført af den gottorpske Raad Levin Claus Moltke til Knop, der var Hertugens Ombud ved Roskildefreden og de kjøbenhavnske Forhandlinger 1658. Dagbogen bestaar af 64 tætskrevne Foliosider og gaar fra 5te Februar til 13de Maj; men sammen med den opbevares en Række højst interessante og oplysende Indlæg: Breve, Concepter, Stridsskrifter og andre Dokumenter, affattede under disse Forhandlinger (desværre ere nogle af disse ikke længere til Stede). I Pakken (Rigsarkivet „Slesvig 228“) findes dog ogsaa diplomatiske Brevskaber fra 1656—57—59). — Hidtil have vi kendt yderst lidet til disse Forhandlinger, og det her for første Gang fremdragne Kildestof udfylder derfor saa at sige et tomt Blad i vor Historie. Jeg skylder de Herrer Arkivsekretær L. Laursen og Arkivassistent Louis Bobé en hjærtelig Tak saa vel for, at de have gjort mig opmærksom paa Dagbogen, som for den sagkyndige Assistance, de under Bearbejdelsen have ydet mig. Af andre hidtil uænsede Kilder har jeg særlig benyttet: Breitenauiana Nr. 24—25. Dipl. Slesv.-Holsaticum LXXII—IV etc. Se Anm. S. 48.

heder antoge et ondartet Præg og skabte den giftige Familietvist, som sluttelig førte til Hertugslægtens Fordrivelse fra Slesvig. Krigen 1657 bragte det ulmende Had frem i fuldt Daglys og bevægede Hertug Frederik III til at stille Krav og lade skimte Hensigter, som nødvendigvis for al Fremtid maatte ødelægge Forholdet mellem ham og Kronen, mellem ham og hans Medregent i Hertugdømmerne. Disse Krav hvilede paa svage retslige Forudsætninger, men bundede des dybere i den dansk-norske Stats rivende Tilbagegang og i Trætheden over at være knyttet til denne Tilbagegang og Ødelæggelse. Ved alle Midler vilde Hertugen ud af det gamle Fællesskab, af det ødelæggende Makkerskab med denne synkende Stat, hvis Politik i den sidste Tid kun havde bragt Hærgningstogt paa Hærgningstogt ind over hans Land, og som nu ved Kong Frederiks fornyede Fredsbrud 1657 endelig syntes at have løftet Laaget af Pandoras Æske og blindt hen at styrte sig ned i Undergangen.

I denne Undergang vilde Hertugen for ingen Pris være Fælle, men naar det dansk-norske Statsskib var gaaet under, havde han ikke det mindste imod at fiske endog meget store Vragstykker af samme. For en Vasal, Medregent og nær Frænde var det meget vanskeligt at retfærdiggøre et saadant Brud paa Tro og Love, ja blot til Nødtørft at fjærne det Odium, der maatte falde paa ham. Han skrabede vel alle de Klagemaal sammen, som en mere end 100aarig Fællesregering kunde være skikket til at fremkalde; men Kongehusets Misbrug af Magten og den derved øvede Uret var enten af en saa tvivlsom eller af en saa ringe Natur, at Hertugens saakaldte ældre „gravamina“ langt snarere havde egnet sig

for en juridisk Voldgiftskendelse end for en Afgørelse ved de svenske Vaaben. Her skal først gives en kort Udsigt over disse ældre Klager.

Det eneste Spørgsmaal af nogen Betydning, som havde ligget Kongen og Hertugen imellem i lange Tider, var Striden om det slesvigske Bispelen (Svavsted Amt og Domkapitelsgodset). Ved Reformationens Indførelse var dette Gods ikke bleven sekulariseret, den sidste katholske Biskop, Gotschalck v. Ahlefeldt, beholdt det lige til sin Død 1541, og derefter enedes Kong Christian III og Domkapitlet om, at en Biskop ogsaa for Fremtiden skulde staa i Spidsen for Kapitlet og den gejstlige Styrelse, valgt af dette under Kongens sanktionerende Medvirkning. Samtidig reformeredes Kapitlet, Domherrernes Antal indskrænkedes til 8; men de beholdt Godset imod at danne Hertugdømmets Konsistorium, besørge Gudstjenesten i Landets Hovedkirke og som Forstandere og Lærere virke ved Domskolen. Denne Ordning optoges i den rendsborgske Kirkeordinans af 1542, og samtidig valgtes Tielemann v. Husen til Superintendent eller til Slesvigs første protestantiske Biskop, medens en Amtmand, ligeledes valgt af Kapitlet, bestyrede Bispegodset.

Uheldigvis forstyrredes denne lige saa høj- som frisindede Ordning ganske ved Delingen 1544. De smaa Delingshertuger kunde ikke finde sig i den gejstlige Centralstyrelse, de unddroge sig baade fra Kapitlets Consistorial- og fra Biskoppens Visitatsmyndighed, indsatte egne Generalprovster og indrettede særegne Kirkeraad, hvorved den foretagne Nyordning kom til at svæve i Luften. Men dette førte til et endnu yderligere Skridt. I Delingsakten 1544 havde Hertugernes yngste Broder,

Frederik, faaet Anvisning paa Erhvervelsen af Stiftet Bremen; men hvis det ikke skulde lykkes for ham, havde Brødrene tilsikret ham Fjerdedelen af begge Hertugdømmerne. Et Par Aar efter Delingen stode de over for hans Krav; men for at undgaa en fornyet Udstykning af Landene gik Kong Christian ind paa, at Frederik valgtes til Fyrstebiskop i Slesvig og kom i Besiddelse af Svavsted Amt. Hertug Frederik døde dog allerede 1556; men forinden havde han valgt Hertug Adolf paa Gottorp til Coadjutor, og ved en Række Indrømmelser til Domherrerne lykkedes det denne at blive hans Efterfølger.

Dette mishagede i højeste Grad Kongen; hverken han eller hans Søn Frederik II vilde godkende Valget, og først 1563, ved Syvaarskrigens Udbrud, lykkedes det Hertug Adolf at fremtvinge en kongelig Sanktion af det skete. Det følger af sig selv, at denne Godkendelse var rent personlig og ikke i mindste Maade kunde have Præg af en Forlening med Lensarveret; men da Hertugen optraadte udæskende og tyrannisk over for Kapitlet og søgte at fremtvinge sin Søns Valg til Efterfølger, blev Forholdet mellem ham og Kongen mere og mere spændt, og ved Adolfs Død 1586 søgte Kongen derfor at gøre en brat Ende paa hele Striden, idet han — med Kapitlets Samtykke — inddrog eller inkorporerede i Kronen baade Stifts- og Kapitelsejendommene som hjemfaldent Lensgods. Med andre Ord: 611 Plove forvandledes til rigsumiddelbar Ejendom, og rundt omkring i Hertugdømmet, men særlig dog i Slesvig- og Husumegnen, opstod et dansk Kronland, der i Oprindelse og Styrelsessæt i høj Grad mindede om de kongerigske Enklaver mellem Ribe og Tønder. Paa Svavsted Hus sattes en kongelig (ikke hertugelig) Lensmand, Sønder-

jyllands Domkirke og Domskole faldt umiddelbart ind under kongelig Bestyrelse, og Domkapitelsgodset omdannedes til Beneficium for veltjente kongelige Raader og Embedsmænd. Men selv disse Beneficiarier dannede vedvarende et Kapitel, der lededes af en Archidiakonus, Landets første Prælat, og havde Jurisdiktion over Domkirken og Domskolen, over de talrige Borgere, der i Byen Slesvig boede paa Domkirkens Grund, saavelsom over Kapitelsundersaatterne rundt omkring i Landet[1]).

Det er forstaaeligt, at denne kongerigske Enklave umiddelbart op ad Gottorp og midt inde i Hertugens Amter kunde falde Hertugen ubekvem, og lige fra 1590 stredes der nu om, hvorvidt Svavsted var eller ikke var rigsumiddelbart. Fra gottorpsk Side gjordes gældende, at baade Stiftet og Kapitlet laa indenfor Lenshertugdømmets Grænser, og da dette helt og holdent var bortforlenet af Kronen, maatte det gejstlige Gods ogsaa høre med til Hertugdømmet. I tidligere Tider havde baade Bispen og Domherrerne hyldet Hertugerne, ydet Landfølge, modtaget hertugelige Privilegiekonfirmationer, betalt Frøkenskat, ladet sig tiltale ved Landretten — altsaa i eet og alt ladet sig behandle som hertugelige Undersaatter, og de hørte derfor med til Hertugdømmet. Vel var der ikke truffet nogen Bestemmelse om Stiftslenet i Delingsdokumentet 1544; men da Kongen og Hertugerne vare komne overens om at lade Prælater og Ridderskab forblive udelte under Fællesregeringen, maatte den gottorpske Hertug forlange, at ogsaa Stifts-

[1]) Denne Fremstilling er udarbejdet paa Grundlag af de samtidige Stridsskrifter („Specificatio", „Refutatio" osv. Se S. 48 Anm.) samt Archiv für Staats- und Kirchengeschichte II, S. 451 flg.

og Kapitelsgodset styredes paa denne Maade, og at Indtægterne kom til lige Deling mellem Fyrsterne.

Fra kongelig Side svaredes, at det slesvigske Bispelen var langt ældre end selve Lenshertugdømmet, at det i sin Tid var opstaaet ved kongelige Dotationer af Krongods, at det ingensinde havde været optaget eller blot nævnt i de hertugelige Lensbreve over Sønderjylland, og lige saa lidt var dette sket i Delingsdokumentet 1544. Det var desuden fuldt vitterligt, at Slesvigs Biskop altid havde været dansk Rigsstand og i ældre Tider tillige Kronens højtbetroede Embedsmand, ligesom han og hans Ejendomme havde ligget under Ærkesædet i Lund, og altsaa nu under Kongen: Landets højeste Biskop. Overfor disse Kendsgerninger betød det intet, at saavel Bisperne som Domherrerne i ældre Tider havde maattet præstere Arvehylding, Landfølge, Kontributioner osv. til Hertugerne; thi disse Ydelser vare dem aftvungne, de havde ofte klaget deres Nød i Riget, som Trediemand kunde Kronens Ret derved umulig tilintetgøres, og Rigsraadet, den eneste kompetente Dommer, havde ingensinde godkendt Hertugernes Ret. Derfor var saavel Bispe- som Kapitelsgodset et hjemfaldent Len og med Rette inkorporeret i Kronen.

Men i hvor rigtig og overbevisende denne Bevisførelse end kan synes at være, maa det dog indrømmes, at den næppe slog til overfor Kapitelsgodset, thi dette var kun i ringe Grad opstaaet paa den beskrevne Maade. Af dets 24 Præbender hidrørte kun de 8, eller de saakaldte „smaa“, fra kongelige Gaver af Krongods udenfor det daværende Lenshertugdømme, medens Hovedmassen af det øvrige Strøgods var erhvervet i selve Lenshertugdømmet Jylland enten ved Gaver eller Køb, og fra

kongelig Side anførtes intet, hvorved en Ophævelse af denne Samhørighed skulde være sket.

I Tidernes Løb gjordes mange Forsøg paa en mindelig Løsning af Striden. Baade 1591 og 1594 sendte Hertugen af Meklenborg og Kurfyrsten af Sachsen deres lærde Raader ind i Landet til Mæglingsforsøg, og 1618 forsøgte Hertugerne af Brunsvig-Lüneborg det samme, men uden Resultat, og et Forslag om Mageskifte af Stiftslenet mod enten Løgumkloster eller et holstensk Amt, som Hertug Frederik III fremkom med 1654, henstod endnu uafgjort ved Krigens Udbrud 3 Aar senere[1]).

Om Hertugens øvrige Klagemaal er det ikke nødvendigt at sige ret meget. I Aaret 1621 havde baade Prins Frederik (III) af Danmark og Hertug Adolf af Gottorp bestræbt sig for at komme i Besiddelse af Bremens Stift, men Kong Christian IV havde formaaet Adolf til at træde tilbage imod Løfte om, at han, saasnart Prinsen havde faaet Stiftet, aarlig paa Livstid skulde modtage 5000 Rdl. af Kongen. Som bekendt gik det dog meget langsomt for Prins Frederik, og først 1634 kom han i Besiddelse af Stiftet; men allerede 1631 faldt Adolf i Slaget ved Leipzig, og dermed skulde man synes, at hans Krav paa den danske Krone maatte falde bort af sig selv. Men saaledes tænkte hans Broder, Hertug Frederik III paa Gottorp, ikke; thi 1658 krævede han, at den aarlige Pension, som var lovet Broderen, skulde udbetales ham for det Aaremaal, Prins Frederik havde været Erkebiskop i Bremen.

1640 døde den sidste Greve af Schaumburg, og hans holstenske Lande, Grevskabet Pinneberg, tilfaldt

[1]) I „Refutatio" omtales Hertugens Tilbud af 31te Januar 1654 om Mageskiftet.

Huset Holsten og deltes mellem Christian IV og Hertug Frederik III. Før Grevens Død havde de ligget i Strid med ham om Klosteret Uetersen, fordi han forvaltede det som Særeje, medens det efter deres Mening, som gejstligt Gods, hørte ind under Fællesregeringen. Ved Delingen kom Klosteret til at ligge i den kongelige Andel, og nu viste Kongen sig ligesaa utilbøjelig som Greven tidligere til at opgive den privative Administration og at dele Indtægterne med Hertugen. Striden henstod uafgjort endnu 1658.

1651 endelig rejste Hertug Frederik den saakaldte Peræquationsstrid, idet han paastod, at Kong Christian IV fra 1636 til 1643 havde hævet 80,000 Rdl. for meget af Hertugdømmernes fælles Landkiste. Fra dansk Side gjordes en lignende Klage gældende imod Hertugen, de senere Forhandlinger 1662, 64 og 67 førte heller ikke til nogen Afgørelse, og det turde nu være ret umuligt at dømme Parterne imellem [1]).

Man skulde ikke synes, at disse Stridspunkter — i hvert Fald bortset fra Svavsted — kunde have Betydning nok til at forbitre Forholdet mellem to nærbeslægtede og samregerende Fyrster, og det saa meget mindre, som den nye Konge personligt stod ganske udenfor deres Oprindelse. Den Heftighed, hvormed man paa begge Sider tog dem, vidner derfor om det bitre Nag, som allerede forud for Krigen maa have været til Stede. 1652 udkom Dankwerths „Landesbeschreibung“, og som gottorpsk Embedsmand havde Forfatteren, i forøvrigt meget maadeholdne Udtryk, gjort sig til Talsmand for

[1]) Eskild Lohmanns Excerpter til Slesvigs Historie. Rigsarkivet. Denne Sag maa ikke forvexles med Peræquations-Recessen af 1663.

Hertugens Opfattelse af „Uetersen“ og af „Domkapitlets Exemption fra Landretten“; men alligevel blev Kong Frederik saa vred herover, at han stod paa Nippet til at konfiskere det kostbare Værk, og den aldeles sagesløse Medforfatter, Kartografen Johannes Mejer, mistede af den Grund en Trediedel af sin aarlige Løn, Paa den anden Side negtede Hertug Frederik at forny den „evigvarende Union“ imellem Landene, før hans „gravamina“ vare afhjulpne.

Det forstaar sig af selv, at Hertugens paafølgende Tilnærmelse til Sverige, hans Datters Ægteskab med Karl X, hans Sønners Udnævnelse til svenske Æresoberster og hans egne Bestræbelser for at knytte sin Politik saa nøje som muligt til Sverige maatte fremkalde den dybeste Mistillid i Kjøbenhavn. Allerede i Sommeren 1656 erklærede han sig rede til at støtte Karl X under et Angreb fra dansk Side, og de Bestræbelser, som han i den første Halvdel af 1657 vil have udfoldet til Fredens Bevarelse, og som hans Raader senere stadig anførte imod Danmark, have derfor næppe haft stort at betyde. Da Krigsforberedelserne herhjemme toge Fart i Januar Maaned 1657, skrev han til Svigersønnen, at der her foregik Ting, som den svenske Konge i Længden ikke rolig kunde finde sig i, og samtidig bad han om, at Kong Karl, hvis det kom til Krig, da vilde tilstaa Slesvig og Holsten, ogsaa de kongelige Andele, en vis Neutralitet, eftersom han derved vilde opnaa „at faa Hertugdømmerne separerede fra de Danske“ [1]). Senere teede Hertugen sig meget fortrydelig over, at Kongen havde udelukket ham fra alle Overvejelser og Beslutninger; men

[1]) J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. S. 256 flg.

denne Fortrydelse bundede sikkert nok i lutter fjendtlige Hensigter, og Historien vil næppe lægge Kong Frederik noget til Last i saa Henseende, særlig da Hertugen ogsaa herhjemme stak Hestefoden lovlig langt frem.

Den 11te Februar 1657 tilbød han sin Mægling mellem de nordiske Kroner, og da Kong Frederik afviste ham med den Oplysning, at Mæglingen allerede var overtagen af Kurfyrsten af Brandenborg, henvendte han sig til Kongens holstenske Raader, først med Tilbud om sin Mellemkomst for at forhindre et Krigsbrud, og, hvis et saadant var uundgaaeligt, da med Forslag om Hertugdømmernes Neutralitet under den forestaaende Fejde. Men Kongens Raader kunde næppe være blinde for hans egentlige Hensigt. I Skrivelse af 20de Marts takkede Christian Rantzau og Diedrich Reinkingk ham for hans Fredsbestræbelser, men tilføjede, at hans Forslag angaaende Hertugdømmernes Neutralitet havde mødt Modstand saavel hos Kongen som hos de tilstedeværende Rigsraader, idet de mente, at en saadan Neutralitet stred imod den oprettede Union, som foreskriver, at det ene Land straks skal komme det andet til Undsætning med visse Midler, og hvis Faren bliver overvældende, da med hele sin Styrke. Brevskriverne haabede derfor, at Hertugen ikke vilde unddrage sig for sine Forpligtelser eller skyde sig ind under Neutralitet [1]).

Hertugens Hensigt med disse Forhandlinger kan vel næppe have været nogen anden end at drive Neutralitetskilen ind imellem Kronen og de samlede Fyrstendømmer og saaledes gøre sit til „at separere dem fra de Danske“; thi i Tilfælde af en Angrebskrig som den

[1]) Breve i Moltkes Dagbog.

forestaaende, hvortil han ikke havde givet sit Samtykke, var han personlig ganske frit stillet. Unionen foreskrev kun Hjælp, naar Krigen var foretagen efter gensidigt Raad og fælles Beslutning, og i Lensforliget i Odense 1579 blev Ydelsen af den ringe Lenshjælp, som Hertugen skyldte Kronen, knyttet til de samme Betingelser. I den foreliggende Situation havde hverken Kongen eller Kronen derfor noget retmæssigt Krav paa Hertugens militære Understøttelse, og han forbrød sig ikke imod sin Vasalpligt ved at forblive neutral. I de afgørende Møder paa Gottorp og i Flensborg i Marts 1657 have de hertugelige Raader sandsynligvis skarpt indtaget dette Standpunkt (eftersom de altid senere forsvarede Hertugen ud derfra), og som en nærliggende, omend langtfra berettiget Konsekvens forlangte de tillige, at hans Lande skulde forskaanes for Indkvartering og andre Krigsbyrder.

Men dette drev Mistilliden fra kongelig Side ud i Handling. Endnu før Bruddet med Sverige tænkte man i Kjøbenhavn stærkt paa at erklære Hertugen Krig [1]), allerede i April fik Rigsmarsken Anders Bille Ordre til at bemægtige sig den hertugelige Holmer Skandse, der beherskede Vejen fra Gottorp til Ejdersted og Ditmarsken, og da den svenske Invasion stod for Døren, tog Krigsbestyrelsen under Overvejelse at rasere Rendsborgs nordlige Omegn [2]), der bestod af hertugelige Landsbyer. Ved Frederiksoddes Indtagelse faldt Rigsmarskens „Chatol" i Fjendens Hænder, og Hertugen blev bekendt med disse Planer, som han ikke undlod at benytte imod Danmark. — Heller ikke kan det betvivles, at de konge-

[1]) Moltkes Dagbog.
[2]) Fridericia a. St. S. XXXVI 95.

lige Tropper i Krigens første Maaneder optraadte hensynsløst i Hertugdømmerne. Fyrsten betragtedes som en hemmelig Fjende, den danske Hær bestod tildels af et hvervet Skrabsammen, Plyndringslysten var stor, og Disciplinen ringe; men paa den anden Side er det vanskeligt at komme til Klarhed over den anrettede Skade. Paa Grund af Fællesregeringen og det fælles Landeforsvar kunde Hertugen — trods Neutraliteten — ikke unddrage sig for at bære sin Del af Indkvarterings- og Forplejningsbyrderne, og ved de foran berørte Aftaler i Flensborg bestemtes det, at Hertugdømmerne skulde underholde 6000 Mand. Dette viste sig dog snart som et meget tungt Læs, og allerede i den første Halvdel af Juli sendtes den hertugelige Raad Levin Claus Moltke til Kjøbenhavn for at klage over Krigstrykket. Hans Indlæg er dog endnu præget af Maadehold og har en venlig Form. Hertugen besværer sig særlig over, at hans Landsdele belægges stærkere end de kongelige, at Tropperne ikke ville lade sig forpleje efter Ordonnanserne, at Generalkrigskommissærerne formene ham at hæve sine Kammerindtægter (hvorved Befolkningens Ydeevne vilde svækkes), at Tropperne ikke følge Hærvejene, men udspise og udpine alle Egne, selv Gottorp Amt, der skulde fritages for Krigsbyrderne, at Krigskommissær Kay v. Ahlefeldt og en enkelt Oberst have søgt at inddrive en drøj Extraskat, og at Stapelholm og Ejdersted ruineres til Grunden af de store Garnisoner i Skandserne Holm og Bülck.

I sit Svar lovede Kongen at afhjælpe Klagerne [1]), men et Par Uger efter var hans Hær dreven tilbage til

[1]) Acta so Ao. 1658 bey damals vorgewesenen Tractaten alhier zu Copenhagen wegen Gottorff der Satisfaction halber fürgewesen.

Jylland. Den 15de August holdt Karl X et prægtigt Hærskue foran Gottorp, og nu satte Hertugen sine Beskyldninger imod Danmark adskillige Oktaver op. Ved Forhandlingerne i Kjøbenhavn i Vinteren 1658 lod han den samme Levin Moltke erklære, at den kongelige Hær ved Kontributioner, Gennemmarcher, Indkvarteringer, Plyndringer, egenmægtige Beskatninger og mange andre militære „Pressurer" havde ødelagt hans Lande, Amter og Stæder, at hans stapelholmske Skandse var berøvet ham uden mindste Grund, at hans egen Landshøjhed var bleven tilsidesat paa den groveste Maade, ja endog saaledes, at hans egne Undersaatter havde glemt den Ærefrygt, som de skyldte ham, og at han selv personlig var bleven trakteret med stor Insolence og værre end en simpel Indfødt af Adel. Saa vidt mig bekendt foreligger der intet samtidigt Regnskab over den lidte Skade, og senere forsvandt den som en Draabe i det Ødelæggelsens Hav, der skyllede ind over Halvøen. Allerede i Februar 1658 forlangte Karl X Detailoplysninger af Levin Moltke; men hverken han eller Hertugen kunde give dem, og i de følgende Forhandlinger i Kjøbenhavn afviste Kong Frederik med stor Heftighed alle Beskyldninger for tilsigtet eller befalet Ødelæggelse; hvis Hertugen havde lidt større Overlast, end hvad selve Krigen maatte føre med sig, kunde han udpege de skyldige, og han skulde da faa al mulig Oprejsning; men ogsaa denne Opfordring forblev ubesvaret. Med et rundt Tal anslog Hertugen den lidte Skade til 800,000 Rdl. eller til 5—6 Mill. Kroner i vore Penge.

— Afskrifter i Rigsarkivet. Moltkes Memorial er udateret, Kongens Svar af 15de Juli 1657.

II. Hertugens Forbund med Sverige.

Det var tredie Gang i Hertug Frederiks Regeringstid, at de hertugelige Lande vare blevne hærgede under en dansk Krig. En Del af Ødelæggelserne maatte vel nok tilskrives den store Sammenblanding af kongelige og fyrstelige Besiddelser, det uheldige Fordelingssystem, der havde udstykket Hertugdømmerne i Strøgods og skiftende Tværstrimler, saaledes at en Hær, der marcherede fra Hamborg til Aabenraa eller omvendt, mindst 3—4 Gange maatte igennem gottorpske Landsdele. Kun omfattende Mageskifter og en energisk Afrunding kunde raade Bod paa disse Forhold, hvis da ikke Hertugen ved Krigslykke og Sveriges Hjælp kunde komme i Besiddelse af det hele. Ulykkernes Hovedaarsag maatte dog søges anden Steds. De hidrørte fra, at Hertugen uløseligt var knyttet til en langt mægtigere Medregent, der som Hersker over to Riger forfulgte ganske andre Maal end han, og der som Lensherre kunde fordre, om ikke altid Lensfølge, saa i hvert Fald Lenstroskab, og derfor altid kunde holde Hertugen lænket til sin Stridskærre. Fællesregeringen og Vasalforholdet vare Kilden til Hertugens Lidelser og Landets Ruin, og da Karl X førte sin sejrrige Hær ind paa Halvøen, vare Hertug Frederik og hans Raader paa det rene med, at nu maatte Tiden være kommen til at tilkæmpe sig Souverænitet og Frihed, Frihed for Vasalforholdet til den danske Krone og Frihed for Medregentens overmægtige Indflydelse.

Men disse Planer faldt paa det nøjeste sammen med Karl Xs egen Optræden og Erfaringer i Polen og med hans Ønske om paa alle Led at lamme Danmark,

ja det er end ikke udelukket, at de hertugelige Souverænitetsønsker fra først af ere indblæste Hertug Frederik af den svenske Konge. I hvert Fald blev den efterfølgende Souverænitetsakt kun en Gentagelse af det, der Aaret i Forvejen, delvis under Kong Karls Ledelse, var sket i Polen, og en kort Redegørelse for disse Begivenheder maa derfor her finde en Plads.

I Aaret 1655 besluttede Kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenborg at tilkæmpe sig Souverænitet over det polske Lenshertugdømme Preussen. Ganske vist stred dette imod hans Lensed, men „Statshensynet krævede det“ [1]), og forhaabentlig vilde de kommende Krigsbegivenheder give ham en rig Lejlighed til Frafald fra Polen.

Kurfyrsten forbandt sig derfor med Sverige, og ved Forliget af 17de Januar 1656 i Kønigsberg tog han Preussen i Len af Karl X, der befriede ham fra hans ældre Lenstjeneste (100 Ryttere), imod at han stillede et Hjælpekorps paa 1500 Mand; men ved Overenskomsten i Labiau d. 20de Novbr. 1656 gik Kong Karl endelig ind paa at erklære Kurfyrsten og hans mandlige Efterslægt for souveræne og uafhængige Herrer over det nævnte Hertugdømme, kun med den Indskrænkning, at Sveriges Konge skulde have Arveret efter hans Mandsstammes Afgang. De følgende Begivenheder kuldkastede dette Forlig; men for at opnaa Kurfyrstens Hjælp imod Sverige maatte den polske Konge Johan Casimir kort efter tilbyde ham de samme Vilkaar, og ved Traktaten i Welau af 19de Septbr. 1657 opnaaede Frederik Wilhelm endelig den attraaede Souverænitet. Denne skulde garanteres af Kongerne i Ungarn og Bøhmen, i Danmark

[1]) M. Philippson: Der grosse Kurfürst. Berlin 1897. I, S. 193.

og Norge og af de hollandske Generalstater, og ved et af Skæbnens Luner blev det i Efteraaret 1657 (30te Oktbr.) Kong Frederik IIIs Lod at garantere en ganske lignende Souverænitetsakt som den, hans egen Vasal og Kong Karl nogle Uger i Forvejen havde udpønsket for Hertugen imod Danmark, og som de satte igennem et halvt Aar senere.

I et holsten-gottorpsk Stridsskrift fra 1677 siges det udtrykkeligt, at det var det i Welau givne Exempel og Mønster, som havde opmuntret Hertugen til at søge Vasalfrihed. I Førstningen gik hans Krav rigtignok langt videre; men han blev snart tvungen tilbage til det preussiske Mønster, og dette har derfor en vis Interesse for os. I Traktatens § 4 og 5 hedder det, at Kurfyrsten og hans ægtefødte mandlige Arvinger fremtidig — uden nogen Lenstjeneste, men med fuld Souverænitet og med den højeste og absolute Magt — skulle beholde og besidde det Hertugdømme Preussen, som Fyrsten hidindtil har havt som Len af den polske Krone. Men om end Kurfyrsten og hele hans mandlige Efterslægt herefter skulle være befriede for enhver „Lensnexus" til denne Krone, forbeholder dog baade Kongen og Republiken Polen sig deres Rettigheder til Hertugdømmet efter den kurfyrstelige Mandslinies Afgang, og i Traktaten udtales det — at Preussen herved ikke skilles fra Riget. Sluttelig lover Polen, hvis det brandenborgske Fyrstehus skulde uddø og Hertugdømmet falde tilbage til Kronen, ved en ny Bortforlening særlig at tage Hensyn til Kurfyrstens Agnater af den culmbachske og anspachske Linie og at sikre dem Successionen forud for andre, dog paa de Lensvilkaar, som Kurfyrsten hidtil havde været underkastet.

I Welau foregik der altsaa ikke en tinglig, men kun en rent personlig Lensbefrielse; Preussen vedblev at være Len af den polske Krone, men med hvilende Lenspligt, saalænge Kurfyrstens Mandsstamme regerede. Dette Forhold bevaredes til Polens første Deling; men i Traktaten af 18de Septbr. 1773 hedder det udtrykkeligt, at Polens Konge og Stænder give Afkald paa Hjemfaldsretten til Preussen, saaledes som denne var fastsat i Welauertraktaten, og de indvillige i, at Kongen af Preussen og hans Arvinger og Efterfølgere saavel af Mands- som af Kvindekønnet frit maa eje og besidde nævnte Kongerige Preussen med fuld Souverænitet og Uafhængighed, uden at den polske Krone fremtidig kan fremkomme med noget Krav enten paa Inddragelsesret eller Lensforpligtelse[1]).

Idet Hertugen paa Gottorp indgik Forbund med Sverige, vilde han tilkæmpe sig en lignende Lensfrihed for Slesvig. Begge Dele stred imod hans Lensed, men ligesom Kurfyrsten har han vel ment, at Statshensynet krævede det, og at hans personlige Troskab maatte vige for hans Landes og hans Stammes Fordel. Den 10de Septbr. 1657 sluttedes i Kiel den svensk-gottorpske Alliance, fra svensk Side ved Pfalzgreve Philip af Sulzbach og Sten Bjelke, paa gottorpsk Side ved Kansleren Johan Adolf Kielmann og Kammerraaden Levin Claus Moltke til Knop. Forbundet var rettet imod Danmark under denne Krigs Varighed, og Hertugen forpligtede sig til at hverve 5500 Mand, hvoraf 1500 altid skulde holdes

[1]) Dumont: Corps universel diplomatique VI. 2. S. 131—32. G. E. Martens: Recueil de Traités II. S. 154. Nord. Telegraph. Leipzig 1849. S. 642. Antislesvigholstenske Fragmenter. 9. Heft. S. 124 flg. M. Philippson: Der grosse Kurfürst. I. Berlin 1897.

i Beredskab til at tjene Sverige. Til Gengæld tilsikredes ham følgende Fordele ved den endelige Fred: 1) at Kongen af Danmark skulde erstatte ham den lidte Skade, 2) afstaa til ham det slesvigske Bispegods, 3) ophæve Fællesregeringen i Hertugdømmerne og 4) løse Hertugen fra Vasalforholdet til den danske Krone. Endelig tilføjedes, at hvis Karl X erobrede hele Danmark, skulde Hertugen have begge Fyrstendømmerne. — Da Hertug Frederik ingen Tropper havde, blev der foreløbig ikke sat noget Tidspunkt for Alliancens Ikrafttræden; men den 14de s. M. enedes Parterne om, at den gottorpske Hjælp skulde ydes i Februar eller Marts 1658[1]).

Dette Forbund, hvorved Hertugen forbrød sit slesvigske Len, holdtes strængt hemmeligt. Der haves ikke et eneste Vidnesbyrd om, at det er blevet bekendt i København før længe bagefter, og i Vinteren 1658 udviklede Krigsbegivenhederne sig med en saa rivende Fart, at de hertugelige Hjælpetropper slet ikke kom frem paa Skuepladsen, Hertug Frederiks Feloni førtes ikke ud i krigersk Handling, han erklærede sig selv for „passiv" Deltager i Krigen, og med Held kunde hans Sendemænd henføre til Kong Karls sønlige Følelser de Bestræbelser til Gunst for Hertugen, som i Virkeligheden hvilede paa et Angrebsforbund og et grovt Troskabsbrud fra dennes Side. Dette Standpunkt fastholdtes haardnakket senere. Endnu i Foraaret 1660[2]) nægtedes det paa det bestemteste, at Hertug Frederik 1657 havde indladt sig paa Aftaler med Sverige til Skade for Danmark, og imod al Sandhed paastodes det, at Kong Karl ved Fredsunderhandlingerne i Roskilde handlede

[1]) Smlgn. J. A. Fridericia anf. St. S. 283.

[2]) Hertugelig Skrivelse af 22de Marts 1660. (Se Anm. S. 49.)

ikke efter forud trufne Aftaler, men kun af billigt Hensyn til den Skade, som Hertugen havde lidt i den første Del af Krigen. Det var nødvendigt, at Hertug Frederik fremstilledes som Martyr; men alligevel vækker det vor højeste Forundring, at denne selv i sit Testamente og sin sidste Villie af 1659 erklærer, at den af Kong Frederik imod ham nærede Uvillie var „ohn alle gegebene Ursache“ [1]).

En Tid lang i Efteraaret 1657 saa det ret betænkeligt ud for Karl X's Fremgang, og Hertugen maatte atter paatage sig en Fredsmæglers Rolle; men da han saa modtog Sejrsefterretningerne fra Frederiksodde og Fyen, steg Modet og Forhaabninger igen meget højt. Gennem den engelske Gesandt Philip Meadowe modtog Karl X den 3die Februar 1658 det første Fredstilbud fra København, og i en Skrivelse, dat. Nyborg den 5te, underrettede han Hertugen herom og tilføjede, at han ogsaa selv var stemt for Freden, at han havde udset Sprogø til Mødested, og at Forhandlingerne skulde aabnes der den 15de Februar, hvorfor han opfordrede Hertugen til saa snart som mulig at sende sine Ombud derhen. Hertugen svarede ham den 8de; men da var Kong Karl allerede for længst paa Vejen til Sjælland over Smaaøerne, og med ikke ringe Fortrøstning saa nu Hertugen den dansk-norske Stats Undergang i Møde. Han forhastede sig derfor ikke med at afsende sine Kommissarier, tilmed var Kansler Kielmann syg og kunde ikke sendes til Sprogø; først den 10de Febr. modtog Levin Claus Moltke, som opholdt sig paa Knop, Ordre til at indfinde sig paa Gottorp for at blive affærdiget til Freds-

[1]) Hertug Frederiks Testamente. Afskrift i Rigsarkivet.

underhandlingerne; men da disse, paa Grund af de svenske Vaabens lykkelige Fremgang, sandsynligvis ikke vilde komme i Stand, udsattes hans Afrejse endnu i 6 Dage[1]).

Den 14de udfærdigedes Moltkes Instrux, og da denne er en højst mærkelig og oplysende Skrivelse, skal dens Hovedindhold, tildels med Originalsprogets Vendinger, her gengives. Efter en Række bitre Klager over Kong Frederik, der ikke alene ikke har villet afhjælpe Hertugens „gravamina", men endogsaa har tilføjet ham nye Krænkelser, der stik imod alle gamle Familiepagter og Unioner ved Krigens Begyndelse udelukkede Hertugen fra ethvert Kendskab til de diplomatiske Forhandlinger og de tagne Beslutninger, og som senere tillod „Soldatesken" at skalte og valte i hans Lande efter eget Tykke, erklærer Hertugen, at han for at værne om sin fyrstelige Ære, sin velerhvervede Anseelse og sin landsfyrstelige Regeringsmyndighed har været nødt til at indgaa et nærmere Forbund med Sverige, og det er derfor nu hans Haab, at Kong Karl vil hjælpe ham til de i Traktaten fastsatte Fordele. „Und zwarten setzen wir auszer allen Zweiffel, da nach göttliche Verfugnisz eine *totalis mutatio* sich mit der Cron Denmarck veranlaszen solte, es werden hochgeehrte J. K. M. uns unszer auf das Reich Norwegen habende Erbgerechtigkeit unbeschrenchet ganz gerne laszen. Im übriegen, weiln J. K. M. selber davor gehalten, dasz der *respect ratione præstandi Homagii*, so man bis Dato Denmarck zutragen musz, zu dieser Weiterung hochbesagte Cron Denmarck offt induciret, also werden J. K. M. uns hoffentlich be-

[1]) Forskellige Brevindlæg i Moltkes Dagbog.

forderlich seyn, dasz ein sothanes einmahl für allemahl aboliret, und wir gleich unsere uhralte Prædecessoren das Herzogthum Schleswig mit allen seinen Pertinentien, nichts ausbeschieden, frey und franck nebenst unserer Posteritet besitzen und beherschen mögen".

Paa samme Maade haaber han, at Kong Karl vil hjælpe ham til Afskaffelsen af den besværlige og skadelige Fællesregering over Prælater, Ridderskab og Stæder, saaledes at han faar sine Andele til fri Beherskelse uden Fællesskab med nogen. „Solte es aber an die Wege gebracht werden, dasz J. K. M. sich des *juris belli et gladii* wolte bedienen, so seind wir in obbesagten *foedere* versichert, es werden dieselbe uns auch, nach Anweisung der gesambten Hand, diese Fürstenthumer ganz gerne gönnen und überlaszen".

Det følger af sig selv, at Moltke ogsaa skulde fremsætte Hertugens ældre Krav paa Svavsted og Kapitelsgodset, paa Peræquationspengene, paa Hertug Adolfs Pension o. a. m., der vilde løbe op til meget betydelige Summer, og som Hertugen vilde have krævet, saa synes det, selv om han var kommen i Besiddelse af begge Hertugdømmerne.

Højere kunde Buen ikke godt spændes, og mod Slutningen vender Hertugen selv tilbage til mere ædruelige Tanker; thi han tilføjer, at „hvis alt forbliver i den nuværende Stand", da skal Moltke særlig tilstræbe, at Prælater, Ridderskab og Stæder deles lige mellem Gottorp og Danmark, og at den unge Hertug hyldes i den hertugelige Andel. Sluttelig paalægges det ham altid at henholde sig til det af Danmark udøvede, almenbekendte Krigstryk (nu yderligere bekræftet ved de i Rigsmarskens „chatul" fundne Breve), og derfor altid grundlægge sine

videregaaende Krav paa de to Hovedpunkter, hvorpaa alle de øvrige hvile, nemlig, „at vi opnaa Erstatning for den lidte Skade og Sikkerhed imod fremtidige Fortrædigelser“ (*Caution de imposterum non offendendo*).

Endelig den 16de Februar afrejste Moltke fra Gottorp. Den 18de passerede han Lille Bælt i Slæde og naaede, trods det indtraadte Tøvejr, lykkelig fra Aarø til Assens. Derefter opholdt han sig 2 Dage i Odense, uvis om, hvorhen han skulde vende sig; den 21de fik han Meddelelse om, at Fredstraktaten allerede skulde være afsluttet. Den 23de passerede han Store Bælt i Kalesche, ledsaget af et Forspand paa 6 Heste, hvoraf han dog kun benyttede de to paa Isen, og over Korsør og Slagelse naaede han den 24de Kong Karls Hovedkvarter i Kjøge, hvor han blev venlig modtagen. En hertugelig Lakaj, der var sendt forud, overrakte ham ved Ankomsten Breve fra Sten Bjelke, der indeholdt de nødvendigste Oplysninger om Sagens Stilling, og om Aftenen tilsagdes han til det kongelige Taffel. Kongen var meget meddelsom og underholdt sig med ham om den svensk-gottorpske Politik til Kl. 12 om Natten og gav ham gode Raad og Oplysninger, der kunde være ham til Nytte ved hans forestaaende Besøg i Roskilde.

III. Fredsunderhandlingerne og de gottorpske Krav.

Det var ikke paa Sprogø den 15de, men i Vordingborg den 11te—13de Februar, at Fredsunderhandlingerne aabnedes mellem Danmark og Sverige, og som vi have set, kom de bag paa Hertug Frederik. Men da Sten Bjelke var svensk Fredsombud, og da han, dels fra For-

bundsaftalerne i Kiel, dels gennem fortrolige Meddelelser fra Hertugen og Kielmann, var nøje inde i de gottorpske Ønsker, befandt disse sig for saa vidt i gode Hænder. Tildels i Overensstemmelse med de ældre Aftaler forlangte Bjelke og Korfits Ulfeldt paa Hertugens Vegne: Lensfrihed for den hertugelige Del af Slesvig, Ophævelse af Fællesregeringen for begge Hertugdømmerne, Afstaaelsen af Svavsted Amt med det slesvigske Domkapitelsgods og Domkirken, samt som Krigsskadeserstatning Rendsborg Fæstning og Amt.

Selv om Hertugen havde været krigsførende Part og som Sejrherre staaet ved Kong Karls Side, kunde han næppe have rejst mere ublu Fordringer; men da han i Februar 1658 officielt ikke var andet end en uvillig dansk Lensmand, der under en stor Fare havde ladet sin Lensherre i Stikken, maatte hans uventede Krav nødvendigvis virke som en stor og skandaløs Overraskelse. I København kendte man, som alt bemærket, næppe noget til de svensk-gottorpske Aftaler i Kiel, i Efteraaret 1657 havde Kong Frederik søgt Hertugens Mægling, hvad han næppe vilde have gjort, hvis han havde kendt hans Feloni, og nu stode hans Fredskommissarier i Vordingborg, Rigsraaderne Joachim Gersdorf og Christen Skeel, i hvert Fald helt blottede for Instrux over for saa uforudsete Fordringer. Det er muligt, at de, overvældede af det almindelige Sammenbrud, kunne have gjort ogsaa Hertugen visse mundtlige Indrømmelser; men til bestemte Aftaler kom det ikke. I Præliminærfreden i Høje Taastrup den 18de Februar 1658 lyder § 17 saaledes: „Hertugen af Holsten skal have billig Satisfaction af Kongen af Danmark, hvorom der videre skal forhandles og afsluttes en Traktat", og den 19de skrev

Bjelke fra Hovedvarteret i Thorslundemølle til Hertugen, at det, uagtet han havde savnet dennes Instrux, dog var lykkedes ham *in terminis generalibus* at faa lagt en fast og god Grund for Hertugens forestaaende Satisfaction, og han lovede ved de Forhandlinger, som endnu samme Dag skulde aabnes i Roskilde, at fastholde de Punkter, som han i sin Tid havde modtaget af Kielmann, samt hvad Hertugens herværende Sekretær ellers kunde have at oplyse.

Det viste sig dog snart, at han her lovede for meget. I Virkeligheden kom Forhandlingerne i Roskilde ikke ud over Taastrup-Forliget. Den 22de Februar afsendte Sten Bjelke en Række Breve til Kong Karl [1]). I det første meddeler han, at Gersdorf og Skeel slet ikke ville forhandle med ham og Ulfeldt om Hertugens Sager, „eftersom vi mangle Fuldmagt fra ham", og de kun i almindelige Udtryk have lovet ham Satisfaktion. Som Bevisligheder fremlagde Bjelke vel Hertugens egenhændige Breve [2]) til ham; men ogsaa disse afvistes af formelle Grunde, og han antager derfor, at Danskerne ville benytte de gottorpske Forhandlinger til at hale Tiden ud.

I et senere Brev af samme Dato mener han dog, at de Danske ville give efter „föruthan Satisfactionen" i Rendsborg, og i en Efterskrift tilføjer han: Kongen af Danmark vil opgive Svavsted, Fællesregeringen og Lensbaandet, medens fjerde Punkt (Rendsborg) henstilles til videre Forhandling mellem Kongen og Hertugen. Dette var dog kun en Foregribelse. De danske Ombud gjorde haardnakket Modstand imod Hertugens Krav, og der var ingen Udsigt til snarligt Forlig. Men nu greb baade

[1]) Coyetske Papirer. Sverige. A.

[2]) Bjelke til Hertugen $^{24}/_{2}$. Indlæg i Moltkes Dagbog.

Ulfeldt og den franske Gesandt Terlon ind i Forhandlingerne og foresloge — eftersom den gottorpske Sag syntes at skulle blive „haardest“ — at indskrænke Hertugens Krav til Afstaaelsen af Svavsted og Ophævelsen af Fællesregeringen og Lensbaandet, medens Spørgsmaalet om Skadeserstatning helt skulde udelukkes fra de almindelige Fredsbetingelser og henvises til en særlig Forhandling, naar de gottorpske Sendemænd vare komne til Stede. Men selv ikke det kunde naas. I et Brev[1]) af 22de Februar tvivler Ulfeldt om, at Sagen „kan tvinges saa vidt“, og Dagen efter skriver Bjelke[1]) til Kong Karl, at „de tre Punkter, som Hertugen cederes skulle, vække større Urede, end om de blive urørte“, og han og Ulfeldt ere derfor blevne enige om at lade alt hvile til Parternes senere „Forligning“, i Steden for at afslutte noget „ufuldkomligt“ til Hertugens Skade. Derfor have de aftalt med Skeel (Gersdorf laa syg af Podagra), at Hertugens Sager skulle forhandles af Ombud fra begge Sider og afsluttes, førend de svenske Tropper forlade Riget, særlig Jylland. Sluttelig tilføjer han, at Fredstraktaten herefter kan overleveres inden 3 Timer.

Baade Meadowe og Terlon paastode siden, at Hertugens tre Hovedkrav med Lethed kunde været indsatte i Fredstraktaten, men at dette forhindredes af Sten Bjelke, dels fordi han ønskede at skaffe Hertugen yderligere Fordele, dels fordi han af andre Grunde havde et saa uhyre Hastværk, at han maatte foretrække den antydede Genvej. Dette stemmer rigtignok kun daarligt med Gersdorfs Vidnesbyrd (som senere skal omtales); men derfor er det dog ingenlunde udelukket, at Forvir-

[1]) Coyetske Papirer. Sverige. A.

ringen i København og Uenigheden mellem Kongen og Rigsraadet ikke ogsaa kan have medført en pludselig Eftergivenhed paa dette Punkt. Fra Kong Frederik foreligger der to højst forskellige Ordrer til Gersdorf og Skeel, begge daterede d. 23de Februar. I den ene befaler han dem, at de, „naar Rendsborg udelukkes, skulle slutte paa de andre Propositioner, som de agter Kongens Tjeneste kan søges, og ingen andre Konditioner ere at opnaa". Denne Ordre synes saaledes at aande Underkastelse; men i den anden hedder det: Eftersom vi af Eders Skrivelse erfarer, at Hertugen af Gottorps Satisfaction begæres, førend hans Kærlighed Kongen af Sverige her af vort Land Sjælland vil marchere, saa efterdi vi baade udi denne saa vel som udi de andre os foreslagne Poster haver efterkommet, saa vidt mest muligt haver været, hans Kærligheds Begæring, og da haver I tilbørlig at remonstrere, at os ikke mulig er udi den Post om Communionen saa vel som om *feudi* Afstaaelse noget derved at kunne gøre, hvilket hans Kærlighed paa Gottorp ogsaa vel bekendt er, førend vores samtlige Rigsraad saa vel som holstensk Raad tillige med Stænderne derudi haver samtykt. — Tillige meddelte Kongen, at han lige saa lidt vilde afstaa hele Svavsted Amt, men tilbød at mageskifte den ene Halvdel f. Ex. med Løgumkloster. „Kan dette ikke naas, maa de remittere det til Gud og Verden" [1]).

Vi ved ikke, hvilken af disse Ordrer der er den yngste, men senere paastod Gersdorf paa det bestemteste, at han ikke havde modtaget nogen kongelig Befaling til at indvilge i Hertugens Krav, og at han og Skeel derfor

[1]) Kopi i Rigsarkivet. Smlgn. J. A. Fridericia anf. St. S. XLIV.

heller ingensinde havde indrømmet ham noget bestemt. Dette maa vel staa til troende. Men Kong Frederik drev ogsaa Underhaands-Forhandlinger med Svenskerne, særlig gennem Terlon, og denne underrettede senere Levin Moltke om, at Kongen af Danmark ikke havde gjort Vanskeligheder paa de tidt nævnte tre Punkter, hvilket han vidste, ikke fra Fredskommissarierne, men fra selve Kongen, med hvem han privat havde forhandlet derom. Derimod havde Kong Frederik paa det heftigste sat sig imod Rendsborgs Afstaaelse og erklæret hellere at ville miste alt, ja sin egen Hals, end at overlade denne Fæstning til Hertugen. Ogsaa Karl X udtalte sig i samme Retning om Kong Frederiks Hensigter, og det er derfor sandsynligt, at der bag Gersdorfs og Skeels Ryg er foregaaet et Intriguespil, hvis Formaal og øvrige Traade ere os ubekendte[1]).

Under disse Forhold trak Underhandlingerne i Roskilde ud fra Dag til Dag. Den 24de skrev Bjelke til Kielmann: De Herrer Daner ere meget langsomme i Vendingen; vi have nu underhandlet i 6 Dage, men ere langt fra færdige, eftersom de „soubsoniren undt scrupuliren alles undt referiren alles nach Copenhagen". De ynde vel i høj Grad Freden, men kunne ikke finde sig tilrette med Betingelserne, og Tilliden mellem dem indbyrdes er heller ikke stor[2]).

Samme Dag skrev han til Hertugen, at det desværre ikke var lykkedes ham at sætte sin Villie igennem, eftersom de Danske haardnakket havde nægtet at forhandle med ham om Hertugens Anliggender, saa længe han ikke kunde fremlægge dennes Mandat, ja de

[1]) Moltkes Dagbog $^{3}/_{3}$ 58; $^{29}/_{2}$ 58.
[2]) Brevindlæg i Moltkes Dagbog.

havde staaet saa stivt herpaa, „daz wir mit denen Herren Mediatoren solcher Maszen hart an einander, und an deme gewesen, dasz das ganze Werck were wiederumb übern Hauffen gestoszen und zernichtet worden", hvis de ikke tilsidst havde enedes om at udsætte det hele til senere Forhandlinger. Dog skulle disse Forhandlinger tilendebringes før den svenske Hærs Udmarche, og tiltrods for Modstanden lover han Hertugen et „fornøjeligt accomodement", bortset fra Rendsborgs Afstaaelse, der vanskelig vil kunne sættes igennem.

Tilsidst rettede de danske Ombud deres Modstand mod det Tidspunkt, som fra svensk Side ønskedes fastsat for de gottorpske Forhandlingers Afslutning. Sten Bjelke vilde have dem endt før den svenske Hærs Udmarche af Riget, altsaa før end Karl Gustav havde sluppet sit Greb om Danmarks Strube, og forgæves kæmpede Skeel og Gersdorf herimod. De opnaaede kun en betydningsløs Ændring i Fredstraktatens Ordlyd. Dennes § 22 lød saaledes: H. K. Maj. af Danmark skal være forpligtet til efter Billighed at give Hertugen af Gottorp Satisfaction, og herom skulle begge Fyrsternes Sendemænd forhandle med hinanden, dog saaledes at Traktaten desangaaende skal være afsluttet inden 2den Maj. — Men denne Dag var ogsaa fastsat for de svenske Troppers endelige Udmarche, og Forhandlingerne skulde altsaa føres og afsluttes under Tvangstilsyn fra Sveriges Side.

Levin Claus Moltke kom til Roskilde den 25de Februar om Morgenen, altsaa et helt Døgn før Fredstraktatens Udfærdigelse, og han trængte strax ind paa Sten Bjelke for at faa ham til ikke at underskrive Traktaten,

før Hertugens Hovedkrav vare optagne i samme; men Bjelke afviste ham kort med den Bemærkning, at Fredsslutningen — af Hensyn til de skaanske Fæstningers Evacuation — ikke kunde udsættes længere, og at de gottorpske Sager derfor maatte afgøres ved senere Forhandlinger. Samme Dag underrettede Moltke Hertugen om Sagernes Stilling. I sin Fremstilling fulgte han endnu Bjelkes optimistiske Opfattelse. Hertugen vilde sikkert faa hele Bispelenet og Souveræniteten, om end kun for Mandsstammen; derimod vilde Fællesregeringens Ophævelse møde stor Modstand hos den holstenske Adel, der formente, at en saadan Forandring stred imod dens Privilegier og Fyrsternes Ed. *A part* havde Kong Frederik dog meddelt Terlon, at han ikke var utilbøjelig til at gøre dette Skridt, samt at de største Vanskeligheder kom fra de danske Kommissærer. Som Krigsskadeserstatning havde Karl X forlangt Rendsborg og Rendsborg Amt for Hertugen; men dette Krav havde vakt den mest forbitrede Modstand fra dansk Side. Hertugens øvrige „gravamina" havde slet ikke været paa Tale, da alt her — af Grunde, som han ikke vil betro til Papiret — skal afgøres med flyvende Fart. Han forudser, at Fællesregeringen ikke kan ophæves uden en Landdagsforhandling, og han raader indtrængende til, at den unge Hertug, Christian Albrecht, snarest mulig modtager Stændernes Eventual-Hylding. Endvidere beklager han sig over, at hans Instrux er alt for utilstrækkelig, og særlig udbeder han sig en amtsvis Fortegnelse over den lidte Krigsskade, et endeligt Opgør over Hertugens samlede Pengekrav paa Danmark og en bestemt Udtalelse om, hvorvidt Hertugen

vil være tilfreds med Rendsborg Amt og Fæstning som Æquivalent for disse Fordringer[1]).

Moltke indsaa dog snart, at det gunstige Øjeblik for en hurtig og fordelagtig Afgørelse af Hertugens Krav var undsluppet ham, og at Sten Bjelke og Karl X, i deres Hastværk for at komme i Besiddelse af Skaane, foreløbig havde skudt hans Herres Interesser til Side. Hertugens Hovedfordringer egnede sig for en Afgørelse ved Sværdet; men i en mere fredelig Forhandling med Rigsraad og Landdag var det umuligt at retfærdiggøre dem, og sandsynligvis har Moltke kun med tungt Sind betraadt denne Vej. Den 26de aflagde han et Besøg hos Skeel (Gersdorf var stadig sengeliggende), og Rigsraaden modtog ham forsagt forsonlig. Han indrømmede, at Hertugen maatte tilfredsstilles efter Billighed, og med Hensyn til de oftnævnte tre Punkter og Skadeserstatningen viste han sig „raisonabel"; men til Moltkes store Misfornøjelse tilføjede han dog, at Sagerne burde afgøres i Holsten, hvilket indbragte ham et „tilbørligt" Svar. Ligeledes sagde han, at Hertugen for den lidte Skade ikke maatte kræve for meget; thi Riget havde ikke ret meget mere at give, og dog vilde de gøre noget. Snarere burde man have Medlidenhed med dem paa Grund af deres haarde Ulykker; han tilbød at befordre alt paa det bedste. Personligt havde han lidt et Tab paa over 100,000 Rdl.

Næste Dag besøgte Moltke Gersdorf paa Sengen; men Rigshofmesteren tog langt fra saa blidt paa Sagerne som Skeel. Han nægtede „plane", at Kongen nogensinde havde lovet at afstaa Svavsted og det slesvigske

[1]) Breve fra Moltke til Hertugen af $^{25}/_{2}$ og $^{26}/_{2}$. Concepter.

Kapitelsgods, en Sag, der tilmed afhang af Rigsraadets Godkendelse. Han nægtede lige saa bestemt at have givet Hertugen Løfte paa Lensfrihed, og han forsikrede, at hverken han eller Skeel nogensinde havde modtaget Ordre til at gaa ind paa Hertugens Fordringer. Og — tilføjede han — da de svenske Ombud ikke have kunnet fremlægge Hertugens Fuldmagt, og da Freden nu er afsluttet, saa have vi kun i Sinde at give Hertugen „eine schlechte Satisfaction“ [1]) Dermed var det danske Standpunkt klart angivet, og for Hertugen maatte alt bero paa, om Afgørelsen kom til at falde før eller efter den svenske Hærs Udmarche af Riget.

I de samme Dage nedskrev Moltke et vidtløftigt Indlæg eller en „Specification“ paa alle de Punkter, som hans Herre havde paalagt ham at føre frem ved Fredsunderhandlingerne. Denne er dateret Roskilde d. 28de Februar, og Originalen overgaves til Skeel for senere at forelægges Kong Frederik, medens et fransk Sammendrag tilstilledes Terlon og Meadowe. For os indeholder Opsatsen intet væsentlig nyt, og her skal kun omtales et Par Punkter. Hans Herre — skrev Moltke — havde lige fra Begyndelsen af søgt at forhindre denne skadelige Krig og senere ved sin Mægling prøvet paa ligesom at kvæle den i Asken; men hans gode Hensigter og hans i Unionen velbegrundede Forslag vare blevne afviste, ja selv hans egne Haandbreve forblevne ubesvarede [2]).

---

[1]) Brev fra Moltke til Hertugen af $^{28}/_{2}$. Concept.

[2]) Herpaa svaredes fra dansk Side, at Hertugens Haandbrev om Mægling ikke alene var bleven modtaget med venlig Tak; men at Kongen endogsaa havde sendt v. Cörbitz til Gottorp med Svar. Denne var imidlertid bleven standset af Svenskerne, der baade nægtede ham frit Lejde og Bedækning, hvorfor han maatte opgive Rejsen. („Refutatio“. Se Anm. S. 48.)

Nu var Fyrsten gammel og kunde kun ønske at tilbringe sine sidste Dage i Ro; men da det ogsaa var hans Pligt at sikre sin Efterfølger og sit Land rolige Tilstande, havde han ikke kunnet unddrage sig for ved dette Fredsværk at værne om sin „Jura" og at faa alle de Stridspunkter ryddet af Vejen, som hidtil havde forstyrret det gode Forhold mellem ham og Kongen af Danmark. Derfor havde han først overdraget sine Interesser til Sten Bjelkes Varetagelse og nu afsendt Moltke i samme Øjemed.

Derefter gennemgaas alle de gottorpske „gravamina", der ere omtalte i Indledningen; men særlig dvæler Forfatteren dog ved de oftnævnte tre Punkter: Svavsted, Lensfriheden og Fællesregeringens Afskaffelse. Det første Spørgsmaal turde være tilstrækkeligt belyst foran, og her bemærkes kun, at Moltke — i Henhold til den franske Gesandts Vidnesbyrd — anser det for afgjort, at Kong Frederik vil indrømme Hertugen hele Bispelenet som Arv. Derimod kneb det svært med at begrunde de to andre Punkter. Om den slesvigske Lensundfangelse hedder det — forøvrigt meget paatværs af Sandheden — at man fra kongelig Side, trods den endelige Ordning ved Lensforliget i Odense 1579, har søgt at give de deri fastsatte Forpligtelser en større Rækkevidde, end Ret er, og derved fremkaldt Stridigheder og Besværinger. Da imidlertid baade Sten Bjelke og Terlon have meddelt Moltke, at saavel Kongen som Kronraadet ere villige til at befri Hertugen og hans mandlige Efterslægt for Lenspligten, anser han det for overflødigt at anføre dennes Klagemaal. Ogsaa Fællesregeringen har tidligere fremkaldt mange Stridigheder, og da Hertugen i den senere Tid paa Grund af

samme har lidt megen Skade, ledsaget af Fornærmelser imod hans fyrstelige Værdighed og Respekt, maa han nu kræve, at der foretages en lige Deling af Hertugdømmerne, og at enhver af Fyrsterne faar sin Andel til uafhængig Regering, uden dog derved at træde Stændernes Privilegier for nær. Men da Moltke, ligeledes af Terlon, har erfaret, at Kongen vil give efter ogsaa paa dette Punkt, staar der intet andet tilbage end i Marts eller April Maaned at indkalde en Landdag, at forelægge Delingsakten for de samlede Stænder og at løse dem fra Samhyldingseden til begge de regerende Herrer, saaledes at enhver af Herrerne igen af sine Stænder kan modtage „das juramentum apart". Dog ønsker Hertugen, for end yderligere at undgaa alle Stridigheder, tillige, at der samtidig foretages et Mageskifte saaledes, at de begge faa deres Lande, Amter og Stæder i *„continuo tractu"* og med faste Grænser.

Den 28de Februar skrev Moltke hjem om den Modstand, som saa uventet var rejst fra Rigshovmesterens Side, og om de vanskelige Udsigter i det hele, og i sin Svarskrivelse af 4de Marts udfolder Hertugen en ret overraskende Selvretfærdighed. Han anser sine Krav for i høj Grad billige og havde derfor ventet, at Danmark vilde have imødekommet hans Ønsker med samme „Affection" som Sverige; men da han nu, til sin ikke ringe Forundring, hører, at Rigshovmesteren endogsaa haardnakket sætter sig imod dem, stoler han paa, at Kong Karl og Sten Bjelke ville vide at sætte igennem, hvad de have indledt. Han forlanger hele Svavsted med Kapitelsgodset; thi i 72 Aar har Kongen forholdt hans Forfædre og ham Halvdelen og altsaa ogsaa Halv-

delen af Indtægterne, der nu-beløbe sig til den tredobbelte Sum af Godsets hele Værdi. Ligeledes forlanger han Souveræniteten over Slesvig; thi før Forliget i Odense 1579 have Hertugerne af Slesvig, henholdsvis Greverne af Holsten, ikke villet vide af noget Vasalforhold at sige, og desuden havde den omtalte Overenskomst langt snarere Præg af et gensidigt Forbund end af en Lensfølgelov. Heller ikke hans øvrige Fordringer (Krigsskadeserstatningen, Peræquationsgælden, Hertug Adolfs Pension o. s. v.) kunne underkendes; men da Rigshovmesteren har antydet, at den forestaaende Overenskomst mellem ham og Danmark ikke kan blive af nogen Varighed, og da man deraf maa slutte, at Danskerne pønse paa nye Anfald imod ham, skal Moltke fornemme Kong Karls Tanker om, hvorledes han i Fremtiden kan sikre sig imod denne Fare. Hvis han i Steden for Skadeserstatningen og de andre underordnede Krav kunde opnaa det „bevidste Sted" med Tilbehør som Ejendom, — hedder det videre — saa vilde han af Kærlighed til Freden føle sig „mættet" derved, skønt det langt fra dækker hans Tab; men skulde dette ikke være til at opnaa, maa han i høj Grad ønske, at Rendsborgs Volde jævnes med Jorden, og at denne Fæstning saaledes gøres uskadelig for Fremtiden. Forøvrigt er han fredelig stemt og vil ikke rippe op i andre Stridsmaal; men paa den anden Side benytter han sig af den nærværende Lejlighed med fuld Ret og Føje, eftersom Danmark — uden hans Medvirkning — har bragt ham tre Krige paa Halsen og svækket hans Lande og Undersaatter. Han forlanger bestemt, at alle hans Klagemaal, ogsaa de ikke særlig anførte, i Forbindelse med even-

tuelle danske Modklager, skulle afhjælpes inden den svenske Hærs Udmarche[1]).

Moltke fik saaledes nok at gøre, og først og fremmest lagde han an paa at vinde Fredsmæglerne. Dette gik let nok overfor Terlon, der i Forvejen heldede til svensk Side. Derimod var Meadowe mere igaaet med det danske Hof, og for at vinde ham for Gottorp aftaltes følgende lille Intrigue. Terlon skulde faa Karl X til at anbefale Hertugens Anliggender særligt til Meadowe og paa en saadan Maade, at det maatte se ud, som om Kongen ikke gjorde videre Regning paa Terlon, thi saa vilde den engelske Gesandt gøre mere end ellers. Komedien opførtes den 28de Februar i Kjøge, og Moltke forsikrer, at Meadowe fra dette Øjeblik var Hertugens Sag gunstig.

Den 1ste Marts forlode Gersdorf og Skeel Roskilde, og den 2den kom Karl X dertil for at fortsætte Rejsen til Kongemødet paa Frederiksborg. Om Aftenen var Moltke tilsagt til det kongelige Taffel, og Kong Karl talte med „stor Passion" om Hertugens Sager[2]), ligesom han højst naadig optog Kammerraadens Udviklinger om Gottorps Betydning for Sverige og dets vanskelige Fremtidsstilling overfor de nærliggende kongelige Fæstninger. Han vilde havt Moltke med til Frederiksborg; men da

[1]) Hertugens Brev foreligger kun i Afskrift, og denne er næppe helt paalidelig.

[2]) Moltke refererer en Samtale, som han samme Dag havde med Skeel og Meadowe, saaledes:

Und damit Ich das *invidiam et odium* von Ihrer Fürstl. Durchl. declinirte, sagte ich, dasz Ihre Königl. Mayst. zu Schweden dafür hielten, dasz all daszselbe, was I. F. D. *á Danis* erlitten hette, were *propter odium sui* geschehen, darumb Sie auch *sponte suâ* I. F. D. Interesse bey den Tractaten beobachtet hette, auch dieses Werck Ihr nicht weniger alsz Ihr eigenes wurden angelegen seyn laszen. (Dagbog d. 1/3.)

denne ikke var forsynet med Kreditiv til Kong Frederik, maatte Tanken opgives. Det aftaltes derfor, at han foreløbig skulde forblive i Roskilde, indtil Sten Bjelke kom tilbage fra den skaanske Rejse og i København skulde føre Forhandlingerne om den nordiske Alliance, hvor de gottorpske Spørgsmaal ogsaa vilde blive afgjorte. Endnu var Kong Karl stærkt opsat paa, at Hertugen i Krigsskadeserstatning skulde have Rendsborg Amt og Fæstning; ligeledes forlangte han Oplysninger om den aarlige Indtægt af Svavsted samt nøjagtige Overslag over den lidte Krigsskade m. m., og da Moltke ikke kunde give ham saadanne, forundrede han sig højlig over Hertugens Efterladenhed. Sluttelig paalagde han Kammerraaden at føre de fremtidige Forhandlinger med Danmark skriftligt.

I Roskilde indfandt Henrik Bjelke og Ove Jul sig for at ledsage Kong Karl til Frederiksborg, og Korfits Ulfeldt benyttede Lejligheden til at anbefale Hertugens Sager til dem. Efter Kongens Afrejse havde Moltke en længere Samtale med denne. Først gav den tidligere Rigshovmester en af sine sædvanlige Udviklinger til bedste over den danske Stats Tilstand og spurgte dernæst om et eventuelt Giftermaal mellem en dansk Prinsesse og den unge Hertug Christian Albrecht. Han forsikrede, at de danske Rigsraader satte megen Pris paa en saadan Forbindelse, og ogsaa han vilde anbefale den, naar Hertugen først havde afviklet sine Stridsspørgsmaal med Kronen, eftersom en god Alliance er bedre end Krig. Forøvrigt viste han sig meget velvillig stemt imod Hertugen og fortalte, at Kong Christian IV i sin sidste Levetid havde tænkt paa at overlade Gottorp hele det slesvigske Bispegods, Halvdelen som Arv og

Resten som Erstatning for den uretmæssig oppebaarne Indtægt i flere Slægtled, ja han havde endogsaa givet Gersdorf Anvisning paa den Protokol, hvori Kongens Hensigt fandtes optegnet[1]). Moltke tilføjer dog, at han fra anden Side har hørt, at Ulfeldt ikke er særlig ivrig i Hertugens Sager og navnlig ikke med Hensyn til Fællesregeringens Ophævelse.

Den 4de Marts sendte Moltke en Enspænder til Gottorp med fornyet Bøn om en nøjagtigere Instrux og om hurtigst mulig at faa et Kreditiv til Kong Frederik, da han ellers ikke vilde blive godkendt ved de forestaaende Forhandlinger, og da de Danske øjeblikkelig vilde benytte denne Mangel til nye Forhalinger. Han tilføjer, at Striden om Peræquationen og Uetersen næppe vil komme for ved den nuværende Lejlighed.

Imidlertid foregik det mærkelige Kongemøde paa Frederiksborg, og gennem Kong Karls Rejsesekretær holdtes Moltke underrettet om Begivenhederne der. Den 5te meddelte han, at Hertugens Krav følte som en smertelig Ydmygelse ved det danske Hof, at Fællesregeringens Ophævelse — efter Hoffets Mening — stred imod Hertugens Ed paa Fyrstendømmernes Forfatning, og at Hertugen, selv om der ikke vilde rejse sig uovervindelige Hindringer for Svavsteds Afstaaelse og for den krævede Krigsskadeserstatning, dog vel burde betænke, at Lykken atter kunde vende sig. I et Brev af 8de Marts opholdt Sekretæren sig særlig ved Kongernes Fortrolighed imod hinanden. De havde talt meget sammen afsides og i lukkede Kabinetter, hvorover de danske Rigsraader vare meget bestyrtede og melankolske, ligesom

[1]) Moltkes Brev til Kielmann 4/3. Concept.

de ogsaa havde forsøgt at hindre hele Sammenkomsten. Ved Afskeden havde Kongerne omfavnet hinanden, og de svenske Raader havde faaet kostbare Gaver af den danske Konge, Sten Bjelke f. Ex. et kostbart Forspand med Equipage og en Guldkæde, og da Kong Karl anbefalede Hertugens Sag til Kong Frederik, havde denne lovet at befordre den med samme Iver, som hvis den svenske Konge selv var til Stede[1]). I et Brev af 13de Marts skrev Rejsesekretæren endelig, at det efter Kong Karls Mening vilde blive meget svært at erhverve Rendsborg for Hertugen.

Frederiksborgmødet fik ogsaa Følger for de senere Forhandlinger i København; thi før dette var det bestemt, at disse fra svensk Side skulde føres af Sten Bjelke og Korfits Ulfeldt; men i Frederiksborg havde Frederik III bedt Kong Karl om at blive forskaanet for Ulfeldt, da „han ikke kunde taale at se denne Mand for sine Øjne". Den 6te kaldtes Ulfeldt derfor over til Skaane, og den 13de Marts udnævntes Statssekretær Peter Julius Coyet til andet Ombud ved de københavnske Forhandlinger. Dette var et for Danmark saare uheldigt Bytte; thi Coyet var fyldt af Had til os, stod stivt paa Sveriges og Hertugens Fordringer og var altid rede til at slaa paa Sværdet.

IV. Forhandlingerne i København til den 19de April.

Den 16de Marts kom Sten Bjelke atter til Roskilde, den 17de Coyet, og den 19de afrejste de til København.

[1]) Moltke til Hertugen $^{8}/_{3}$. Concept.

Undervejs blev det svenske Gesandtskab modtaget af 600 Ryttere og under Ledsagelse af mange fornemme Herrer ført ind i Byen. Samme Dag drog Levin Moltke til København, men befandt sig forøvrigt i en ret vanskelig Stilling. Gentagne Gange og meget indtrængende havde han skrevet om at faa et Kreditiv til Kong Frederik tilsendt for officielt at kunne optræde som Hertugens Sendemand, og samtidig havde han bedt om, at Kansleren Johan Adolf Kielmann, Sjælen i den hertugelige Politik, ogsaa maatte komme til Stede og sammen med ham føre de vanskelige Forhandlinger; men endnu var intet af dette sket. Den 20de opsøgte Dronningens Kammerjunker, den holstenske Adelsmand Hans v. der Wisch, ham og sagde, at Kongen i højeste Grad havde følt sig ilde berørt af, at Hertugen vilde benytte denne Lejlighed til at afgøre deres Stridigheder, hvortil Moltke kun kunde svare, at enhver er sig selv nærmest[1]).

Endelig den 21de Marts ankom Kansleren og med ham Kreditivet, og den 24de afhentedes begge Herrerne i to Karosser, men med „kun een Æreskavaler", til Audiens hos Kongen, Dronningen og Kronprinsen. Paa Slotspladsen modtoges de af mange adelige Herrer, og i Audiensgemakkerne fandt de Majestæterne omgivne af Rigsraader, Æresdamer og Kavallerer. Kielmann førte Ordet ved alle tre Lejligheder og skrev senere til Hertugen: „Die Gesichten waren schwarten etwas fremd, die Beantwortung aber so mittelmäszig". Ved Kongens Side saa de deres mest haardnakkede Modstander, den holstenske Raad, Generalkrigskommissær Fred. v. Ahlefeldt til Søgaard (senere Storkansler), og da Kielmann

[1]) Moltkes Brevconcept herom er delvis skreven med Zifre.

havde gratuleret Kongen til den opnaaede Fred med Ønske om, at den maatte blive til Flor for hans Stater, samt kortelig berørt sit eget Ærende, tog Ahlefeldt Ordet og fremhævede særligt, at Hans Majestæt, idet han sluttede Fred med Sverige, ikke havde ventet at skulle have med andre at gøre og navnlig ikke, at han ogsaa skulde besværes med Hertugens store Fordringer. Dog vilde Kongen gøre sig bekendt med hans Indlæg og udnævne Ombud til den forestaaende Forhandling.

Samme Dag aflagde Kielmann og Moltke Visit hos Rigshovmesteren Joakim Gersdorf; men ogsaa her fandt de en meget kølig, om end høflig Modtagelse, og atter nægtede Rigshovmesteren paa det bestemteste, at der i Roskilde var givet Hertugen Løfte paa de tidt omtalte tre Punkter. De søgte vel at godtgøre, at deres Herres Krav vare vel begrundede, at de ikke stred imod Landenes Privilegier og at uvildige Mænd maatte give ham Medhold. Det var dem umuligt at fjærne det Odium, der uløseligt var knyttet til Hertugens Handlemaade. Fra alle Sider slog den skarpeste Uvillie dem i Møde, ja selv Fredsmæglerne fortalte dem, at Hertugen hos sin egen Adel vilde finde den bitreste Modstand. Kielmann opholdt sig i København i over 6 Uger og aflagde Visit hos omtrent alle Rigsraader; men — efter hans egne Oplysninger — gengældte ikke een af dem Besøget. Den 27de Marts skrev han hjem til Hertugen[1]): Her gaar alt ud paa at skræmme os og at forhale Sagerne. Danskerne have i Sinde at sende Aftalerne i Roskilde ad Vandsbæk til („ins weite Lerchenfeld"), og man undser sig ikke ved at fortælle os, at det altid er de smaa, der

[1]) Brev fra Kielmann og Moltke til Hertugen $^{27}/_{3}$.

maa strække Hud, naar de store slaas. Kong Frederik ser hellere, at alt styrter sammen over ham, end at han skulde indrømme Hertugen noget; han anser Souveræniteten over Slesvig for værdifuldere end 2 Millioner Rigsdaler, Ridderskabet er imod Fællesregeringens Ophævelse, Hertugen har aldrig krævet hele Svavsted Amt med Kapitelsgodset, og om Krigsskadeserstatning og Sikkerhed for Fremtiden (Caution de non offendendo) kan der slet ikke være Tale. Kongen har endnu 15000 Mand paa Benene, og han behøver derfor ikke at lade sig saadanne Ting foreskrive. Derfor skulde Hertugen, der er en retsindig Herre, vel betænke sig, før han lader det komme til slige Yderligheder. —

I Rigshovmesterens Forstue havde de mødt Meadowe, og han paastod atter, at det udelukkende var Sten Bjelkes Skyld, at de tre Punkter ikke vare blevne optagne i Fredstraktaten; for Øjeblikket gjorde Holstenerne alt meget svært. Dagen efter gentog baade han og Terlon det samme, og de antydede tillige, at Modstanden særlig udgik fra Frederik Ahlefeldt, der lidenskabeligt satte sig imod Hertugens Krav. De maatte derfor paa ingen Maade skille deres Sag fra Svenskerne og heller ikke forhandle uden i deres Nærværelse; ligeledes vilde det være i høj Grad ønskeligt, om Gersdof atter kunde blive Kommissær; thi han var retsindig, og naar de svenske og gottorpske Forhandlinger førtes paa samme Sted, kunde han, trods sin Sygdom, maaske bevæges til at deltage.

Samtidig overgav Meadowe dem Kong Frederiks paa Fransk affattede „Declaration“ [1]) paa de tre Punkter, som de straks besvarede i „Mémoire touchant la dernière résolution de son Altesse d'Holstein“ [1]), der i For-

[1]) Indlæg i Moltkes Dagbog.

trolighed overgaves til Terlon som en Vejledning under hans videre Bestræbelser til Gunst for Hertugen. — Kong Frederik udtalte: I) Da Fællesregeringens Ophævelse principielt stred imod Ridderskabets Privilegier, edeligt bekræftede af saavel Kongen som Hertugen, maatte denne Sag henvises til Afgørelse paa en Landdag, og Kongen skulde saa bestemme sig for det Forslag, der mest maatte tilfredsstille Hertugen, saaledes at al Trætte herom fremtidig kunde undgaas. II) Ophævelsen af Hertugens Vasalforhold til Danmark maatte afgøres paa en Rigsraadsforsamling og der vedtages, hvis Hertugen skulde føle sig tryg for Fremtiden. Kongen lovede at fremskynde Rigsraadets Sammenkaldelse. III) Striden om Svavsted foresloges udsat til det første personlige Møde mellem Kongen og Hertugen, hvor da alt kunde afgøres i Venskab og god Forstaaelse. I en Efterskrift var tilføjet: Forøvrigt haaber Kongen, vor Herre, at Hertugen, hans nære Frænde og særdeles gode Ven, naar han tilfredsstilles paa de nævnte tre Punkter, da ikke vil kræve mere til stor Skade for Danmark og Kongens Efterfølgere og Arvinger, og ligeledes haaber han, at Venskabet imellem dem, bekræftet ved Blodets Baand, saaledes kan genoprettes og forplantes til Efterslægten, hvad han ønsker af ganske Hjærte.

Herpaa svaredes fra gottorpsk Side: Hertugen søgte Fællesregeringens Ophævelse ikke for at forringe Adelens Privilegier, men for at undgaa Stridigheder, der vare til Skade for Landet og tilsidst kunde blive farlige for hele Huset Holsten. Da Kongen imidlertid gjorde saa mange Vanskeligheder, vilde Hertugen, for ikke yderligere at saare hans Følelser, foreløbig, indtil man fandt nye Udveje, forblive i Fællesskab med ham angaaende

Omslagsforretningerne og Retsforvaltningen (Landretten); men han forlangte, at Fællesskabet med Hensyn til Landdag og Landkiste („Legekasten") straks skulde hæves. Ogsaa Kravene paa „Satisfaction" eller Erstatning for den lidte Skade fastholdtes, og denne løb op til mange Tdr. Guld; men for ogsaa her at vise sit forsonlige Sindelag vilde Hertugen slaa betydelig af paa sine retmæssige Krav. Angaaende hans fremtidige Sikkerhed vilde ingen uhildet fortænke ham i, at han med de gjorte Erfaringer for Øje krævede et Pant af Kongen; men hvis Rendsborg forblev Fæstning, vilde den paa Grund af sit Naboskab til Gottorp ved enhver Krigsurolighed forblive en stadig Trudsel imod Hertugen, og hans Residens samt Kiel, Neumünster og Bordesholm være udsatte for Ødelæggelse. Dog maatte Hertugen paa det bestemteste benægte, at han søgte at opnaa denne Fæstning for at skade eller incommodere Kongen, det skete udelukkende for hans egen Sikkerheds Skyld, og for at give et slaaende Bevis paa sit fredsommelige Sindelag erklærede han sig tilfredsstillet, hvis dens Fæstningsværker sløjfedes. Med Hensyn til Lensbaandets Ophævelse og Svavsteds Afstaaelse kendte Gesandten allerede Hertugens Standpunkt, (men forøvrigt udviklede baade Kielmann og Moltke, at da Kong Frederik ved Roskildefreden havde afstaaet store Provinser uden at spørge det samlede Rigsraad, var det heller ikke nødvendigt at høre dette angaaende den slesvigske Souverænitet). De mere underordnede Punkter kunde Hertugen henvise til Behandling i en Kommission, og hvis denne ikke kunde naa til Ende med dem i Løbet af 6 Maaneder, da til en Voldgift af to af Kongen og Fyrsten udpegede Fyrster. — Sluttelig betegnes disse Forslag som

Hertugens yderste Indrømmelser, og de betros til Hans Ekscellences Snildhed og Discretion, for at Forhandlingerne kunne føres til en lykkelig Afslutning.

Den 26de Marts udnævnte Frederik III imidlertid Rigsraaden Heinrich Rantzau til Møgelkær og Frederik v. Ahlefeldt til Søgaard til Kommissarier i den gottorpske Sag og gav dem Fuldmagt til i hans Navn at forhandle med Kielmann og Moltke om det „separate Forlig“ og de skriftlig overgivne Punkter, „for saa vidt som disse efter deres Beskaffenhed her kunne afgøres“ [1]).

Dette Valg lovede ikke godt for en fredelig Forhandling, og desuden forsøgtes endnu et Modtræk, som kom Gottorperne paa tværs. Kong Frederik vilde udelukke fra Forhandlingerne saavel de svenske Gesandter som Terlon, der ansaas for meget hertugeligsindet. Da Moltke og Kielmann hørte dette, søgte de Raad hos Bjelke og Coyet. Disse lovede at komme til Stede ved de fremtidige Konferencer; men raadede dem forøvrigt til en skriftlig Forhandling og undrede sig højlig over, at Kong Frederik nu vilde udelukke Terlon, da Karl X dog havde admitteret Meadowe ved Forhandlingerne i Roskilde, uagtet han var uden Kreditiv, og da ogsaa den gottorpske Traktat maatte betragtes som en Del af Freden. Forøvrigt vidste de meget at fortælle om det Anstød, som Hertugens Fordringer havde vakt hos den holstenske Adel.

Den 27de Marts indfandt H. Rantzau og Frederik v. Ahlefeldt sig hos de hertugelige for at meddele dem deres Commissorium og for at komme overens med

[1]) Originalen i Moltkes Dagbog; mange Afskrifter i Rigsarkivet.

dem om Form og Sted. Ogsaa de danske Raader vare villige til at forhandle skriftligt; men da de til Mødested foresloge Raadstuen foran Slottet, erklærede Kielmann, at de derom først maatte raadføre sig med de svenske Gesandter og Fredsmæglerne, eftersom Hertugen havde paalagt dem kun at underhandle i deres Nærværelse. De Danske erklærede sig straks for ikke-instruerede paa dette Punkt, og intet blev afgjort; men det almindelige Ordskifte, som paafulgte, antog hurtig en bitter Karakter, og særlig optraadte Ahlefeldt meget „rude". Allerede nogle Dage i Forvejen havde han sagt Moltke lige i Øjnene, at Hans Durchlauchtighed optraadte, som om det stod til ham at foreskrive Kongen Betingelser. Han havde aldeles ikke været Deltager i Krigen, og han havde derfor heller ikke nogen Ret til at fremkomme med Krav og det tilmed Krav, der langt overskred hans ældre Fordringer. Nu sagde H. Rantzau, at de vel skulde betænke, at Tiderne om 10—20 Aar kunde skifte, og at de derfor gjorde klogt i ikke at spænde Buen for højt. Hertugen var ikke bleven ubilligt behandlet, det, han førte Klage over, var kun Krigens Gang, og den havde været nødvendig. Men de hertugelige bleve heller ikke Svar skyldige. Hertug Frederik — sagde de — var en anset Herre, der havde regeret længe nok til at vide, hvad han gjorde. Kongen havde styrtet Landene ind i denne Krig imod hans Vidende og Villie og imod alle Traktater. Det var ham ubekvemt, at de Danskes Krigskapricer kunde bringes til Udførelse paa hans Bekostning og til hans Ruin, og han havde ikke i Sinde at taale det længere! —

Det viste sig dog snart, at Kong Frederik ikke formaaede at sætte Isoleringssystemet igennem. Terlon

var meget forbitret over den tilsigtede Tilsidesættelse, ogsaa overfor Forhandlingsstedet, der laa ham ubekvemt, men endnu mere over, at man fra dansk Side søgte at drage den hollandske Gesandt, v. Beuningen, ind i Forhandlingerne, da han kun gik ud paa at „embrouillere" alt og at fremkalde et nyt Brud. Ogsaa Meadowe var utilfreds, men mere behersket. Han beklagede, at Gersdorf og Skeel ikke vare blevne tilforordnede paany; thi med Rantzau og Ahlefeldt kunde kun vanskelig forhandles. Ahlefeldt havde ytret, at det holstenske Ridderskab ikke vilde tillade Fællesregeringens Ophævelse, og at Hertugen kun *armata manu* kunde opnaa dette. Lige saa lidt vilde de give ham hele Svavsted Amt med Domkapitlet.

Ogsaa de svenske Ombud bekræftede, at den nye Modstand udgik fra Ahlefeldt, og at han — ifølge Admiral Bjelkes Udsagn — holdt Kong Frederik i Uvidenhed om, at han gik bort fra alt, hvad der i den holstenske Sag var bleven aftalt først i Roskilde og senere imellem Kongerne. Til de danske Raader (som de forhandlede med) havde de klaget over hans hensynsløse Optræden imod Gottorperne, og Kong Frederik havde derfor givet ham en alvorlig Tilrettevisning; men han havde svaret, at han ikke erindrede sig noget saadant, og at det, hvis sket, i hvert Fald kun havde været en berettiget Retorsion. — Ikke desmindre meddelte Ahlefeldt allerede den 30te Marts, at Terlon havde Adgang til Forhandlingsmøderne paa Raadstuen,, og senere blev der heller ikke gjort Indvendinger imod Svenskernes Nærværelse.

Dermed var Forhandlingen ganske vist kommen ind for det tidligere Forum; men det var dog ingenlunde

Kong Frederiks og Ahlefeldts Agt at lade den forblive her. Unionen mellem Riget og Fyrstendømmerne foreskrev, at alle Stridigheder om Land og Folk, om stort og smaat, skulde bringes ind for en Voldgifts-Domstol, sammensat af 8 kongelige og 8 fyrstelige Raader, og at disse 16 Raader ikke maatte skilles, før de — i Nødstilfælde ved en forud udnævnt Opmand — havde afsagt en endelig Retskendelse. Ved Freden i Roskilde var der ganske vist lovet Hertugen „Satisfaction", men Traktaten indeholdt ingen nærmere Bestemmelser om, hvori denne Oprejsning skulde bestaa; der var efter Datidens Sprogbrug kun lovet Hertugen „eine schlechte Satisfaction", og denne Sag burde derfor rettelig henvises til en Unionskendelse. Det maatte blive de 16 Raaders Opgave at dømme Kongen og Hertugen imellem.

Hvis dette kunde naas, var meget vundet; thi ingen Voldgift, sammensat paa den i Unionen foreskrevne Maade, vilde godkende Hertugens Krav paa Fællesregeringens Ophævelse, paa Vasalfrihed og paa Erhvervelsen af hele det slesvigske Bispelen. I Stedet for som nu at kunne støtte sig til Karl Gustavs vældige Sværd og Fredsmæglernes velvillige, men ret uforstaaende Medvirkning, vilde Hertugen være henvist til en Domstol, der, netop fordi den forstod Sagerne tilbunds, maatte underkende alle hans Hovedkrav og i det højeste tildømme ham noget Kapitelsgods og en Erstatning for den lidte Skade. Dette blev da det næste Skaktræk imod Hertugen. Den 2den April mødtes de danske og gottorpske Kommissærer paa det islandske Kompagnihus, og her meddelte Ahlefeldt, at „det vilde være Kongen kært at afgøre alle Stridsmaal en Gang for alle; men dette kunde rigtignok ikke ske i København. Hertugen

maatte finde sig i den i Unionen foreskrevne Maade, og Hans Majestæt antog tillige, at dette maatte behage Hertugen, da denne saa ofte tidligere havde beraabt sig paa Unionen". Dette Standpunkt fastholdtes fra dansk Side i nogle Uger.

Samtidig foregik der en livlig Udveksling af skriftlige Indlæg[1]) mellem Parterne. Den 1ste April modtog Moltke og Kielmann et Modskrift imod den førstes „Gravamina" fra Roskilde under Titelen „Refutatio gravaminum", og

[1]) Som Indlæg i Moltkes Dagbog findes: 1) Specificatio gravaminum, so zwischen I. K. M. zu Dänemark, Norwegen etc. und I. F. D. zu Schleswig-Holstein etc. bey den dänischen u. schwedischen Friedens-Tractaten abzuhandeln, sind proponiret durch ... Levin Claus Moltken. (Roskilde den 28de Febr.) — 2) Refutatio gravaminum beschehen durch I. K. M. zu Dänemark Norwegen deputirte Hrr. Commissarien Excell. Excell. Hrr. Hinrich Rantzau und Friederich v. Ahlefeldt. 3) Unvorgreiffliche Beantwortung einer von denen höchansehnlichen königl. Dännemarkischen Herrn Commissariis denen fürstl. Schleswig-Holsteinischen Abgesandten übergebenen Deduction Schrifft. (Overgivet den 2den April.) — I et Bind Afskrifter i Rigsarkivet under Titelen: „Acta so Ao. 1658, bey damals vorgewesenen Tractaten alhier zu Copenhagen wegen Gottorp der Satisfaction halber für gewesen", findes foruden de alt anførte tillige: 1) Levin Claus Moltkes Mandat paa Latin, dat. Gottorp den 14de Febr. 1658. 2) Kansler Kielmanns Mandat paa Latin, dat. Gottorp den 13de Marts 1658. 3) En kort, summarisk Ekstract af de gottorpske Gravamina og dansk Svar derpaa. 4) En kongelig dansk Deduktion, overgivet de gottorpske Gesandter i København den 6te April 1658. 5) Endnu en anden Deduktion stilet til de svenske Gesandter, uden Datum. 6) Lenscessions-Diplomet for det gottorpske Slesvig. 7) Cessions-Diplomet over Slesvigs Stift og Svavsted Amt. 8) Lenscessions-Diplomet for den kongelige Del af Slesvig. 9) Den københavnske Traktat af 2den Maj 1658. 10—13) Ratifications- og Complimentskrivelser i Anledning af Forliget i København. Desuden findes Afskrifter af disse Brevskaber i den store slesvig-holstenske Diplomsamling, der maaske er sammenbragt af Westphalen, i „Breitenauiana" Nr. 24; i den ledreborgske Haandskriftsamling Nr. 263—64, Kvart o. s v.

i Løbet af Dagen udarbejdede de Svaret, idet de delte Punkterne imellem sig; allerede den 2den kunde de overgive Rantzau og Ahlefeldt deres „Unvorgreiffliche Beantwortung". I en endnu vidtløftigere „Deduction" svarede disse herpaa den 6te April og tilstillede — sandsynligvis samtidig — det svenske Gesandtskab en forkortet Fremstilling. Disse lærde og vidtløftige Afhandlinger dreje sig hovedsagelig om de tre Hovedpunkter og give gode Oplysninger, særlig om Svavsted-Striden, men selvfølgelig tjente de ikke i mindste Maade til at fremskynde et Forlig; begge Parterne stode stivt paa deres engang indtagne Standpunkter, og i forskellige Sammenkomster, som samtidig fandt Sted, udartede Forhandlingerne noget nær til Skænderi om gamle og nye Stridspunkter: Om Fællesregeringens Ophævelse og Ridderskabets Privilegier, om Retsgrundlaget for Hertugens Souverænitetskrav, om Kongens Berettigelse til at afstaa store Dele af Norge uden Agnaternes (særlig den gottorpske Hertugs) Tilladelse o. a. m.

Det var klart, at dette ikke kunde føre til noget, og den 6te April foreslog Sten Bjelke derfor, at baade de gottorpske og de danske Kommissærer samt Fredsmæglerne skulde møde hos ham til en mundtlig Forhandling for der igennem at erfare, hvorlangt man kunde naa henimod en Overenskomst. Mødet afholdtes allerede den 7de, og Bjelke aabnede det med nogle Bemærkninger om, at da disse Underhandlinger skulde føres til Ende inden 2den Maj, og da dette Tidspunkt nu stærkt nærmede sig, maatte han anse det for nødvendigt, at det kom til Forhandling i Fredsmæglernes Overværelse. Han foreslog Fransk som Forhandlingssprog (hvorfor Moltke maatte føre Ordet paa gottorpsk

Side) og anbefalede straks at gaa „ad realia“. Ifølge Moltkes Dagbog udspandt der sig da følgende Ordskifte, som her gengives i forkortet Form.

Ahlefeldt: I hvilken Orden skulle Stridspunkterne behandles?

Moltke: I den i Roskilde angivne!

Ahlefeldt: I Roskilde blev intet afgjort.

Terlon: De tre Punkter om Fællesregeringen, Vasalfriheden og Bispegodset kunde været optagne i Fredstraktaten, hvis Sverige havde villet det.

Meadowe: I Roskilde gjorde de danske Ombud ikke Indvendinger imod disse Punkter, men udsatte kun Afgørelsen til Rigsraadets Sanktion, da den ellers ikke vilde have nogen Betydning.

Bjelke: Fredstraktaten fastsætter, at Hertugen skal tilfredsstilles efter Billighed.

Ahlefeldt: Dette vil Kong Frederik ogsaa efterkomme og tilbyder derfor Hertugen en unionel Kendelse.

Moltke: Fredstraktaten indeholder intet om Unionen. Desuden er det umuligt ad den Vej at bringe Forhandlingerne til Ende til 2den Maj; heller ikke har Kongen tidligere villet efterleve Unionens Bestemmelser, særlig ikke i den svavstedske Sag, ja det er end ikke et Aar siden, at de kongelige Raader ved Forhandlingerne i Flensborg afviste Hertugen med den Paastand: Der gives ingen Union længere. — Nu kan Hertugen derfor ikke betræde denne Vej, men maa henholde sig til Fredstraktatens Bestemmelser.

Ahlefeldt: I Fredstraktaten staar kun, at Hertugen skal have billig Satisfaktion, og naar Striden henvises til unionel Voldgift, faar han dette „Contentement“.

Moltke: Dette er ikke Fredstraktatens Mening, hvad

baade de svenske Ombud og Fredsmæglerne kunne bevidne. Desuden vilde denne Afgørelsesmaade være til størst Byrde for Danmark, eftersom den svenske Hær ikke vil blive ført ud af Riget, før Afgørelsen foreligger. Da Ahlefeldt udbad sig dette skriftligt, svarede

Bjelke: Hærens Bortførelse vil ikke ske før, det er saaledes aftalt.

Derefter kom de danske og gottorpske Raader i fornyet Klammeri om Unionen, men afbrødes saavel af Fredsmæglerne som af

Bjelke: Dette kan ikke gaa! Alt maa afgøres af Kommissarierne før 2den Maj, og det kan kun ske ad denne Vej.

Ahlefeldt: Hvem skal være Dommere?

Bjelke: Fredsmæglerne; de have engang paataget sig dette Hverv, og den foreliggende Sag er en Del af Fredsværket, som de ikke kunne vise fra sig.

Ahlefeldt: Vi ere ikke instruerede herom og vide altsaa ikke, om Kongen vil gaa ind paa denne Afgørelsesmaade[1]).

Derpaa rejste han og Rantzau sig og forlode Mødet. Konferencen var saaledes afbrudt, og Meadowe paatog sig at søge Audiens hos Kong Frederik for at underrette ham om det passerede og indhente hans endelige Mening. Samtidig erklærede Kielmann, at Hertugen vilde være tilfreds med Bispegodsets og Lenshøjhedens Afstaaelse, men ikke kræve Krigsskadeserstatningen (Satisfaction). Hertil bemærkede Coyet, at man ikke saa hurtigt skulde gaa bort fra Satisfactionen; men Bjelke

[1]) Smlgn. hermed: Coyetske Papirer. Sverige A., hvor det samme fortælles i mere sammentrængt Form.

svarede: Tiden er knap, og det vil være rigtigt ikke at kræve denne længere.

I de nærmest følgende Dage gjorde Meadowe og Terlon store Anstrængelser for at naa en Løsning. Den første havde havt en lang Samtale med Kong Frederik og meddelte Hertugens Sendemænd, at Kongen var villig til at ophæve Vasalforholdet og Fællesregeringen, for saa vidt dette stod til ham, samt at indrømme Hertugen Halvdelen af Bispelenet; men dermed havde han ogsaa naaet Indrømmelsernes yderste Grænse, og det maatte forudses, at han kun under det haardeste Tryk vilde vige endnu længere tilbage; de burde vel betænke, at en fremtvungen Afstaaelse af hele Stiftet vilde sætte meget ondt Blod og forbitre Forholdet for Fremtiden. Terlon heldede en Streg mere til gottorpsk Side; men ogsaa han forlangte, at Hertugen skulde slaa sig tiltaals med de tre Punkter og opgive alle øvrige Krav. Allerede før Mødet den 7de havde han stillet denne Fordring til Kielmann og foreslaaet at besegle Overenskomsten ved et Ægteskab mellem en kongelig Prinsesse og den unge Hertug Christian Albrecht. Kansleren var straks villig til at gaa ind paa Forslaget, hvis Hertugen ad den Vej kunde komme i Besiddelse af Rendsborg; men Terlon afviste ham med den Bemærkning, at en saadan Ydmygelse indlod Kong Frederik sig ikke paa, og at Hertugen end ikke igennem et Mageskifte kunde haabe paa at erhverve Fæstningen. Imidlertid havde Gesandten modtaget Brev fra Karl X med nye Opfordringer til at støtte Hertugens Sag, og da han baade fra den hollandske og den østerrigske Gesandts Side troede at spore Anslag, som gik ud paa at benytte de gottorpske Stridigheder til et nyt Fredsbrud med

Sverige, gik han til Ahlefeldt for at vise ham Kong Karls Brev og meddele ham, at Kongen havde fattet Mistanke om, at man under de idelige Forhalinger tilstræbte noget ondt imod ham.

Men foreløbig naaede Fredsmæglerne ikke deres Maal. Den 11te April befalede Hertugen sine Ombud ikke alene fuldtud at holde fast ved de tre Punkter, men ogsaa at forlange „Satisfaction". Herover blev Kong Frederik højlig forbitret, og i Dagbogen har Moltke følgende højst karakteristiske Meddelelser om hans Sindsstemning. Den 12te April sagde Terlon: „Rex Daniæ were fast desperat, wolte die Fortune agiren laszen, man mögte alles nehmen: Schweden hette so einen avantageusen Frieden gekrigt, wolle Sie nun wegen I. F. Durchl. Sachen so hart es weiter urgiren, so mögten Sie es thun". Og under 19de April gentages den samme Tanke tildels i en endnu tydeligere Form. „Rex Daniæ hette gesaget: Er wolte nichts mehr tuhn, sondern es ad Regem sueciæ remittiren, der mögte, so Er wolte, es ganz weggeben. Er were desperat" [1]).

[1]) I en Indberetning til Hertugen af 14de April fortæller Kielmann, at Kong Frederik ved den anførte Lejlighed havde benyttet sig af følgende Udraab: „Er muszte und wolte sich Gott und dem Glück resigniren!" „Ein ander berichtet, dasz S. M. solte gesagt haben: das alte Beiwort *afflicto non esse addendam afflictionem* wolte bey Ihro nicht eintreffen. Wir sehen, dasz alhier grosze Confusion und noch gröszer Mangell, sonderlich an Gelde, sey. So ist auch bekannt, dasz man bey den ersten Tractaten beynahe alles was Schweden begehrte, gern eingewilligt, sogar dasz sie in vielen *passibus* mehr eingewilligt, dann sie zu præstiren (!) bemittelt gewesen, dahero der am königl. swed. Hoffe gewesene dänische Resident Hr. Juel woll ..... viele Sachen wiederumb redressiren muszten". — Kielmann tror derfor ogsaa, at Kong Frederik oprindelig har været til Sinds at opfylde alle Hertugens Krav, som Oberst Bertram Rantzau har fortalt, men nu er den uhyre

Denne Kongens Stemning kom endnu stærkere til Udbrud i hans samtidige Forhandlinger med Rigsraadet om Hertugens Souverænitet, og det er utvivlsomt, at han i Midten af April Maaned har staaet paa Nippet til at kaste sig ind i en ny Kamp, og at denne er bleven forhindret væsentlig kun ved Rigsraadets forsagte og forsigtige Selvopgivelse. Fra alle Sider dreves et rastløst Intriguespil om den holstenske Strid. v. Beuningen arbejdede ivrigt imod Hertugen, ja nægtede endog at modtage hans Gesandter, Goës bebrejdede Danskerne, at de ikke havde taget Kampen op foran København, som de havde kunnet forsvare tilstrækkelig længe („genugsam"), han paastod, at den Alliance, som nu forhandledes, kun vilde blive til Fordel for Sverige, og han forsikrede, at hans Herre ikke vilde slutte Fred med Sverige, før Hertugen havde tilbagegivet alt, hvad han nu søgte at opnaa. Baade han og den polske Gesandt — skriver Moltke — raadede kun til Krig og søgte at antænde alt netop ved denne Sag. — Det mærkeligste turde dog være, at Kancellisekretær Theodor Lente pludselig dukkede frem i Forhandlingerne og søgte at hidse Kielmann og Moltke op til at stille endnu større Krav, men derom mere siden.

Den 16de April underrettede Ahlefeldt de gottorpske Gesandter om, at Kongen ikke var til Sinds at gaa ud over de givne Tilbud eller i det hele her paa Stedet yderligere at forhandle med dem, da Formen var ham altfor „fortrædelig", og den 19de sendte de danske Raader

Frygt vegen for en roligere Opfattelse, og derved er alt blevet vanskeligere at sætte igennem, særlig da det, som man i sin Tid indvilligede i af Frygt, og hvoraf endnu kun lidet er approberet. Ogsaa klager han over, at det samlede Rigsraads Nærværelse gør Stillingen besværligere.

en „Protestation“ til Meadowe, hvori de forsøgte at vælte Skylden for Forhandlingernes Stranding over paa de hertugelige og tillige bad Gesandten om at paavirke Sten Bjelke og Coyet, saa Svenskerne „uns zur Ungebuhr hier unter nichts impurtiret“ [1]).

V. Forhandlinger om den slesvigske Souverænitet.

Men inden vi forfølge Forhandlingerne videre, er det nødvendigt at dvæle udførligere ved de statsretlige Hovedpunkter: Fællesregeringens Ophævelse og Hertugens slesvigske Souverænitet, der paa det nøjeste høre sammen. Det kan ikke betvivles, at Fællesregeringens Ophævelse oprindelig var et Hovedpunkt for Hertugen, i Begyndelsen kom Spørgsmaalet ogsaa frem i Forgrunden, og Kielmann drev med stor Iver paa dets Løsning. Men overfor Kong Frederiks og den holstenske Adels Modstand kølnedes denne Iver meget hurtigt. Allerede i „Memoiren“ fra Slutningen af Marts veg Kansleren tilbage fra en øjeblikkelig fuldstændig Deling, gennemført ved et Magtsprog, og under et Besøg hos Rigsraaden Christen Skeel den 30te Marts antydede han et yderligere Tilbagetog, idet han kun ønskede, at Delingen skulde vedtages af Kongen og Hertugen i Principet (*quæstio an*); men Delingsmaaden (*quæstio quo modo*) paa en Landdag. Dermed havde han allerede nærmet sig Kongens Standpunkt, men end ikke her turde han blive staaende overfor den Storm, der rejste sig imod selve Tanken.

---

[1]) Indlæg i Dagbogen.

I den første Uge af April havde baade Meadowe og Sten Bjelke Foretræde hos Kong Frederik, og overfor begge kom Fællesregeringens Ophævelse paa Tale. Den første havde Kongen modtaget „träfflig froid, foregivendes hannem Sager anmodedes, som han ikke gøre kunde eller med Rette burde, vilde heller ikke haabe, at Kong Karl ham dertil vilde tvinge". Og til Bjelke erklærede han, at han „vilde gøre, hvad han *salva conscientia* kunde, og det ikke stred imod den Ed, som han tilligemed Hertugen Adelen i Holsten gjort havde, hentydende hermed til Fællesregeringens Ophævelse" [1]).

Ved forskellige Møder, særlig ved Sammenkomsten paa det islandske Kompagnihus den 2den April, søgte Kielmann vel at forsvare Hertugens Ret til Fællesskabets Ophævelse. Baade mundtlig og skriftlig [2]) hævdede han, at Delingen ikke stred imod Adelens Privilegier, at allerede Kong Christian IV havde tilstræbt denne [3]), at det gamle Løfte om Hertugdømmernes Udelelighed var bleven brudt kort efter dets Udstedelse, at det ved Begivenhedernes Gang forlængst havde tabt al Betydning, at det i Kong Christian I's Dage var blevet indsat i Landsprivilegierne alene for at sikre Landenes Fred overfor samtidige Tronkrævere, og at det derfor nu, da Ufreden netop udgik fra Fællesskabet, maatte ønskes hævet jo før jo hellere.

Han havde utvivlsomt Ret i meget, og Kong Frederik ønskede vel i Grunden ogsaa en Deling; men Fællesregeringen var nu engang en Kendsgerning, der ikke lod

[1]) Coyetske Papirer. Sverige A.

[2]) Eclaircissement donné sur la declaration de S. M. de Danemark. Udateret Indlæg i Dagbogen.

[3]) Denne Kong Christians Plan spillede senere en stor Rolle i de gottorpske Stridigheder.

sig bortraisonnere, en bestaaende Styrelsesform, som de privilegerede Klasser yndede, fordi den satte dem i Stand til med lige Ret og efter eget Valg at tjene saavel Hertugen som Kongen og gav dem større Muligheder, end en nok saa fritstillet gottorpsk Smaafyrste nogensinde kunde byde dem. Det var naturligt, at de dygtigste søgte Kongens Tjeneste, og dette Forhold pinte maaske Hertugen og hans Kansler mest[1]).

Kielmanns Bevisførelse var derfor forgæves, og han opgav ligefrem Ævret, da hans haardhændede Modstander erklærede, at „det aldeles ikke stod til de Herrer at ophæve Fællesregeringen; thi i Følge Landenes Privilegier skulle disse regeres enten i Fællesskab eller af en enkelt Herre". Denne Hentydning til, hvad der muligvis kunde komme ud af Hertugens Delingslyster, var tilstrækkelig til at standse alle yderligere Forsøg i saa Henseende.

For at forstaa dette maa det vel erindres, at Arveregeringen i Hertugdømmerne var af ny Datum. Først i Aaret 1616 var Primogenituren lovmæssigt indført som Successionsorden i det gottorpske Hus, og dette Resultat var kun naaet efter en haardnakket Modstand fra Ridderskabets Side, ja med ægte slesvig-holstensk Tvetydighed havde det end ikke opgivet sin Valgret, men kun fundet sig i, at den „reduceredes" til Primogenitur[2]). Endnu havde ingen Hertug succederet efter den nye Regel, Hertug Frederik var gammel, og ved et forestaaende Tronskifte kunde det befrygtes, at Stænderne — utilfredse

[1]) Se navnlig Udviklingen i „Eclaircissement".

[2]) Privilegie-Confirmationen $^{20}/_{12}$ 1616: „Jedoch den Punktum *Electionis* inserirter Erklärung nach, — ad *jus* primogenituræ reducirt".

med de nye Ændringer og nu for Alvor støttede af den kongelige Linie — vilde forny deres Valgret og forsøge paa at udelukke hans Søn fra Regeringen. Fra Adelens Side var der faldet Ytringer, som utvivlsomt pegede i denne Retning, og som skræmmede.

Endnu i Slutningen af Februar havde Levin Moltke anset det for en ganske selvfølgelig Ting, at Fællesregeringen ophævedes, at de forskellige Andele afrundedes ved Mageskifter, og at der indkaldtes en Landdag for at godkende disse Forandringer og for at hylde den unge Hertug Christian Albrecht. Men en Maaned senere optraadte Kielmann med langt større Varsomhed, og da han til Brug for Terlon opsatte Hertugens endelige Krav („la dernière resolution de son Altesse d'Holstein"), indflettede han i Spørgsmaalet om Fællesregeringens Ophævelse en Række Cauteler, der vise hans Frygt i den antydede Retning. Det hedder her: Hvad Fællesregeringen angaar, da skal Kongen indrømme Hertugen dette i Principet, medens Delingsmaaden (quant au moyen de venir à la division) henvises til Forhandling paa en Landdag, og hvis der paa samme rejser sig Vanskeligheder for Delingens Gennemførelse enten straks eller indenfor en kortere Tidsfrist, saa forlanger Hertugen, at Kongen skal formaa Stænderne til at aflægge Hyldingsed til hans ældste Søn. Finder Delingen derimod slet ikke Sted, da skulle alle Adelsmænd, som ikke have hyldet — være sig enten Kongen og hans Efterfølger eller Hertugen og hans Efterfølger — aflægge Troskabseden med deres fyldte 18de Aar, forsaavidt de opholde sig i Landet [1]). Da Sten Bjelke læste dette, spurgte han forundret, om

[1]) Smlgn. Dagbogen for 9de April.

den sædvanlige Hylding da ikke var gældende for alle, selv om de ikke personlig havde deltaget i Akten.

Men selv ikke det her angivne Standpunkt vovede Kielmann at fastholde. Den 19de April erklærede han til Rigsraaden Otto Krag, at Fællesregeringens Ophævelse ikke havde nogen som helst Betydning for Hertugen; og derefter gik dette Punkt omtrent helt ud af Forhandlingerne. I det hertugelige Ultimatum, som tilstilledes Kong Frederik den 26de April, hedder det kun, at Hertugen vil have Ophævelsen henvist til en Konference, som han snart haaber at kunne faa med Kongen, og i det endelige Forlig meddeles blot, at Kongen og Hertugen ikke have havt Tid til at komme overens om Hovedtrækkene i denne Sag, og at de derfor have opsat den til personlig venskabelig Forhandling og til en endelig Overenskomst ved deres første Møde i Hertugdømmerne. Her er altsaa end ikke Tale om en Vedtagelse i Principet; det hele er stillet ganske løst hen, og Grunddelingen af det slesvigske Len saaledes skudt ud i det helt uvisse.

Men dette fik en afgørende Indflydelse paa Hertugens og hans Raaders Stilling til Spørgsmaalet om Vasalfriheden og Souveræniteten over Slesvig. Lige op til Slutningen af Marts findes intet Vidnesbyrd om [1]), at Hertugen har tænkt paa at kræve Vasalfrihed for begge de regerende Linier; men tværtimod, at han — støttende sig til Fællesregeringens Ophævelse og Lenets Grunddeling („Todttheilung") — har villet nøjes med

[1]) I Hertugens Brev af 4de Marts findes en Sætning, der kunde tyde paa, at man paa Gottorp alt dengang har tænkt paa hele Slesvigs Løsrivelse, men Stedet er saa maaske ved en Afskriverfejl blevet meningsløst.

Vasalfrihed for sit eget fremtidige slesvigske Hertugdømme, der, naar begge Kravene samtidig gennemførtes, vilde blive ganske souveræent stillet baade overfor Kronen og overfor den anden slesvigske Hertug. Men idet Kielmann veg for Adelens Modstand og af Klogskabs Hensyn opgav Grunddelingen, maatte han med det samme udstrække Kravet om Souveræniteten til at gælde hele Hertugdømmet, fordi — som han den 19de April udviklede det for Sten Bjelke — Hertugen ellers kun opnaaede Vasalfrihed for sine privative Andele, men ikke for Dominiet[1]).

I den tidt omtalte, til Terlon overgivne „sidste Resolution", sandsynligvis affattet den 31te Marts, kom Hertugens mere omfattende Souveræenitetskrav for første Gang til Orde. Kielmann skrev, at Hertugen af Kærlighed til Kong Frederik (sic) vilde nøjes med, at Kronen, som Erstatning for den ham og hans Undersaatter tilføjede Krigsskade, for bestandig befriede ham og hele det holstenske Hus for den slesvigske Lenspligt („delivrer elle et toute la maison d'Holstein pour jamais du vassallagie de Slesvig"). Tillige udviklede Kansleren, at da Erstatningen for den lidte Skade vilde løbe op til meget store Summer, medens Hertugens Lenstjeneste (og det endda kun, naar han havde givet sit Minde til Krigen) indskrænkede sig til 20 Ryttere og 40 Mand Fodfolk, saa vil Kongen have langt større Fordel af Lensbaandets Løsning end Hertugen, og senere

[1]) Moltkes Dagbog den 19de April: „Es wurde den Suecis demonstriret, weiln die Abolitio Communionis nicht geschehe, so krigten Ihre Fürstl. Durchl. die Entfreyung vom Vassallagio allein über die Ämbter, wofern Ihre Königl. Maytt. zu Dennemarck auch nicht von dem Vassallagio liberiret würden".

føres dette Argument atter og atter i Marken fra gottorpsk Side[1]).

Hermed stemmer det, at Kong Frederik i sit første Brev om denne Sag til Rigsraadet heller ikke berører den kongelige Linies Lensfrihed. Den 3dje April skrev han[2]): „Da Hans Kærlighed Hertugen af Gottorp for sig, sine Sønner og mandlige Linie begærer Svavsted og Feudi Afstaaelse af Slesvig til Satisfaction, saa bede vi Eder og naadigst ville, at I Os Eders skriftlige Mening derom forstendiger, om I eragter, at saadan jus infoeudandi og al anden af Kronen prætenderet Rettighed over det ganske Hertugdom Slesvig og Svavsted Stift og Len kan bevilliges og afstaas".

I Raadets Svar af 4de s. M. findes lige saa lidt nogen Hentydning til den kongelige Linie. Raadet foreslaar, at Striden om Svavsted snarest mulig overgives til Voldgift, og hvis denne, imod Forventning, skulde tilkende Hertugen Halvdelen af Bispelenet m. m., kunde Resten passende overdrages ham i en Aarrække som Erstatning for den lidte Skade. Men hvis denne Vej ikke er mulig, kunde man ogsaa straks, uden videre Proces, overdrage ham og hans mandlige Linie den ene Halvdel, medens den anden skulde blive ved Kronen som tilforn; „men ganske Svavsted at aftræde synes os

[1]) I det ovenfor nævnte Diplomat. Slesv.-Holsaticum LXXII—LXXIV findes et gottorpsk Forsvarsindlæg for Hertugens Forhold under Krigen, dat. Tønning den 22de Marts 1660, og heri hedder det: „I. K. M. hat groszen Theils fast mehr Frucht und Nutzen von diesen Tractaten als I. F. D. genoszen, zumahlen I. K. M. die Souverainité über das Herzogthumb Schleswig titulo lucrativo undt umbsonst, I. F. D. aber titulo oneroso und zur Satisfaction für den so schweren erlittenen Schaden erhalten haben".

[2]) Rigens Raads Breve. Fasc. 62.

imod al Billighed" og „imod den Fundimental-Arveret, som Fyrsterne i Holsten bør at forbinde". „Belangende det slesvigske Len og jus infeudandi eragte vi, at det er et saadant Regale og kosteligt Klenodie, som ikke kan æstimeres, at Hans Kærlighed som en Vassallus ikke burde det at begære, og ikke heller kan afstaas, uden at man af højeste Nød dertil tvinges". Men skulde en saadan Resolution paa Grund af „Tidens onde Tilstand" blive nødvendig, saa foreslaar Raadet hellere „at bevilge baade om Svavsted og jure infeudandi til Hertugen af Holsten og hans mandlige Linie end at beholde den svenske Armé i Landet, og saaledes Riget i største Fordærv og Undergang lade geraade".

Dermed havde det danske Kronraad kastet Vaabnene fra sig, og dets Optræden følte som en dyb Ydmygelse, selv af dets egne Medlemmer. Herom haves et sikkert Vidnesbyrd; thi da de hertugelige Dagen efter aflagde et Besøg hos Rigsraaden, Admiral Ove Gjedde, sagde denne, at Efterverdenen vilde fælde en meget stræng Dom over dem, fordi de vilde gaa ind paa at frigøre Hertugen for hans Lenspligt. Han saa ikke fejl; men han vidste endnu næppe, at Kielmann havde en yderligere Ydmygelse for Rigsraadet i Baghaanden: Kravet om hele Slesvigs Løsrivelse for en ubestemmelig Fremtid.

I Diskursen paa det islandske Kompagnihus den 2den April og i et endnu stærkere bevæget Møde i Ahlefeldts Hjem den 5te fremsatte Kansleren sine Ideer om de slesvigske Lensforhold. I Tilknytning til Forliget i Odense 1579 søgte han at reducere Vasalfriheden til saare lidet, til Fritagelse for en ringe Lenstjeneste (20 Rytte're og 40 Mand Fodfolk) og til en Bagatel for Kronen. Men da han gennem Fredsmæglerne havde erfaret, at

Kongen og Rigsraadet vilde afstaa Højheden over den gottorpske Del af Slesvig, skrev han den 10de April et Brev til Hertugen, der klinger som en Sejrsfanfare. Han takker den allerhøjeste for at have velsignet deres Underhandlinger, og han haaber, at han ogsaa snarest vil lade Rigsraadets Beslutning blive til Virkelighed. „Naar vi se efter i Annalerne, maa vi tilstaa, at en saadan Lensfrihed ellers er bleven erhvervet ved Opofrelse af mange Menneskeliv, ja vi holde for og tro, at Deres Fyrstelige Durchlauchtigheds Forfædre, hvis de kunde have tilkøbt sig denne Frihed, ikke vilde have anset nogen Sum for for stor. Deres Fyrstl. Durchl. kan nu rose Dem af, at De i hele det romerske Rige i saa Henseende ikke har Deres Lige. Vi ønske af Hjærte, at D. F. D. og Deres højlovelige Efterslægt indtil den yderste Dag ikke alene maa bevare den opnaaede, næsten uforlignelige Flor, men at De tillige lidt efter lidt maa aggrandere og vokse endnu mere. Forøvrigt er det unødvendigt at anføre, med hvilken god Villie dette er afstaaet, og det er derfor dobbelt nødvendigt, at D. F. D. ved alle Occurrentier maa være vagtsom, og vi frygte for, at der endnu vil være store Vanskeligheder at overvinde, før vort Hverv er til Ende“ [1]).

Hvad Kielmann forøvrigt har sagt ved de nævnte Møder, kan desværre ikke ses af Moltkes knappe Referat og heller ikke af de samtidige Indberetninger til Hertugen; men da han alt for en Uge siden havde meddelt Terlon sine nye Planer, og da disse vilde være helt betydningsløse, hvis de ikke kom til Modpartens Kundskab, maa det antages, at de danske Kommissærer i

[1]) Kielmann og Moltke til Hertugen $^{10}/_{4}$. Concept.

hvert Fald den 5te ere gjorte bekendte med Fordringen om Lensfrihed for hele Huset Holsten. Den 3die eller 4de April havde Kong Frederik de svenske Gesandter hos sig i hemmelig Audiens, ogsaa her kom Lensfriheden paa Tale, og Kongen sagde, at Frihed var et uskatterligt Gode; men om han derved tænkte paa Frihed alene for Hertugen, eller ogsaa for sig og sin Linie, kan ikke ses af Meddelelserne. Saa meget er vist, at Kongen den 10de April, altsaa Dagen før Hertugens fornyede, ublu Krav, tilstillede Rigsraadet følgende Skrivelse:

„Eftersom Vi af Eders Betænkende erfarer, at I formener den halve Del af Svavsted og jure infeudandi til Slesvig fra Kronen at kan afstaas til Hans Kærlighed Hertugen af Gottorp. saa endog Vi gærne ønskede nogen anden Middel at kunne træffe, hvorved dette Regale kunde blive Kronen forbeholden; men synes udi disse Tiders Tilstand ikke at kan forandres, at det jo skal cederes, kan Vi ikke forstaa, hvorledes den halve Del kan hos Kronen forblive, naar den ene Halvdel er afstaaen, mens formener, at dersom den ene Del skal afstaas, at den anden Part ikke kan blive beholden, men begge Dele at være lige Condition undergiven, som ikke formedelst den gemene Regering kan adskilles, hvormed vi videre Eders skriftlige Betænkende er begærendes, eftersom billigst eragtes, at vores kongelige Linie som den ældste det samme som den gottorpske reciproquement bevilges, saa at vores kongelige Hus ikke skulde være værre Condition end Hans Kærligheds undergiven".

Raadet svarede først den 17de, og efter at have udtalt det fromme Ønske, at Kronens Højhed over Slesvig, „som med største Besværing er tilvejebragt og i saa mange hundrede Aar berømmeligen mainteneret", maatte

bevares, hedder det videre: „Hvad Eders kongel. Maj.s kongelige Linie, som Souveræniteten og i lige Maade for begæres, angaar, da formode vi underdanig, om vi faa, som tilstede er, vor underdanige Mening i saa høj og vigtige Sag efter den Ed og Pligt, som vi Fædernelandet ere medforbundne, i alting at skulle søge dets Fordel, Gavn og Bedste, fra os give ..... saa finder vi det sikkert og for Posteriteten mest forsvarligt, at E. K. M. den halve Højhed som en Konge heller sig naadig ville resolvere at beholde end den slet afstaa, helst efterdi herved intet naas, som E. K. M. saavel som H. K. Højhed Prinsen ej allerede haver og er omforsikret; Riget separeres og herved slet fra Eders Majestæts Interesse i Hertugdømmet, som det ellers at maintenere højst er obligeret; Tiderne og vel mulig saadan Forandring kan medbringe, at man kunde have Haab om at naa igen, det som Hertugen og hans mandlige Linie nu cederes".

Skulde Kongen imidlertid ikke synes om deres „Motiver og Aarsager", men fastholde Beslutningen om ikke at aftræde Souveræniteten til Hertugen, med mindre hans egen Linie opnaaede det samme, „saa synes os bedre og tjenligere i denne trange, vanskelige og vidt udseende Tid dertil vort underdanige Samtykke at give, paa det E. K. Majestæts egen Person, ganske kongelige Hus, Riger og Lande fra dets totale Ruin, øjenskuelige Fare, fremmede Magt og Armé, som Landene med ere belagte, kunde vorde befriede og erledigte, end at Sagen og Traktaterne skulle ved skadelig Ophold protraheres".

Gennemlæses denne Brevveksling uden Kendskab til Hertugens Fordring, naar man meget let den Over-

bevisning, at Kong Frederik alene af Souverænitetslyster og kortsynet, dynastisk Egennytte har villet tiltvinge sig og sin Linie Souverænitet i Slesvig, ja Ordlyden i Rigsraadets Svar antyder vel endog, at Kongen, belært af Hertugens Eksempel, ikke har undset sig ved at benytte Rigets dybe Ydmygelse til at fravriste Kronraadet Indrømmelser, som det ellers ingensinde vilde have gjort ham. Dette er ogsaa den gældende historiske Opfattelse. Velschow siger[1]): „Vi tillægge gærne de Grunde, der anføres for dette Skridt, nogen Vægt, men kunne dog ikke anse det for tilstrækkeligen motiveret derved. Det havde næppe været saa vanskeligt for Kongen som Slesvigs Lehnsherre og sin egen Vassal at haandhæve sin Anseelse i Fællesregeringen lige overfor den nu souveræne gottorpske Hertug. Vi kunne derfor i dette unødvendige Skridt kun se et nyt, lykkeligvis det sidste Forsøg paa at fremme den kongelige Families Interesse paa det danske Valgriges Bekostning". Ogsaa J. A. Fridericia deler denne Opfattelse. „Man kan næppe andet — skriver han — end at give de tilstedeværende Rigsraader Ret, naar de i deres Svar under skarp Betoning af den Forpligtelse, de havde til at udtale deres sande Mening, beklagede Kongens Forlangende ..... At dynastiske Hensyn her have gjort sig gældende hos Frederik III paa en saadan Maade, at han derved kom til at tilsidesætte Danmarks Riges og Krones Tarv, synes det umuligt at nægte. Det er ikke godt at forstaa, at Ligheden i Fællesregeringen skulde være et vigtigere Moment end Betydningen af at bevare det halve Slesvig i stats-

[1]) Anti-slesv.-holstenske Fragmenter. 9. H. S. 117.

retlig Forbindelse med Danmark. Men Kongen opnaaede at blive fuldstændig frit stillet overfor Rigsraadet for sig og sine Arvinger med Hensyn til Slesvig" [1]).

Alligevel indeholder allerede de her anførte Breve Ytringer, som ere vel skikkede til at gøre en tvivlraadig i Dommen over Kongen, og endnu før jeg kendte Levin Moltkes Dagbog, har jeg søgt at tyde det rette Sammenhæng [2]). Det er navnlig Kongens Brev af 10de April, man maa lægge Mærke til. Her anfører han to Grunde, hvorfor han maa forlange Lensfrihed ogsaa for sit Vedkommende, nemlig 1) fordi Hertugdømmets to Parter „formedelst den gemene Regering ikke kan adskilles", og 2) fordi „den kongelige Linie ikke skal være værre Kondition undergiven end Hans Kærligheds". Men i Brevet kommer denne sidste Grund hinkende bagefter som et overflødigt Tillæg; det er klart, at den første var fuldt tilstrækkelig til at motivere Kongens (d. v. s. Hertugens) Krav, og at den anden alene staar der for at dække over det saa dybt ydmygende i, at Kongen ogsaa for sig og sin Linie — efter en utro Vasals Anvisning — maa lade sig paatvinge Lensfrihed af det svenske Sværd.

De tidligere Forfattere turde maaske særlig være vildledte af den fra den yngre Slesvigholstenisme ned-

[1]) Hist. Tidsskrift 5. R. 6. B. S. 725—26. Smlgn. Adelsvældens sidste Dage S. 338.

[2]) „Nationaltidende" for 11te Juni 1902: „Da Kongen og Hertugen laa i Samregering eller sad i uskiftet Bo med Hensyn til Herredømmet og alle Regalierne (medens deres privative Andele opfattedes kun som Godser), og da Hertugen var hyldet for hele Hertugdømmet, gjaldt Lensbaandets Løsning selvfølgelig for hele Dominiet, og det havde derfor nærmest kun formel Betydning, at Frederik III ligeledes lod sig tildele et Souverænitetsdiplom, der dog ikke optoges i Fredsbestemmelserne".

arvede Forestilling, at Hertugdømmet var delt i en kongelig og en hertugelig Del, og at der kun overfor Adelen og nogle gamle Stæder bestod et vist ringe Fællesskab, medens Sandheden jo netop er, at Kongen og Fyrsten statsretlig besad Hertugdømmet i Forening. De laa ikke alene i Sameje med Hensyn til hele Herredømmet og omtrent alle Regalier, men de vare ogsaa samforlenede med og samhyldede af hele Landet; fra Aar til andet traadte de vekselvis i Spidsen for Regeringen og styrede Hertugdømmet som Stat baade indadtil i den højere Forvaltning og Retspleje og udadtil i det internationale Samkvem, kort sagt, de repræsenterede *status ducatuum*. Derimod opfattedes deres privative Andele kun som „Kammergods", og — naar der ses bort fra den privative Hylding og Fyrsternes Episkopalret — tilkom der dem her ikke større Myndighed end den, der kunde udøves fra ethvert adeligt Birke- og Godskontor.

Det følger derfor af sig selv, at Hertugen ikke kunde slaa sig tiltaals med Lensfrihed blot for Kammergodset eller for sine privative Andele; som regerende Herre maatte han forlange den for Dominiet; men hvis Fællesregeringen opretholdtes[1]), kunde dette kun ske derved, at det hele slesvigske Herredom befriedes for den danske Krones Overhøjhed. Derfor og derfor alene løstes begge de regerende Linier fra deres Lenspligt, og dette staar ogsaa tydeligt at læse i Kongens Brev, men naar denne ikke desmindre baade i Skrivelserne til Rigs-

[1]) Smlgn. hermed Ordlyden i Kongeliniens Souverænitetsdiplom, hvor det siges, at Vi sidde i Fællesregering „undt künfftig in itzgedachtem Herzogthum Schleswig verpleiben werden". (Trykt i: Beobachter am Sunde. 1847. Nr. 4.)

raadet og senere i sit eget Souverænitetsbrev gav det Udseende af, at han af egen Drift og af Ligeberettigelseslyst, utvungen, havde søgt Vasalfriheden, saa er dette kun Dekorum, og ganske i Smag med dette Forligs øvrige forløjede Kærligheds-, Venskabs- og Fredsforsikringer, der som et tyndt Slør søgtes draget hen over det „Slægtskab og Djævelskab", der huserede i Huset Holsten. Saalænge vi ikke kende Kongens lønligste Tanker, er det ganske umuligt at sige, om han, stillet overfor det uundgaaelige, ikke ogsaa har knyttet videregaaende, politiske Beregninger til Lensfriheden, hvorfor ingen vil kunne dadle ham; men saa meget er sikkert, at alle de Ytringer af ham, der ere komne til os, og hele hans Færd op til det endelige Forlig den 12te Maj præges af haardnakket Modstand mod Hertugens og altsaa ogsaa imod hans egen Souverænitet i Slesvig.

I København vare Dagene fra den 11te til 20de April i høj Grad bevægede. Karl Gustav truede med et nyt Brud, og hans stadige Prellerier om Øer og Amter i Forbindelse med den gottorpske Hertugs ublu Krav havde bragt Kong Frederik til Fortvivlelsens Rand. Som vi have set, opfordredes han fra mange Sider til atter at give sig Krigslykken i Vold, hans egen Stemning faldt sammen hermed, men til alle Sider øjnedes kun Konfusion og Forvirring, indbyrdes Nag og Fjendskab mellem de ledende Mænd, uafhjælpelig Pengenød og i det højeste 5000 Mand brugbare Tropper[1]). Under den store Sammenstyrtning i Februar havde Rigsraad og Konge indvilliget i alt, og nu, da Frygten var vegen

[1]) Kielmanns og Moltkes Indberetninger til Hertugen.

for en ædrueligere Vurdering af Faren, kunde de paa Grund af gensidig Mistillid ikke enes om en fast og samlet Optræden. Det var under disse Forhold, at Kongen modtog Rigsraadets paa engang forsagte og udfordrende Brev af 17de April, og som Svar sendte han det følgende mærkelige Skrivelse (af 19de April), hvori den senere Helt fra Københavns Vold for første Gang førte Ordet[1]):

„Vi have bekommet Eder gode Herrers Erklæring, dateret den 17de Aprilis udi nærværende Aar, anlangende Superioriteten, som Hertugen af Gottorp pretenderer over Hertugdømmet Slesvig og Svavsted. Nu maatte vi selv ønske, at Tiderne vare saaledes beskafne, at disse høje Regaler kunde mainteneres for os og Riget og vores Efterkommere til Bedste. Dersom I gode Herrer derfor endnu ville resolvere at ikke lade dette komme fra Riget, erbyde vi os heller derfore at opsætte Krone og Scepter og alt det, vi eje, ja Liv og Blod, end at lade saadanne store Regalier udi vor Regeringstid, Posteriteten til Skade, afkomme.

Men efterdi I gode Herrer selv indføre saadanne bevægelige Aarsager, at dette Riges største Fare og Ruin derpaa staar saadan Begæring at negte, saa faa Vi, hvor ugerne Vi det og gør, Hertugen af Gottorp Satisfaction at give, at lade os dette med befalde. Holdendes alligevel derfore, at denne fælles fyrstelige Regering i Hertugdømmet Slesvig ikke kan føres af os og vore Arvinger uden lige Respekt og Authoritet, hvad for Confusion, Tvistigheder, Misforstand, Uenighed og Diffidentz

[1]) Rigens Raads Breve. Fasc. 62. Aftrykt i Nyt Hist. Tidsskrift. III. S. 666.

deraf skulde vorde, dersom os og vores Arvinger lige Superioritet ikke skulde blive concederet. Saadant kunde vidtløftigt demonstreres; men Vi ere udi den Mening, at de gode Herrer selv kunne dømme fornuftig derom. Og begære Vi for vor Del intet videre, end hvad Hertugen af Gottorp bliver bevilget".

Herpaa svarede Rigsraadet ikke.

Men ogsaa efter den 19de April fortsatte Kongen sin Modstand mod Vasalforholdets Ophævelse. Den 23de havde de svenske Gesandter en Forhandling med ham og Ahlefeldt, og ved denne Lejlighed søgte de særlig at godtgøre, forøvrigt ganske i Kielmanns Aand, at den slesvigske Lensfrihed var lige saa fordelagtig for Kongen som for Hertugen; men han svarede koldt, at han helst saa Lensbaandet opretholdt[1]), og samtidig lod han Ahlefeldt erklære, at han, hvis han skulde afstaa hele Svavsted til Hertugen, ikke havde i Sinde at opgive Kronens Lenshøjhed over Hertugdømmet. Herefter kan enhver bedømme Rigsraadets og Kongens Stilling til denne Sag.

Dog heller ikke Rigsraadet tænkte paa en ganske betingelsesløs Opgivelse af Slesvig. I Cessionsbrevet af 17de April anførte det de Forbehold, hvormed det for sit Vedkommende opgav denne Højhed. I Skrivelsens Slutning hedder det: „Dog maa Riget ved forbemeldte Højhedscession paa det til Riberhus, Møltønder og Kolding-

[1]) Dagbogen den 23/4. „Sie hetten Ihnen demonstriret, dasz die Erlassung vom Vassallagio Regi so profitable als Ihrer Fürstl. Durchl. were; Rex hette geantwortet: Er wolte doch lieber, dasz solche Erlaszung nachbliebe".

„Ahlefeldt hatte gesaget, wenn I. F. D. das halbe Ambt Schwabstedt krigten, so wolte Rex Ihr die Souverainitet nicht laszen".

hus Lene samt Riber Capitel liggendes Gods herved ingen Forfang eller Prejudice tilføjes, mens Riget fast mer ved des gejstlig og verdslig Jurisdiction til Lands og Vands uperturberet og umolesteret forblive, herefter som tilforn uden nogen Innovation til des Nachdel og Skade at foretage. Skulde ved en eller anden Tilfald den Højhed, [der] nu saa godt som ved Tvang cederes, komme til Riget igen, søges underdanig, at E. K. M. og des mandlige Linie nu forundte Souverænitet i saadan Tilfald og maatte ophøre og alting komme i forrige Stand. Formoder og underdanig herforuden E. K. M. sig naadl. lader befalde, maa Hertugen paa begges mandlige Linie Riget paa følgende og forrige Poster at give Revers og Forsikring, at slig Højhed og Ret ikke til nogen anden skal alieneres eller deles, og Riget derved betages alt Haab til des Recuperation, at Rigets Grænser uforandret forbliver, ingen Alliance eller Forbund mod Riget søges eller oprettes, ej heller nogen ny Told, des Undersaatter til Skade, paalægges".

Ogsaa disse Betingelser søgte Kongen loyalt at fastholde i de senere Forhandlinger; men enkelte af dem stred ligefrem imod Souverænitetsbegrebet (Forbud mod Alliancer), og andre, særlig Toldbestemmelsen, mødte en saa haardnakket Modstand hos Kielmann, at de maatte opgives. I den anførte Skrivelse er det interessanteste for os Raadets Fastholden af Rigets Grænser og altsaa ogsaa af den „hvilende" Lenshøjhed over Slesvig, samt dets bestemte Ønske om, at Kongehusets Souverænitet skulde falde bort, saasnart den gottorpske Hertuglinie maatte give Afkald paa sin. Dette skete, som bekendt, allerede 1675, og hvis Rigsraadet havde

bevaret sin Magt indtil da, vilde ogsaa Kongedelen dengang være falden tilbage til Kronen. Men det hensygnende Kronraad sørgede end ikke for, at dette Forbehold kom ind i det kongelige Souverænitets-Diplom, dets Ønske naaede derfor ingen retslig forbindende Form, og det har nu kun en ringe historisk Interesse. —

VI. De afsluttende Forhandlinger og Forliget af 12te Maj 1658.

Den 19de April overgav Meadowe den danske „Protestation" til Moltke og Kielmann, og Forhandlingerne vare saaledes formelt afbrudte. Stillingen var da som følger: Fra dansk Side var der tilbudt Hertugen Souverænitet over Slesvig, dog med visse Indskrænkninger, Ophævelsen af Fællesregeringen, forsaavidt som denne beroede paa Kongen, samt Halvdelen af Svavsted Amt, dog uden Kapitelsgodset. Men fra gottorpsk Side forlangtes, foruden uindskrænket Souverænitet og hele Bispelenet, tillige en meget stor Krigsskadeserstatning og „Sikkerhed mod fremtidige Fortrædigelser", der dog ikke længere formedes som Krav paa Rendsborg eller paa denne Fæstnings Sløjfning, men kun paa en skriftlig Garanti, udstedt af Kong Frederik. Om disse Uoverensstemmelser drejede de følgende Ugers Forhandlinger sig.

Som sædvanlig søgte Gottorperne Raad og Støtte hos Bjelke og Coyet. Den første havde Dagen i Forvejen havt en fortrolig Samtale med Kongen og Ahlefeldt i Stalden og ved denne Lejlighed bebrejdet Ahlefeldt, at han den 7de havde afbrudt Forhandlingerne, medens de hertugelige havde henskudt dem til Fredsmæglernes Afgørelse; men hertil havde Ahlefeldt svaret, at Terlon

og Meadowe ikke forstode Stridsspørgsmaalene, og omendskønt disse kun drejede sig om mindre Ting, var det dog af Æreshensyn Kongen umulig at gaa ind paa dem i den Form, hvorunder de fremsattes; hvis Hertugen partout vilde have hele Svavsted, kunde dette kun ske ved Hjælp af et Mageskifte, og ad denne Vej vilde Kongen saa komme ham i Møde. Denne Udvej tiltalte ogsaa Bjelke; men Kielmann satte sig paa det heftigste derimod. Det var — sagde han — kun gjort for at vinde Tid og for at udsætte Afgørelsen til efter den svenske Hærs Udmarche af Riget, altsaa for at lokke ham og Moltke bort fra Roskildefredens Ordlyd, „hvilket vilde være et stort Ansvar".

Det vedtoges derfor, at de hertugelige skulde opsætte en „Reprotestation" [1]), hvori de væltede Skylden for Forhandlingernes Afbrydelse over paa de Danske, samt hentydede til deres forestaaende Afrejse, et Skridt, der nok vilde bringe Kong Frederik og hans Raader paa andre Tanker. Meadowe paatog sig straks at underrette Rigssekretæren Erik Krag herom, og opfordre ham til snarest mulig at sætte alt paa en anden Fod, hvis den tilsigtede Overenskomst ikke helt skulde umuliggøres.

Derefter aflagde Gottorperne en Visit hos Rigsraaden Otto Krag, og Kielmann gav en sammenhængende Fremstilling af alle Hertugens Krav. Det var ved denne Lejlighed, han ytrede, at Fællesregeringens Ophævelse ikke betød noget for Hertug Frederik, og at denne med Hensyn til sin fremtidige Sikkerhed vilde nøjes med en skriftlig Forsikring af Kongen [2]). Tillige paastod han, at

[1]) Indlæg i Dagbogen.

[2]) Allerede i „Refutatio" (se S. 48 Anm.) havde de danske Ombud gjort opmærksom paa, at en saadan skriftlig Kaution kun

Hertugens Souveræniteit var nødvendig for et godt Forhold mellem Fyrsterne i Fremtiden; thi alene i Vasaliteten (og forøvrigt ganske i Strid med Overenskomsten i Odense 1579) havde de Danske fundet Paaskud til at behandle Hertugen, som sket var. En Lens- og Troskabspligt ud over den rent materielle Hjælp syntes baade Hertugen og hans Kansler en fremmed Tanke.

Derefter gik de sammen med Svenskerne til Terlon. Baade han og Meadowe vare forlængst trætte af de endeløse Forhandlinger og det kedelige Ophold i København, og ved et forenet Tryk søgte de nu at fremtvinge en Overenskomst. De forlangte, at Hertugen skulde modtage de danske Tilbud og lade Resten falde; men Kielmann stod stivt paa Skadeserstatningen. „Hvormeget kræver da Hertugen?“ spurgte Terlon. „Krigsskaden beløber sig til 800,000 Rdlr.; men Hertugen vil nøjes med en Fjerdedel“. — „Danskerne have ingen Penge“. — „Vi have foreslaaet en Udvej (Landafstaaelse)“. — „Denne Udvej kender jeg, jeg har en Gang antydet den for de Danske, men de bleve herover yderst bestyrtede og optoge det paa hel anden Maade“. — Derefter trængte Terlon hæftigt ind paa dem. Hvis det for saadanne Bagatellers Skyld kom til Krig — sagde han — vilde ogsaa Hertugens Lande blive inddragne i denne. Den polske og ungarske Gesandt raadede kun til Fredsbrud og søgte at benytte denne Strid til paany at tænde Krigsfaklen. Han vidste vel, at den svenske

---

passede for private Personer, men aldeles ikke for regerende Fyrster, og senere erklærede Ahlefeldt (Dagbogen $^{29}/_{4}$), at Kongen hellere vilde have ladet alt gaa til Grunde end at afgive en saadan Erklæring. Den faldt derfor helt bort ved Slutningsforhandlingerne.

Konge ikke vilde opgive Hertugens Sag; men hans allierede vilde blive stødte for Hovedet, hvis et nyt Brud indtraf af saadanne Grunde. Kong Frederik vilde ikke give mere end alt tilbudt, han var „desperat" og kunde tage uventede Beslutninger, og Terlon forlangte derfor, at Kielmann og Moltke skulde give Afkald paa Skadeserstatningen og nøjes med de tidt omtalte tre Punkter. Bjelke syntes at slutte sig hertil; men nu kom Coyet Gottorperne til Hjælp. De skulde kun staa fast paa deres — sagde han — og de vilde naa Maalet. Bjelke og han havde Befaling til at støtte dem, og de skulde derfor kun indsende deres „Reprotestation" og true med Afrejse! Dette omstemte Fredsmæglerne, og de besluttede derfor endnu engang at tale med Ahlefeldt (Kongen opholdt sig paa Frederiksborg). Den 20de indsendtes „Reprotestationen", men samtidig underrettedes Terlon og Meadowe om, at Kong Frederik nu var til Sinds at afstaa Halvdelen af Svavsted og Halvdelen af Kapitelsgodset til Hertugen som Ejendom og at overlade ham Resten af Amtet og Kapitlet i et ligesaa langt Aaremaal, som Kongens Forfædre havde været i Besiddelse af det hele. Efter Forløbet af de 72 Aar skulde denne Del atter falde tilbage til Kronen.

Dog heller ikke dette Tilbud tilfredsstillede Kielmann. Den 21de skrev han spydigt hjem til Hertugen, at Forhandlingerne i København mindede om Aprilsvejr; men da de nu havde vænnet sig til Klimatvekslingen, lode de sig ikke skræmme. I Stedet for Rigsraadets Hovedresolution paa Souverænitetens og Svavsteds Afstaaelse havde de den 19de modtaget en „Protestation", men ikke desmindre havde de Danske Dagen efter gjort de ovennævnte Indrømmelser. Derimod vilde hverken Rigsraadet

eller Kongen høre Tale om Skadeserstatning, eftersom Hertugens Lensfrihed var Oprejsning nok og et Regale, som ikke kunde erhverves ved Opofrelsen af 100,000 Mand. Med særlig Tilfredshed har Kielmann sikkerlig tilføjet følgende: „Den ungarske Gesandt har i høj Grad forundret sig over, at Danmark vil afstaa Lenshøjheden over Slesvig, da denne er et Klenod, som ikke kan betales med Guld“ [1]).

Men medens dette foregik i København, var Hertugen, forøvrigt af os ukendte Grunde, selv bleven omstemt. Samme Dag, den 21de April, skrev han til sine Ombud her, at han — naar det øvrige ikke kunde naas — vilde føle sig tilfredsstillet med Souveræniteten, hele Svavsted Amt og Halvdelen af Kapitelsgodset [2]). Tilbud og Krav mødtes saaledes noget nær i den skønneste Forening. Fra dansk Side opgaves stiltiende hele Svavsted Amt; den aarlige Indtægt af Kapitelsgodset eller af de 8 Kanonikater ansloges til c. 2400 Rdlr.; 4 af disse kunde straks overlades Hertugen som Ejendom, og de øvrige vilde han, med billigt Hensyntagen til de nuværende Nydere, faa Brugsret over i mere end to Slægtled, og det skulde da synes, at Traktaten maatte kunne været afsluttet med det samme; men Kielmann vilde ogsaa opnaa noget af det „øvrige“, og i de følgende tre

[1]) Kielmann og Moltke til Hertugen $^{31}/_{4}$. Concept.

[2]) I Hertugens Skrivelse hedder det: „Alsz ist hiemit an euch unser gnädigstes Begehren, Ihr ferner allen mög- und thunligsten Fleisz anwenden und es dahin bringen wollet, dasz unsz zum wenigsten, im Fall ein mehreres zu erlangen keine Apparence noch Hofnung bevor sein solle, uber die Souverainité das gesambte Ambt Schwabstedt und der Stifft Schleswig, da dieser nicht in totum, dennoch deszen Halbschied, wormit wir dan endlich friedlich sein muszen, in perpetuum eingeräumet und abgetreten werden“.

Uger førtes en forbitret Strid om Halvdelen af Kapitelsgodset, og Hadet mellem de to Fyrstehuse uddybedes endnu yderligere.

De hertugelige fortsatte derfor i det engang begyndte Spor. Kielmann truede med Afrejse og tilsigtede derved at tvinge Kong Frederik til at give efter. Den 24de indfandt han og Moltke sig hos Meadowe for, som de foregave, at tage Afsked. Gesandten raadede dem dog til at blive lidt endnu, at nedskrive deres „Ultimatum" og fremsende det til Rigssekretæren Erik Krag, men derimod undgaa al videre Forhandling med Fred. Ahlefeldt, da dette kun vilde gøre ham endnu mere „obstinat". Naar de optraadte paa denne Maade og i al Beskedenhed antydede, at deres Instruks forbød dem yderligere Indrømmelser og paalagde dem at vende hjem, havde de Udsigt til at vinde yderligere Fordele. Kort efter modtoge de Besøg af Ahlefeldt og Rantzau, der spurgte dem, om de gennem Sten Bjelke havde modtaget Kong Frederiks endelige Tilbud. De bekræftede dette, men tilføjede, at disse Tilbud ikke tilfredsstillede Hertugen, og at de selv vare naaede til „finis mandatorum". Herover blev Ahlefeldt højlig opbragt. Han svor paa, at Kongen ingensinde vilde indrømme mere, at al Skylden for det forestaaende Brud hvilede paa dem, at det ikke var Umagen værd at gøre saa stor Staahej for saa lidt, og at kun stor Ufred („Unlust") vilde blive Følgen. Dette indrømmedes fra gottorpsk Side; de vare ikke saa barnagtige, at de ikke kunde indse, at dette engang i Tiden vilde medføre større Fortræd, end Sagen i sig selv var værd, men dem kunde det ikke lægges til Last.

Derefter begav Moltke og Kielmann sig til Terlon;

men her gik det endnu hedere til. Da de meddelte ham, at de afsloge de kongelige Tilbud og vilde forlade København, fór han op imod dem og raabte med den største Hæftighed: De skulde vide, at de stode paa Nippet til at fremkalde en Krig, at Kong Karls allierede vilde forlade ham, hvis han atter brød med Danmark, og at Forhandlingerne slet ikke kunde drives paa denne Maade. Men Kielmann blev ham ikke Svar skyldig. Han bestred, at der vilde opstaa en ny Krig af den Grund, og skulde den ikke desmindre udbryde, vilde den blive ført i Holsten, og hans Herre underkastede sig hellere alle Genvordigheder end at blive behandlet med Ringeagt. Han indrømmede gærne, at Kapitelsgodset kun havde ringe Værdi; men herom drejede det sig heller ikke. Danskerne skulde kun underrettes om, at Hertugen ikke lod sig behandle efter deres Tykke.

Herefter kom Terlon til sig selv igen og beklagede atter, at Sten Bjelke ikke havde faaet de tre Punkter ind i Fredstraktaten. Med dulgt Skadefryd meddelte han dem desuden, at Ahlefeldt, da han hørte om deres forestaaende Afrejse og om deres paatænkte Orlovsbegæring hos Kong Frederik, spydigt havde bemærket, at Kongen ikke havde havt Bud efter dem, og at de derfor heller ikke havde nødig at søge hans Tilladelse til Afrejse. Derefter gled Samtalen hen paa deres „Ultimatum", der senere nedskreves paa Fransk og Tysk og meddeltes saavel Fredsmæglerne som Kongen[1]). Dette indeholdt dog intet væsentlig nyt. Kielmann krævede, foruden uindskrænket Souverænitet i Slesvig, hele Svavsted Amt med Kapitelsgodset (dog uden de bortsolgte

[1]) Skrivelse fra Kielmann og Moltke af 26de April til Kongen, ledsaget af Hertugens Ultimatum. Indlæg i Dagbogen.

Ejendomme), imod at Hertugen eftergav en Del Pengekrav, som han mente at have paa Kongen. Vilde Kongen derimod beholde det halve Kapitel, skulde disse Krav straks tilfredsstilles, og i hvert Fald skulde han straks opgive den hidtil af Kapitlet udøvede Jurisdiction over Domkirken, Domskolen og over visse Dele af Slesvig By. Hvad Fællesregeringens Ophævelse angik, ønskede Hertugen Forhandlingerne herom henviste til en personlig Sammenkomst, som han meget snart haabede at kunne have med Hans Majestæt. De øvrige „gravamina" kunde afgøres i en Kommission og, hvis Enighed ikke kunde naas ad denne Vej, ved en Voldgiftskendelse af to af Hertugen og Kongen valgte Fyrster. Paa dette Grundlag søgte Fredsmæglerne endnu engang at opnaa en Overenskomst; men Ahlefeldt afviste enhver Tanke om Eftergivenhed fra Kongens Side.

Imidlertid havde Theodor Lente paa fremtrædende Maade blandet sig ind i Forhandlingerne. Formodentlig hang dette sammen med de Anstrængelser, som den østerrigske og polske Gesandt i Marts og April Maaned gjorde for at fremkalde et nyt dansk-svensk Brud. Som Sekretær i tysk Cancelli var Lente nøje inde i de diplomatiske Forhandlinger, og fra anden Side vides[1]), at han netop paa samme Tid gennem den danske Sendemand i Berlin, Frants Rasch, modtog et Indlæg, der gik ud paa at give Kurfyrst Frederik Wilhelm Udsigt til et saadant Brud. Fremskyndet af sit Had til det danske Rigsraad, af sin egen Ærgærrighed og af Kongens Ønsker, har han da sandsynligvis tænkt paa at give de gottorpske Forhandlinger en krigersk Vending. Den 12te April

[1]) J. A. Fridericia, anf. Sted S. 333.

kom han i Forbindelse med Levin Moltke og søgte straks at hidse ham op imod Danmark. Det var den danske Krone — sagde han — der havde begyndt Krigen, og det maatte ogsaa blive dens Pligt at give Hertugen Oprejsning for den lidte Skade, ja, da Moltke antydede, at en saadan Oprejsning lettest kunde gives ved Landafstaaelse (Rendsborg Amt), fandt han end ikke Anledning til Modsigelse. Han underkendte ganske, hvad der fra dansk Side anførtes til Støtte for Kongens Eneret til Ytersen, og ligeledes misbilligede han de Trusler, som herfra udslyngedes imod Smaafyrsten paa Gottorp, medens han derimod stillede sig i høj Grad venlig til en dynastisk Udsoning mellem de to Fyrstehuse ved et Giftermaal[1]).

Den 21de April opsøgte han atter Kielmann og Moltke og sagde dem rent ud, at de stode sig selv i Vejen, „idet de ikke skænkede ren Vin i for Danskerne og tilstillede dem deres Ultimatum". Men samtidig antydede han lige overfor de danske Kommissærer, at Hertugens Sendemænd vare villige til yderligere Indrømmelser, og Kongen opfordrede han til kun at staa fast paa det engang indtagne Standpunkt.

Dette Dobbeltspil kunde dog ikke fortsættes ret længe. Allerede den 22de April sagde Erik Krag til Moltke, at der fandtes Mennesker, som ugerne saa, at Fyrsterne bleve enige, og Dagen efter udtalte Rigshovmesteren sig endnu tydeligere i samme Retning.

Men den 2den Maj nærmede sig nu med stærke Skridt, og en Afgørelse enten til den ene eller til den

[1]) I Terlons Memoirer S. 189 siges, at Lente var kongelig Kommissær tilligemed Ahlefeldt, et Bevis for, at han maa have spillet en fremtrædende Rolle.

anden Side maatte træffes. Spændingen voksede med hver Time. Den 23de havde Kong Karl, som Betingelse for den svenske Hærs rettidige Udmarche, givet Sten Bjelke og Coyet Ordre til at forlange et afgørende Svar angaaende Hven, Gottorp og andre endnu ikke afgjorte Stridspunkter. Den 27de underrettedes Kielmann og Moltke herom, og de svenske Gesandter tilføjede, at Wrangel ikke vilde faa Marcheordre, før Hertugens Sager paa tilfredsstillende Maade vare afgjorte. Ogsaa til Terlon skrev Kong Karl det samme og opfordrede ham til at fremskynde en Afslutning[1]).

Disse Efterretninger gav Forhandlingerne nyt Liv, og først rettedes der et hæftigt Tryk imod Kong Frederik. Rigsraadet skrev til ham[2]): „Eftersom de svenske Gesandter sig lade forlyde, Mediatorerne det ogsaa berette, at de ej ville føre deres Folk ud af Riget, før de faar Ende paa Hertugen af Gottorps Prætensioner og de 2000 Ryttere udleverede ..... da begære vi underdanigen, at E. K. M. naadigst ville lade sig være erinderet, at Tiden snart forløber, og Landet imidlertid udpresses, og Svenskerne derover kunde fatte andre Tanker med farlige Diffikulteter og Anslag og ej kvittere Landet, men beskylde E. M. ej at have efterkommet Traktaterne, og derpaa kunde tage Aarsag til at rumpere igen, hvorfor vi godt og raadeligt befinde, at E. K. M. vilde lade for^ne tvende Poster til Ende befordre det snarest som mulig kan være for at holde Love og god Afsked efter Traktaterne, og dermed betage Svenskerne al Aarsag til videre Ruptur, at det sidste ej skal blive værre end det første".

---

[1]) Dagbogen for $^{28}/_{4}$.

[2]) Rigens Raads Breve. Fasc. 62. Udateret; men det maa være skrevet i de sidste Dage af April.

Da Terlon den 28de underrettede Ahlefeldt om Indholdet af Kong Karls Brev, svor denne paa, at han „paa det ivrigste havde persuaderet Kongen til at give efter"; men der vare „des petits gens", som vidste at forpurre alt, eller, som han ved en anden Lejlighed udtrykte sig, „des petits saincts, qui vouloit faire des miracles", og den 30te sagde han rent ud, at det var Theodor Lente, Kongens Kammertjener og „Gall" (skal maaske være Gabel), der søgte at forplumre Underhandlingerne og haardnakket satte sig imod Domkapitlets Afstaaelse; ja Kongen havde endogsaa afvist Ahlefeldt med den Bemærkning, at denne med Hensyn til Kapitelsgodset tidligere havde raadet ham stik modsat. Ligeledes erklærede Rigshovmesteren, at Lente var den egentlige Anstødssten for Forhandlingerne („Es were keiner, der diese Sachen turbirte alsz Lente"), og at han, da Gersdorf opfordrede ham til Samarbejde for at naa en Afgørelse, havde svaret „hellere at ville dø end at tilraade Kongen noget saadant".

Terlon rasede imod disse Mennesker, der maatte være bestukne af Østerrig for at fremskynde et Krigsbrud! Og hvad byggede de dog paa? Kong Frederik — sagde han videre — var ofte bleven bedraget af sine allierede, Østerrig og Holland, han havde ikke fire sødygtige Skibe, ingen Penge, ingen Levnedsmidler, ingen Folk, medens Kongen af Sverige havde en mægtig Hær og Flaade! — Han havde sikkert Ret; men Tilfældet bliver kun interessantere derved. Vi staa her overfor det første Vidnesbyrd om, at der omkring Kongens Person, af hans private Tjenere, var dannet et uansvarligt Conseil, mægtigt nok til at trodse en Mening igennem

overfor Rigets og Hertugdømmernes ansvarlige Raader. Det var Lente, der bar Sejren hjem.

Den afgørende Samtale mellem Lente og Kielmann fandt Sted den 27de, og af Moltkes Referat faar man det bestemte Indtryk, at Kammersekretæren havde gennemskuet Kansleren. Kielmann havde anmeldt en Visit hos Lente, men denne svarede, at han, da han havde hørt, at Kansleren og Moltke stode paa Nippet til at forlade Landet, vilde komme til dem for personlig at tage Afsked. Kielmanns Finte pareredes med en Artighed, og paa den høfligste Maade af Verden gennedes han ud af Landet. Men det blev ikke derved. I Samtalens Løb forsikrede Lente ham om, at Kongen ingensinde vilde afvige fra den engang givne „Resolution"; han svor højt og helligt paa, at Skylden for det strandede Forlig ene og alene vilde komme til at hvile paa de hertugelige, ja han nedbad „saagar" Himlens Straf over de Mænd, der hidsede Herrerne op imod hinanden. Kongen vilde ikke lade sig afpukke noget, Svenskerne havde udspist Landet, det hele var allerede ruineret, og nu vilde han lade det staa til; men forblev Fjenden længere her, skulde han ogsaa nok vide at finde Erstatning for den lidte Skade hos Hans Durchlauchtighed!

Disse Antydninger og Trusler traf Kielmann paa hans mest saarbare Punkt: Frygten for den hadefulde Stemning, der fra alle Sider vilde slaa ham i Møde, hvis han nu for en Bagatels Skyld og halvt imod sin Instruks forlængede Okkupationen eller muligvis endogsaa fremkaldte en ny Krig. Ogsaa han var Mester i Forstillelse, og ligesom Modstanderen nedbad han Himlens Straf over de Skelme, der hidsede Fyrsterne op imod hinanden, men da han dernæst vilde undskylde sig med,

at hans Instruks forbød ham at give efter, sagde Lente ham lige i Øjnene, at det var ham selv, der lavede Instruksen, og saa veg Kielmann, i hvert Fald tilsyneladende. Hertugen — sagde han — vilde ikke drive det til, at Fjenden for hans Interessers Skyld skulde forblive længere i Landet, dertil var Sagen ikke stor nok; men paa den anden Side kunde han ikke vide, om ikke Svenskerne, netop af Iver for Hertugens Sag, vilde genoptage de Krav, som Moltke og han nu enten havde ladet falde eller henvist til senere Forhandlinger.

Lente skønnede, at Kansleren var dreven tilbage til sit sidste Smuthul, og at han næppe havde Hertugen med sig. Han antydede, at Kong Frederik vilde sende en „Envoyé" til Gottorp, i det Haab, at det vilde være lettere at komme til Rette med Hertugen end med hans Minister. Endnu engang sagde han dem paa „godt Tysk" og saa afgørende som muligt, at de ikke fik mere end tilbudt, og da Kielmann bad ham lægge sin Indflydelse i Vægtskaalen til Fordel for dem, svarede han, at han allerede havde vovet sig for vidt i saa Henseende, at han beskyldtes for at modtage en Aarpenge fra Gottorp, og at han var „suspekt" i Kongens Øjne.

Fra dansk Side arbejdedes der i de følgende Dage videre i den af Lente indslaaede Retning. Den 28de opførte Ahlefeldt og Kielmann en ny Skændeduet om gamle og ny Stridsmaal. Blandt andet sagde den første, at det vilde fremkalde et endeløst Had, hvis Hertugen ikke nu gav efter; man skulde holde Kongens Venskab for mere værd end en saadan Bagatel, og i Længden vilde ingen være tjent med Kong Karls Støtte. Han beklagede Hertugdømmernes Tilstand, og Kongen vilde læsse Skylden over paa Hertugen, hvis den svenske Hær

forblev der længere. Samtidig bearbejdede Fredsmæglerne Kielmann med forskellige Forslag, medens Goës og endnu mere v. Beuningen søgte at ophidse de Danske til fortsat Modstand. Til Moltke beklagede Meadowe sig over, at den hollandske Gesandt (der havde stor „esprit", men viste en slet „conduite") blandede sig ind i alle Affærer, ogsaa i denne. Knuden strammedes endnu yderligere ved Svenskernes Optræden. Baade Bjelke og Coyet opfordrede de hertugelige til ikke at vige det ringeste fra det engang indtagne Standpunkt og kun at svare med Afrejse, hvis det danske Svar paa deres Ultimatum ikke var antageligt, thi saa skulde Kong Karl nok føre Sagen videre paa egen Haand. Samtidig antydede Fredsmæglerne, at den svenske Konge, selv om Udmarchen paabegyndtes den 2den Maj, næppe vilde opgive Frederiksodde, før de gottorpske Anliggender vare ordnede, og Misstemningen blev endnu større i København.

Kong Karl — sagde Gersdorf til Terlon — forlanger endnu Øer og andet, hvorom der slet ikke staar noget i Fredstraktaten, og selv om vi tilfredsstille Hertugen, vil Sverige dog forlange mere. De fjendtlige Tropper holde ilde Hus i Jylland og andre Steder. Ligeledes har Wrangel — imod Fredstraktatens Ordlyd — først ansat den 8de Maj til Rendez-vous, ja en Rigsraad har endog indberettet, at han slet ikke vil bortføre Hæren, før det er kommet til Forlig med Hertugen[1]). Det var

[1]) I en Skrivelse fra Mogens Høg, dateret Middelfart 1/5, til Rigsraadet meddeles, at Wrangel havde nægtet at rømme Frederiksodde, „da han fra København havde erfaret, at de gottorpske opholdtes, og at det var langt borte med Satisfactionen". Rigens Raads Breve. Fasc. 62.

i en Samtale med Moltke, at Terlon fremkom med disse Oplysninger, og han tilføjede for egen Regning: „Herover er Kong Frederik bleven højlig forbitret. I Begyndelsen havde han været villig til at indrømme Hertugen de tre Punkter; men da denne tillige stod fast paa at opnaa Skadeserstatning m. m., havde han opgivet dem og var nu helt anderledes til Sinds", ja Kongen havde endogsaa nægtet at modtage Meadowe og ham før den 3die Maj, og saaledes afskaaret enhver umiddelbar Forhandling i de afgørende Dage.

Kielmann fik et Anfald af Podagra og maatte holde Stuen, men skrev lange Breve til Hertugen. Den 28de April meddelte han, at i Følge Rigshovmesterens Udtalelser „gjordes denne Sag vanskelig ikke saa meget fra dansk, som fra anden Side". Ligeledes vare de svenske Ombud ret utilfredse og beklagede sig over, at de slet ikke „avancerede" i deres Underhandlinger. „Man kan ikke udfinde, hvorpaa de herværende Mennesker støtte sig. Efter alle Tegn at dømme ere de indbyrdes uenige, og dette er vel ikke den ringeste Aarsag til Forhalingerne". I et Brev af 1ste Maj fortsætter han sine Meddelelser og skriver: Kong Karl har paany opfordret os til at holde fast paa de tre Punkter, og da den i Fredstraktaten fastsatte Termin udløber i Dag, have hans Gesandter paa det bestemteste raadet os til at rejse hjem, hvis Kong Frederik ikke bekvemmer sig til en Afgørelse, og de ville da genoptage alle Hertugens Krav; men, tilføjer han, „vi ville saa inderlig gærne lade Skinnet („Glimpf") forblive paa vor Side og særlig bestræbe os for, at Fred og Ro maatte blive opretholdt". Han frygter dog for, at

en stor Storm atter staar for Døren, og lover sluttelig at vente en kort Tid endnu [1]).

Men næppe havde han fuldført disse Linier, før Terlon og Meadowe indfandt sig hos ham og paa det mest afgørende forlangte, at Hertugen skulde lade sig nøje med Halvdelen af Kapitelsgodset, og det endda paa følgende Betingelser: 1) at de nuværende Domherrer og de, som Kongen havde givet Ekspectance, beholdt Præbenderne paa Livstid, 2) at Kapitelsgodset forblev under Fællesregeringen, 3) at Kongen ogsaa fremtidig havde Jagtret i Svavsted og Frikørsler i Stiftet og Amtet, og 4) at Hertugen opgav de i hans Ultimatum opstillede Pengekrav. Først afslog Kielmann dette rent ud, men da Fredsmæglerne trængte ind paa ham og paaviste den truende Krigsfare, modtog han Tilbudet — dog uden de indskrænkende Betingelser og under Forbehold af de svenske Ombuds Godkendelse.

Dog næppe vare Fredsmæglerne ude af Døren, før han fortrød, hvad han havde gjort, og da Sten Bjelke og Coyet i det samme indfandt sig hos ham, underrettede han dem om den trufne Aftale og tilføjede, at han var gaaet ind paa den alene for „at undvige Hadet"; men hvis de troede, at Hertugen ved Kong Karls Hjælp kunde faa hele Kapitlet, vilde han bede dem om at lægge hele deres Indflydelse i Vægtskaalen. Sten Bjelke trykkede sig svært herved; men Coyet slog som sædvanlig paa Sværdet. Hertugen opnaaede nok det hele — sagde han — hele Hadet skulde Sverige ogsaa nok tage paa sig, og ikke en Mand vilde blive ført ud af Riget, før alt formaliter var udfærdiget og ratificeret!

[1]) Concepter i Dagbogen.

Imidlertid havde Fredsmæglerne underrettet Frederik Ahlefeldt om det passerede, og om Morgenen den 2den Maj indfandt han sig hos Kielmann, der gentog Gaarsdagens Aftaler med det af ham selv tilføjede Forbehold. Ahlefeldt begav sig derefter til Kongen, og kort efter kom baade han og Rantzau tilbage til Kielmann. Efter lang Høkren om Jagt- og Kørselsret, om Ekspectance og Peræquation gik Kansleren endelig ind paa at nøjes med det halve Domkapitel (fire Præbender) samt Jurisdictionen over Domkirken og Domskolen i Slesvig, men uden de tidligere, af Fredsmæglerne fremsatte Indskrænkninger. Derimod berørte Kielmann, sandsynligvis med velberaad Hu, slet ikke Punktet om Svenskernes Sanktion; han fremviste blot et Brev, som han lige havde modtaget fra Kong Karls Rejsesekretær, og tilføjede, at Kongen vedvarende fastholdt Hertugens Hovedfordringer, at han derfor selv var ilde stillet, idet han havde vist sig altfor eftergivende, og at Danskerne paa ingen Maade maatte gøre nye Vanskeligheder.

Men disse Antydninger skulde kun forberede et nyt Skaktræk fra hans Side; thi næppe vare Rantzau og Ahlefeldt borte, før han sendte Moltke til de svenske Gesandter med Bøn om, at de i Henhold til Kong Karls sidste Brev vilde annulere Aftalen. Paa denne Maade havde han altsaa udtænkt at kunne vælte Hadet fra sig og Hertugen over paa dem; men ved denne Lejlighed synes Sten Bjelke at have sat sin Mening igennem; thi de svenske svarede, at vel havde de gærne hjulpet Hertugen til hele Kapitlet; men da Moltke og Kielmann i Følge deres Instruks kunde gaa ind paa det danske Tilbud, og da deres egen Instruks kun lød paa, at de skulde „assistere" de hertugelige, kunde de

ikke gaa videre og ikke ret vel kuldkaste den trufne Aftale.

Ikke desmindre fastholdt Kielmann, at han kun under Forbehold af Svenskernes Sanktion havde modtaget det danske Tilbud, og det kom til nye og hæftige Optrin mellem ham, Fredsmæglerne og Frederik Ahlefeldt. Særlig den sidste viste sig meget ophidset. Han havde allerede refereret Overenskomsten til Kongen — sagde han til Kielmann — og det stred mod Statsmands Tro og Love i Dag at gaa bort fra, hvad man igaar uden Forbehold havde antaget. Han var kongelig Kommissarius, og man skulde kun aabent udtale, om man vilde have Krig eller Fred; dette her var lige saa godt som at anmelde en ny Krig! — Men nu blev Kielmann ogsaa vred og svarede: Han stod her paa Hertugens Vegne og med hans Authoritet, og han vilde ikke lade sig traktere paa den Vis; skulde han ikke have Lov til frit at udtale sin Mening, vilde han øjeblikkelig rejse bort, han havde før end i Dag været med i Statsaffærer [1])!

[1]) I alle Biografier af Kielmann (f. Eks. i Allg. Deutsche Biogr., i Dansk biogr. Leksikon o. s. v.) fortælles, at han skulde have optraadt meget udfordrende og brydsk ved Forhandlingerne i København og ofte ytret: „Jeg vil inden 24 Timer have en kategorisk Resolution, eller jeg sender straks den Ordre, jeg har i min Taske, til den svenske Hær, at den paany skal optræde som Fjende". Men for det første kan Kansleren ingensinde have havt en saadan Ordre, da han hele Tiden forhandlede sammen med de svenske Ombud, og for det andet staar Udtalelsen ganske i Strid med det forsigtige Standpunkt, som han indtog. Ytringen anføres første Gang i et dansk-gottorpsk Stridsskrift: Sendt-Schreiben eines Dennem. von Adel an seinen guten Freund in Deutschland. 1676. S. 5. Dette Tendensskrift fremkom ved Kielmanns Fængsling og fortjener, i hvert Fald paa det her berørte Punkt, næppe mindste Tiltro.

Endelig den 3die Maj holdtes det afsluttende Møde hos de svenske Ombud, der som sædvanlig vare uenige. Bjelke vilde støtte Kielmann i alle de Krav, som Hertugen selv vedvarende fastholdt, medens Coyet derimod forlangte, at de hertugelige ikke maatte vige det mindste mere; kun af Forsagthed havde Hertug Frederik opgivet det halve Domkapitel, han kunde endnu faa det hele, og han skulde tage det, da Hadet og Fjendskabet af den Grund hverken vilde blive større eller mindre. Men Kansleren led stadig under svære Anfægtelser. „Han demonstrerede det Had og den Fare, der vilde vokse op omkring Hertugen, hvis han nu for et saadant lille Stykke, som ingen Betydning havde, foranledigede, at den svenske Hær forblev længere i Landet", og han bad derfor de svenske Gesandter om Tilladelse til at give efter. Hertil svarede Bjelke, at de vel kunde se gennem Fingre med, at dette skete; men deres Instruks forbød dem en formel Godkendelse. Og saaledes naaedes da efter 81 Dages Forhandling en Afslutning paa Hertugens Sager. —

Men dernæst skulde det opnaaede Forlig bringes i traktatmæssig Form, og endnu i nogle Dage tingede og skændtes Ahlefeldt og Kielmann med hinanden. Allerede den 2den Maj fremførte Ahlefeldt de Indskrænkninger i Hertugens Souverænitet, som Rigsraadet havde krævet i Cessionsskrivelsen af 17de April, nemlig 1) at Hertugdømmet Slesvig hverken helt eller delvis maatte afstaas eller sælges, 2) at der ikke maatte paalægges nogen ny Told, 3) at Hertugen ikke maatte tiltage sig noget Herredømme over Havet og 4) ikke afslutte noget Forbund med fremmede Magter.

Foreløbig afslog Kielmann rentud alle disse Ind-

skrænkninger, og hertil kom et nyt Stridsspørgsmaal, hvis Afgørelse kunde faa Betydning i Fremtiden. 1658 omfattede den gottorpske Mandsstamme eller Huset Holstens „adolphinske“ Linie foruden Frederik III og hans to Sønner tillige en Sidegren, idet den i 1655 afdøde Fyrstebiskop Johan af Lybæk havde efterladt sig Sønnen Johan August, der var født 1647 og altsaa et Barn paa 11 Aar (død ugift 1686). Som vi have set, forlangte Hertugen og Kielmann fra først af Souverænitet for hele det holstenske Hus og for al Fremtid; men da dette maatte opgives, søgte Kansleren i hvert Fald at opnaa Vasalfrihed for hele den adolphinske Linie, altsaa eventuelt ogsaa for Johan August og hans Efterslægt. Heri understøttedes han af Svenskerne, og da han og Moltke den 3die Maj udarbejdede Diplomerne for Svavsteds Afstaaelse (Levin Moltke), for den slesvigske Souverænitet og den københavnske Traktat (Kielmann), indsatte de i disse ikke Hertug Frederik og hans Mandsstamme, men alle Hertugerne af den adolphinske Linie, hvorefter den gottorpske Del af Slesvig og Svavsted først med hele Ættens Udslukkelse atter vilde falde tilbage til Kronen.

Men herpaa vilde Ahlefeldt slet ikke gaa ind. Da han den 4de gennemgik Diplomudkastene, havde han meget at indvende og tog dem sluttelig med sig hjem til Omarbejdelse. Først den 7de kom han og Rantzau igen; men stadig fastholdt de de anførte Indskrænkninger baade med Hensyn til Souverænitetens og Bispelenets Afstaaelse, og fremfor alt skulde Afstaaelsen kun ske til Hertugen og hans egen ægtefødte, mandlige Efterslægt. Atter henvendte Kielmann sig til Svenskerne, der ikke alene raadede ham til at afslaa alle Indskrænk-

ninger i Sonveræniteten, men ogsaa vilde have denne udstrakt til at gælde de Dele af Slesvig, som Hertugen muligvis senere kunde erhverve.

Imidlertid sammenarbejdedes de forskellige Diplomudkast, men endnu den 8de kom det til Sammenstød mellem de hertugelige og Frederik Ahlefeldt, der tilsidst bad om et Stykke hvidt Papir, for at han paa een Gang kunde underskrive alt, hvad hine maatte ønske. Endelig gave de Danske efter i Punkterne om Told og Forbund samt angaaende Jagt- og Kørselsretten i Bispelenet, og den 8de om Aftenen meddeltes det Kielmann, at Kong Frederik vilde godkende Diplomerne i deres nuhavende Form, og tillige bad Kongen om, at dette straks maatte blive meddelt Wrangel, for at Svenskernes Udmarche kunde begynde.

Men endnu den 11te, selv efter at Diplomerne vare udfærdigede paa Pergament, kom det til alvorlig Trætte om et enkelt Punkt. Kielmann forlangte nemlig, at Svavsted og Kapitelsgodset skulde afstaas til Hertugen og hans „Agnater", og uagtet H. Rantzau oplyste ham om, at Rigsraadet ikke vilde admittere dette Udtryk, søgte han dog ved Svenskernes Hjælp at sætte det ind i Brevskabet. Først da han fik at vide, at Ordet „Agnater" allerede var udraderet paa Pergamentet og erstattet med „fyrstelig mandlige Arvinger, mandlig Linie", samt at det saaledes rettede Brevskab allerede var underskrevet af Kongen og en Del Rigsraader, faldt han tilføje. Efter lange Disputer om rene Formsager i Tidens Aand, særlig om, hvorvidt de svenske Ombud skulde kaldes Ambassadører eller Assistenter, underskreves Traktaten og Diplomerne den 12te Maj. Den 13de aflagde Kielmann og Moltke en Afskedsvisit hos Rigs-

hovmesteren, hvor der blev talt noget om en ægteskabelig Forbindelse mellem Konge- og Hertughuset, og samme Dag vare de tilsagte til det kongelige Taffel. Før Bordet vekslede Kongen et Par Ord med Kielmann, og „over Taffelet var Rex dog temmelig munter". Den 14de forlode de København.

Som alt bemærket, egnede Hertug Frederiks Krav sig kun lidet for en fredelig Efterforhandling, og ved Traktaten af 12te Maj 1658 naaede han ogsaa kun de færreste af sine Ønsker. Det er forstaaeligt, at han i den bevægede Februar Maaned, da alt mellem Belt og Sund syntes at skulle styrte sammen, troede Danmarks Undergang beseglet og afpassede sine Fordringer derefter; men des mere maa det overraske os, at hverken han eller hans snilde Kansler havde en sikker Følelse af, hvorvidt de turde gaa over for Hertugdømmerne, eller med andre Ord, at de her lode sig henrive til at stille Krav, som atter maatte opgives og kun indbragte dem Ydmygelser. Hertugen havde ikke vovet noget for Sverige, og det kan være tvivlsomt, om Karl X og hans Mænd vilde have ladet det komme til det yderste for hans Skyld; hans Krav fandt den mest forbitrede Modstand hos Kong Frederik og det danske Hof og haardnakket Uvillie hos den holstenske Adel med Frederik Ahlefeldt i Spidsen, og det skyldtes vel hovedsagelig det danske Rigsraads forsagte Selvopgivelse og Skinsyge mod Kongen og hans Raader, at Kielmann sluttelig kunde trække sig ud af Forhandlingerne med Anstand og med et nogenlunde tilfredsstillende Udbytte. Meget hurtigt havde Kansleren maattet opgive Fordringerne om Fællesregeringens Ophævelse, om Erstatning for den lidte Skade, om Afstaaelsen af

Rendsborg Fæstning som „Sikkerhed mod fremtidige Fortrædigelser", om snarlig Afgørelse af Hertugens gamle Klagemaal m. m., og hvis Rigsraadet i Midten af April med Fasthed havde stillet sig ved Kongens Side, kunde Slesvigs Lensforbindelse med Kronen muligvis ogsaa været opretholdt.

Dette Tilbagetog fra hertugelig Side har ogsaa fundet Udtryk i den københavnske Traktat[1]), thi kun to af dens seks Punkter handler om Afstaaelser til Gottorp, Resten om opgivne Fordringer. Ifølge Traktatens § 2 afstod Kongen og Kronen til Hertugen og hans mandlige Efterslægt (men ikke til hans Agnater i videre Forstand) Halvdelen af det slesvigske Domkapitelsgods med Kapitlets Jurisdiktion over Domkirken, Domskolen og nogle Dele af Slesvig By, samt hele Svavsted Amt i den Udstrækning, det havde ved Kong Frederiks Tronbestigelse, dog med Undtagelse af 18 alsingske Gaarde, der senere vare solgte til Hertug Ernst Günther (senere af Augustenborg). Ved denne Afstaaelse mistede Riget altsaa sit sikre Fodfæste i Hertugdømmets Hovedby og en Række mest sydslesvigske Enklaver, der i Fremtiden vilde have været af den største Betydning, ja endog de fire Præbender, som Kongen beholdt, gled ved den paafølgende Sekularisation helt ind under Hertugdømmet.

Paa samme Maade afstodes (§ 1) Kronens Højheds- og Brugsret eller Souverænitet over den gottorpske Del af Hertugdømmet Slesvig (ogsaa kaldet „Sønderjylland") til Hertug Frederik og hans ægtefødte mandlige Efterslægt (men ikke til „Agnaterne"), „saa længe en af

[1]) Traktaten er trykt i N. Falcks Sammlung der wichtigsten Urkunden, welche auf das Staatsrecht der Herzogthümer Schleswig und Holstein Bezug haben. Kiel 1847. S. 164 flg.

disse er i Live„, men dog paa følgende Betingelser: I. Undersaatterne skulle uhindret blive ved deres velerhvervede Friheder, Rettigheder og Privilegier af kirkelig eller politisk Art. II. Amterne Ribe, Møgeltønder og Kolding samt det til Riber Kapitel hørende Gods skulle ikke paaføres nogen Skade eller Præjudice ved denne Afstaaelse af Højhedsretten. III. Rigsgrænserne skulle forblive uforandrede til alle Sider ved deres gamle Skel og Linier, og Riget paa sit Omraade uforstyrret bevare sin verdslige og gejstlige Jurisdiktion til Lands og til Vands som forhen. IV. Hertugdømmet Slesvig maa hverken delvis eller ganske afhændes til Skade for Kronen, Kongen eller hans Efterfølgere, men skal forblive i sin souveræne Stilling og Bestand, saalænge Hertug Frederiks Mandslinie er i Live. V. Alle gamle Overenskomster og Aftaler, der ikke stride imod den tilstaaede Vasalfrihed, og særlig den evigvarende, afsluttede Union mellem Riget og Hertugdømmerne forblive uberørte og uantastede af denne Højhedsoverdragelse [1]).

De fleste af disse Indskrænkninger ere omtalte foran og indeholde intet nyt; men des mere maa det overraske os, at Diplomet i sine Slutningslinier fornyer den evige Union imellem Landene, hvorom der tidligere slet ikke havde været Tale. Unionen var et Forsvarsforbund mellem Riget og Hertugdømmerne og foreskrev, at de i Farens Stund skulde komme hinanden til Hjælp med hele deres Styrke og under alle Forhold

[1]) Souverænitetsdiplomet er trykt hos Falck anf. St. S. 168. En dansk Version findes i „Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal". Kbhvn. 1901. S. 98. Det tilsvarende kongelige Diplom er første Gang trykt i „Beobachter am Sunde" 1847 Nr. 4, derefter i Nordalb. Studien. IV. S. 154.

staa hinanden bi; men idet dette Forbund nu fornyedes og optoges i Souverænitetsbrevet, fik det for al Fremtid en fundamental Karakter og maatte i høj Grad indskrænke Hertugens frie eller souveræne Bevægelser paa det diplomatiske Omraade; thi en Fyrste, der besad sin souveræne Magt kun paa Betingelse af en nedarvet Forsvarsalliance med Danmark, kunde ikke indlade sig i Forbund med Rigets Fjender, og det er klart, at enhver imod Danmark rettet, fjendtlig hertugelig Politik med Held kunde anfægtes ud fra selve Hertugens Souverænitetsbrev.

Moltke siger ikke et Ord om, hvorledes denne Bestemmelse kom ind i Souverænitetsbrevet; men da den ikke findes i Kielmanns oprindelige Udkast [1]), og da dens Plads i Brevet bestemt viser hen til Slutningsredaktionen den 8de Maj, maa det antages, at den er tvungen ind i samme af Frederik Ahlefeldt (hvis Udkast desværre ikke længere findes hos Moltke). Det gjaldt fra dansk Side for enhver Pris om at tøjle Hertugens svenskvenlige Tilbøjeligheder, det var ikke lykkedes Kongen og Ahlefeldt at faa et Forbud mod Hertugens Alliancer med fremmede Magter ind i Diplomet, og de have da gennem Unionens Fornyelse paatvunget ham en Bestemmelse, der noget nær betød det samme, og som Kielmann af Frygt for den offentlige Mening i Hertugdømmerne sandsynligvis ikke har vovet at vise tilbage. Med de københavnske Forhandlinger begyndte den Tvekamp mellem Ahlefeldt og Kielmann, der først endte med den sidstes tragiske Død i Kastellet. Ahlefeldt var en snarraadig og hensynsløs Diplomat, paa det nævnte Punkt har han øjensynlig overlistet sin Mod-

[1]) Indlæg i Dagbogen.

stander, og da han efter Christoffer Gabels Fald 1670 overtog Ledelsen af den danske Politik i Hertugdømmerne, blev Unionsbestemmelsen den Tap, hvorom hele den dansk-gottorpske Strid kom til at dreje sig, og som sluttelig paaførte Hertugen langt større Ydmygelser og Krænkelser, end det gamle Lensbaand nogensinde havde gjort.

Foran er det paavist, at Hertugen i Marts 1658 „for al Fremtid og for hele det holstenske Hus" krævede Lensfrihed i Slesvig, samt hvorfor og hvorledes denne Lensfrihed sluttelig indskrænkedes til kun at gælde for de to regerende Fyrsters Mandsstammer. Derfor udstedte Kong Frederik og det danske Rigsraad for den kongelige Linie den 12te Maj [1]) et Souverænitetsdiplom, der i Form og Indhold ganske svarede til det gottorpske og ligesom dette udelukkede (de sønderborgske) Agnater fra al Andel i den opnaaede Regeringsuafhængighed. Dermed var den slesvigske Souverænitet nøje bestemt som personlig og midlertidig, Kronen bevarede en hvilende Lenshøjhed over Hertugdømmet, og Rigsgrænserne forbleve uforstyrrede „ved deres gamle Skel og Linier". Dette er forlængst godtgjort, og her er det derfor ikke nødvendigt atter at imødegaa den yngre, slesvig-holstenske Paastand om, at Slesvig 1658 blev et souverænt, af den danske Krone ganske uafhængigt Land. Riget bevarede sin Inddragelsesret efter Mandsstammernes Afgang, og et Afkald, som det Polen 1773 maatte udstede overfor Lenshertugdømmet Preussen, foreligger ikke.

[1]) Dette Diplom optoges ikke i Traktaten og offentliggjordes først 200 Aar derefter. Begge Souverænitetsdiplomerne ere antedaterede til den 2den, medens selve Traktaten og Brevet om Svavsted bærer 12te Maj som Dato.

Derimod turde der være Grund til sluttelig at berøre et andet Forhold. Indtil 1658 vare begge de regerende Linier samforlenede med Hertugdømmet; men denne Samforlening hørte op med Souverænitetens Indførelse og dermed ogsaa den Lensarveret, som hidtil havde forbundet dem og gjort dem til hinandens gensidige Arvtagere. Dette indsaas fuldtud af Samtiden, og den 4de Maj[1]) bragte Kielmann Oprettelsen af en ny Arvepagt paa Tale; men Tanken optoges ikke fra dansk Side. Alligevel blev Forholdet mellem de to Linier ikke fuldt klargjort, fordi Lenets „Grunddeling" eller Fællesregeringens Ophævelse ikke gennemførtes med det samme. De to regerende Hertuger samhyldedes ogsaa fremtidig for hele Slesvig, og — som det under en Statsraadsforhandling 1670 bemærkedes — kunde det maaske eventuelt falde Hertugen paa Gottorp ind ad den Vej at rejse Successionskrav paa de kongelige Andele.

[1]) Moltkes Dagbog $^4/_5$.

Smaastykker.

1.

Fra Martin Hübners rejseår 1752—1765.

Af Fredrik Bajer.

På det franske kongeslot i Versailles sad en oktoberdag i året 1759 to herrer i en meget lang og alvorlig samtale. Den ene var den 40-årige franske udenrigsminister, hertugen af Choiseul, — den anden, omtrent 4—5 år yngre, var en mand uden stilling, men dog den første langt overlegen i åndelig henseende. Han havde i otte år haft udsigt til at blive professor ved Københavns universitet; han blev det først adskillige år senere; hans navn var Martin Hübner.

Hvorledes var disse to mænd dog komne til at tale sammen på dette sted? Af samtalen var det åbenbart, at det ikke var Hübner, som havde påtrængt sig Choiseul. Det var tværtimod den franske udenrigsminister, som havde haft bud efter den unge danske for at høre hans råd i vigtige sager.

Syvårskrigen havde allerede raset i tre år. De franske tropper havde lidt nederlag på nederlag under ledelse af kong Ludvig XV's elskerindes, fru Pompadours yndlinge. Hertugen af Choiseul — skønt selv en sådan — følte dog sit ansvar som udenrigsminister. Inderlig ønskede han at få sluttet en hæderlig fred med England. Men hvorledes? på hvilke betingelser?

Efter slaget ved Minden havde Hübner i en samtale med nogle franskmænd, som stod hertugen nær, udviklet en plan til en fredsslutning. Denne plan havde forekommet dem så slående rigtig, at de omtalte den nærmere for Choiseul. Og

denne havde nu bedt Hübner om at udvikle den også for ham personlig.

Vi træffer de to herrer midt i den lange samtale. Gang på gang havde Choiseul måttet give Hübner ret, så overbevisende forekom ham planen, når den således oprulledes led for led. Da kom et øjeblik, hvor Hübner syntes ham at tilråde lidt for megen eftergivenhed.

„Til en sådan yderlighed er vi da endnu ikke bragte", afbrød Choiseul ham.

„Glem ikke", sagde Hübner, „hvilken hæder De høster, når De derved kan genoprette freden for så mange folk, — når De derved kan gøre ende på al den elendighed, som overvælder dem og bringer dem til fortvivlelse!"

Choiseul lod sig overbevise, og han ønskede nu, at Hübner skulde gå i et slags hemmelig mission til London og søge at stemme rette vedkommende for en fredsslutning på det foreslåede grundlag. På noget sådant dog hverken vilde eller kunde Hübner indlade sig uden samtykke fra den danske regering. I denne var den vigtigste mand den ældre Bernstorff, udenrigsministeren, hans velynder. Han var tillige hans fødte landsmand; ti de var begge hannoveranere, men havde længe og trofast sluttet sig til Danmark som et nyt fædreland.

Inden Choiseuls og Hübners samtaler sluttede i Versailles, havde den danske „professor" (som han kaldtes uden endnu at være det) modtaget sin regerings befaling til at rejse hjem til København. Grunden dertil var følgende.

Under krigen havde danske handelsskibe atter og atter lidt overlast af engelske kapere. Mange var som priser førte til England. Men det var meget vanskeligt at skaffe dem ret overfor de engelske domstole. Dertil krævedes en særlig kyndighed, hvorover det danske sendebud i London, grev Bothmar, næppe rådede.

Bernstorff anså sin sekretær, svejtseren Roger, for en tilstrækkelig kyndig mand. Han blev sendt afsted, men nåede ikke længer end til Hamborg, hvor han døde i begyndelsen af oktober 1759, da han var kommen til skade ved

et ulykkestilfælde. Det galdt nu at finde en, som kunde sendes i hans sted.

Martin Hübner havde ikke været hjemme i Danmark siden våren 1752. Ingen lønnet stilling havde han haft, siden han i løbet af en syv års tid havde opdraget stamherren til grevskabet Ledreborg, søn af den første lensgreve, statsminister Joh. Ludv. Holstein. Denne var Hübners velynder indtil sin død (1763). Han havde siden 1740 været patron for Københavns universitet; og ham skyldtes det uden tvivl, at Hübner 1751 var bleven udset til professor ved dette. Men, da han endnu havde fire foran sig, søgte og fik han et rejselegat.

At uddanne sig ved rejser var for et par hundrede år siden vel endnu almindeligere end nu. Og Hübner var en mester i den konst at studere på rejser eller at gøre studierejser så frugtbringende som muligt. Det ser man klart af de breve, som han 1750—1762 skrev fra udlandet til grev Holstein, som endnu opbevares i håndskriftsamlingen på Ledreborg, og som for en stor del har været kilden til denne afhandling [1]).

I maj 1752 havde Hübner forladt København. Endnu i begyndelsen af 1753 var han — over Hamborg, Hannover, Göttingen, Hildesheim og Leipzig — ikke nåt længer end til Dresden. Af den derværende danske envoyé, Fr. Berregaard, indførtes han i diplomatiske krese. Fra nu af studerede han ikke alene universitetsforhold, men tillige internationale, især de diplomatiske og økonomiske forhold imellem staterne. Det ses af hans fortsatte breve fra Strasborg, fra hans lille udflugt til det nordligste Svejts imellem Basel og Zürich (juli 1753), fra Holland (ti måneder alene i Utrecht indtil slutningen af juni 1754), fra hans 4—5 måneders ophold i England, og endelig fra hans endnu længre i Frankrige. Han kom til Paris den 26. December 1754, og først ved nyårstid 1760 tiltrådte han derfra hjemrejsen til Danmark. Disse sidste fem år havde han for størstedelen tilbragt i Paris. Kun i et par

[1]) Se nærmere „Af Martin Hübners breve i den Ledreborgske håndskriftsamling. Ved Fredrik Bajer“ i Personalhistorisk Tidsskrift 1903, s. 52—71.

efterårsmåneder 1755 havde han gjort en studierejse gennem nogle af de franske provinser; og den sidste halvdel af året 1757 ledsagede han en ung dansk grev Reventlow på en rejse til England.

Hvilke grundige studier han — uagtet pengetrang, sygdom og anden modgang — drev under sit meget lange ophold i Paris, får man en forestilling om, når man ser hans første i trykken udgivne værk om Naturrettens Historie (Essai sur l'Histoire du Droit Naturel, London 1757—58, i 2 dele på henholdsvis 464 og 456 sider). Det vakte megen opmærksomhed. Forfatteren skrev på årets sidste dag 1758 til sin velynder på Ledreborg: „Min Naturrettens Historie gør for tiden en mer glimrende lykke, end den forekommer mig at fortjene". Uagtet udgivelsen af denne bog havde kostet ham „over hundrede daler, hvad der udgjorde hele min rigdom" (skrev han den 10. april 1758), så havde han dog allerede den gang forskellige andre skrifter under arbejde: et om folkenes ret til i krigstid at opbringe nevtrale skibe, — et andet om misbrug af rejser, betragtede med hensyn til den nytte, som en stat kan have af, at dens borgere forlader fædrelandet for en tid, — et tredje om grundsætningerne for så vel den indre som den ydre politik, — og et fjerde: betragtninger over søstaters handel. Af økonomiske grunde måtte han give undervisning, på fransk, til flere unge danske adelsmænd, som opholdt sig i Paris, mest dog for at nyde livet. Hans ovennævnte Englandsrejse med grev Reventlow bragte ham iøvrigt både tab og utak til løn, ikke at tale om, at den forstyrrede ham i hans forfattervirksomhed i højeste grad.

Kun et eneste af de planlagte — ja, måske tildels udarbejdede — skrifter udkom senere, — „det eneste, hvorved dansk videnskabelighed har hævdet sig en plads i folkeretten", siger en kyndig kender om det over hundrede år senere[1]). Det var Hübners berømte værk *„De la saisie des Bâtimens Neutres"*, der udkom 1759 i Haag i to dele på henholdsvis 266 og 311 sider. Det havde så meget større betydning i

[1]) P. Vedel i D. Biogr. Lex. VIII, 209.

øjeblikket, som det kom til verden midt under Syvårskrigen. „Æmnet er interessant", skrev forfatteren selv i et brev nyårsdag 1758, „især under de nuværende forhold; og jeg håber derved at godtgøre min skikkethed for det udenrigske departement, for så vidt ministeren" [Bernstorff] „måtte have i sinde at bestemme mig til tjæneste derunder".

Dette udmærkede skrift var uden tvivl grunden til, at Bernstorffs øjne faldt på Hübner, da Roger var forulykket på vejen til London 1759.

Syg begyndte Hübner hjemrejsen omtrent ved nyårstid 1760. Man rejste meget langsomt i de tider. Efter tre måneders forløb havde Hübner atter sin bolig i København, på Kongens Nytorv, ved siden af Thotts palæ, hvor nu huset nr. 6 står (Standards gård). Der bode han hos en vinhandler, i alt fald den 10. juni, da han i et brev til Bernstorff beklagede, at han aldeles intet fik at leve af. Dog var han ved kongelig befaling (af 23. november det foregående år) kaldt tilbage fra Paris for i København at blive instrueret, inden han gik i mission til London.

Han forberedte sig grundig. Han studerede naturligvis bl. a. de imellem Danmark og England bestående traktater. Imidlertid kom han henimod årets slutning til den overbevisning, at den formålstjænligste måde, på hvilken den danske søfarts sag kunde fremmes under krigen, vilde være at udnævne kommissærer fra begge sider. Disse skulde da enes om de grundsætninger, hvorefter man skulde gå frem ved afgørelsen af prisespørsmålene. Ti der kunde næppe opnås meget ved at søge at påvirke de engelske priseretter, der var altfor hildede i gamle fordomme og desuden altfor partiske til fordel for egne landsmænds interesser. Sine tanker herom opsatte Hübner i en „Mémoire" af 6. december 1760. Den danske regering var imidlertid selv altfor hildet i gamle byrokratiske fordomme til at ville tage hensyn til sligt. Hübner fik aldeles den samme instruktion, som den 27. september 1759 havde været udfærdiget til afdøde Roger. Den synes endog i sin endelige form af 30. december 1760 at være bleven yderligere skærpet i den retning, at han om-

hyggelig skulde undgå alt, hvad der kunde give hans rejse „un air de politique". Hans „Mémoire" havde således haft den modsatte virkning af den tilsigtede. Muligvis var den strænge instruktion også påvirket af den åbenhjærtige redegørelse, som Hübner fortrolig havde meddelt Bernstorff om sine samtaler med den franske udenrigsminister i slutningen af 1759. Derom kan man vel nu kun have formodninger.

I marts måned 1761 forlod Hübner atter Danmark. Han besøgte flere stæder — længst sit barndomshjem i den lille hannoveranske stad Peine — under vejs til London, hvor han endelig ankom den 24. juni. Her var grev Bothmar dansk minister. Han blev altså Hübners foresatte under dennes mission.

Hübner havde mange vanskeligheder at kæmpe imod under udførelsen af sit hværv. Men det vilde føre for vidt at gå i enkeltheder i den henseende.

Erfaringen viste ham efterhånden, at man kun altfor meget kom ind på vilkårligheder, når man ved bedømmelsen af de enkelte tilfælde ikke havde nogenlunde faste regler at rette sig efter. Han udkastede derfor planen til en konvention imellem Danmark og England. Hovedgrundsætningerne deri kan vel betegnes som det mest sammentrængte udtryk for, hvad han så mesterlig havde fremsat i sit værk om nevtrale skibes opbringelse. Sit udkast af 21. april 1762 sendte han til Bernstorff med nærmere begrundelse i et brev af 27.

Det gik ham imidlertid ikke bedre end med hans „Mémoire" i slutningen af 1760. Man kan endnu læse Bernstorffs kritik af de enkelte punkter i Hübners udkast. Heller ikke kan det vel nægtes, at Hübner næppe altid havde det rette praktiske blik for, hvad der for tiden lod sig gennemføre. Alligevel havde hans udkast sin ideelle betydning; og det fik den mer og mer under de følgende tiders historiske udvikling.

De hovedgrundsætninger, som han stillede i spidsen for sit udkast til en konvention, var affattet i følgende to grundartikler („articles fondamentaux"):

I. „On fixera positivement et nommément ce qui doit être censé de contrebande entre les deux parties, de sorte

qu'aucune denrée, marchandise ou cargaison, ne sera reputée ou déclarée de l'être, soit par induction ou autrement, si elle ne se trouve pas expressément spécifiée sur la liste que l'on en dressera d'un commun accord".

II. „On conviendra qu'aucun navire ne sera arrêté, condamné ou molesté en manière quelconque, à moins qu'il ne soit chargé de contrebande ainsi déterminée. Excepté le cas ou il fût déstiné pour un port formellement assiégé, ou notoirement bloqué par un certain nombre de vaisseaux de guerre, toute communication avec un tel port étant interdit à tout le monde".

Fik dette udkast ingen praktisk betydning i øjeblikket, fik det en så meget des større senere, om end det historiske bevis derfor endnu ikke er ført.

Efter at Hübner havde udrettet så meget, som det under de vanskelige forhold var ham muligt i London, fik han 1764 ordre til at vende tilbage til København. Under vejs lå han længe syg i Slesvig. Først i 1765 gensåh an Danmarks hovedstad.

Hübners udkast af 21. april 1762 blev altså lagt *ad acta* i det danske udenrigsministerium. Men upåagtet forblev det ikke [1]).

[1]) En aktpakke i Udenrigsministeriets arkiv er påtegnet: „*ad acta* henhørende til Correspondz. med Hübner og af Hs. Excelz. grev Bernstorff i året 1780 tilbageleveret". Den indeholder Hübners ovennævnte „Plan de convention" og 6 andre aktstykker fra 1759—63, som altså har været fremme igen inden 1780.

P. Fauchille nævner i sit af Institut de France kronede prisskrift: „La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780" (Paris 1893) s. 601 iblandt sine trykte kilder: „Hübner: Doutes et questions proposés par Montanus à Batavus sur les droits de la neutralité, avec des réflexions sur le nouveau système de la neutralité armée" (Londres 1781). Dersom dette skrift virkelig var af Hübner, havde man sikkert deri fundet spor af hans udkast af 21. april 1762, måske endog antydninger af, at det havde været benyttet af den yngre Bernstorff 1778—80. Men skriftet, som jeg har undersøgt på Københavns

Den ældre Bernstorff (greve siden 1767) gik vel af som udenrigsminister 1770, og han døde 1772. Men hans yndling og brodersøn, grev A. P. Bernstorff, havde allerede siden 1759 været ansat i det s. k. „tyske kancelli". Han blev udenrigsminister 1773, og der kan ikke være ringeste tvivl om, at han jo har kendt og benyttet Hübners udkast, da han i sep-

---

universitets bibliotek, viser sig tværtimod at være et anonymt angreb på Hübner.

E. Holm har givet værdifulde oplysninger „Om Danmarks deltagelse i forhandlingerne om en væbnet nevtralitet fra 1778—1780" i Historisk Tidsskrift, 3dje række, 5te bind, s. 1—164. Her læses s. 18 i Bernstorffs note af 28. september 1778, med hensyn til forståelsen af kontreband, at man „n'admettroit et n'entendroit sous cette dénomination que les articles spécifiés par les traités entre" o. s. v.. — altså kræves her den samme specifikation som i Hübners ovenstående art. I (den ene af hans to hovedartikler). Og det samme indhold — om end ikke den samme affattelse — som i Hübners art. II genfindes i det væsenlige i de senere anførte fem punkter (s. 21). Til denne afhandling i Historisk Tidsskrift 1866—67 må henvises, når en udførligere historisk belysning ønskes.

Især må opmærksomheden fæstes på, hvad der læses i samme afhandlings side 45, hvor Hübners bekendte udtryk genfindes, at „et nevtralt skib bør behandles på samme måde som et nevtralt territorium, hvor fjendligt gods utvivlsomt altid er i sikkerhed". P. Vedel udtrykker denne Hübners grundsætning i korthed således: „det nevtrale skib er nevtralt territorium" (D. Biogr. Lex. VIII. 210). Således udtrykkes dette nærmere i Konseljets indstilling af 22. februar 1779 til Kongen: „tout vaisseau est selon l'opinion généralement reçue équivalent au territoire du pays auquel il appartient" (Geheime Registratur. Jan.—Jun. Ao. 1779 s. 122).

Noget citat af Hübner vil man dog næppe finde i A. P. Bernstorffs officielle skrivelser. Men ministeren var fra sin ungdom af fortrolig med tankegangen hos Hübner, med hvem han havde været sammen allerede i London; og da Hübner den gang var i sin modneste alder, er det naturligt, at han må have haft stor indflydelse på den 12 år yngre Bernstorff i dennes „Lehr- und Wanderjahre" (D. Biogr. Lex. II. 140). Oplysningen om, at Bernstorff og Hübner omgikkes allerede i London, skylder jeg Dr. Åge Friis.

tember 1778 vekslede noter med det russiske kabinet, — en forhandling, som vel blev afbrudt, men dog efterlod sine dybe spor i den berømte nevtralitetserklæring, som kejserinde Katarina II af Rusland meddelte kabinetterne i London, Versailles og Madrid den 9. marts 1780. Denne erklæring blev grundlaget for den store væbnede nevtralitets liga, hvis grundsætninger — under mange omskiftelser — vedblev at udfolde sig, indtil de omsider satte varig frugt i søfolkeretten, nærmlig i den erklæring af 16. april 1856, som magterne vedtog på fredskongressen i Paris efter Krimkrigen.

At de fem punkter i nevtralitetserklæringen af 1780 i grunden kun er en afskrift af et udkast, som den yngre Bernstorff 1778 havde sendt til St. Petersborg, er øjensynligt. Teksterne i Bernstorffs note og det russiske kabinets erklæring er punkt for punkt, i to lige løbende kolonner, ud for hver andre, aftrykte af K. Bergbohm („Die bewaffnete Neutralität 1780—83", Berlin 1884, s. 136, note).

Men indholdet — om end ikke formen — i Bernstorffs udkast af 1778 falder temmelig nær sammen med Hübners af 1762[1]). Dennes I.ste grundartikel (se ovenfor s. 105—106) er imidlertid fyldestgjort ved en henvisning til den liste, som findes i handelstraktaten af 20. juni 1766 art. 11)[2]), hvori alt, hvad der skal indbefattes under kontreband, er opregnet. Den II.den grundartikel indbefatter vel mere end de to første punkter af 1778 og 1780, idet disse kun hævder sætningen „flaget dækker ladningen (undtagen kontreband)", medens Hübner allerede da i grunden vil have al privat ejendom (undtagen kontreband) beskyttet i søkrig. Men det forstås let, at man ikke har dristet sig til at gå så vidt i praktisk politik — ej engang nu er dette ønskningsmål jo gennemført. Denne II.den grundartikel slutter med at bestemme blokade. At blokaden skal være „effektiv", fremgår af begge affattelser, men det må imidlertid betegnes som et fremskridt fra 1762, at man 1778 og 1780 bruger det udtryk, at der

[1]) Jfr. foranstående note (tredje og fjærde stykke).
[2]) Se Martens: Recueil I, 395.

skal være „en øjensynlig fare“ forbunden med at bryde blokaden.

Det sidste udtryk har i deklarationen af 16. april 1856 atter måttet vige for betegnelsen „effektiv“ (om blokader), der nærmere forklares som „hævdede ved en styrke, der er tilstrækkelig til virkelig at forbyde adgang til fjendens kyst“. Paris-deklarationen kommer således i grunden tilbage til Hübners krav om et vist antal skibe, der kan forbyde al forbindelse med en havn. Denne deklarations to foregående punkter kommer Hübners ideal om al privat ejendoms frihed i søkrig nærmere end deklarationen af 1780. Og denne deklaration har som helt nyt punkt (det første): „kaperiet er og forbliver afskaffet“.

Alligevel kan man vel sige, at de gældende søretsregler i følge deklarationen af 1856 stammer i lige linje fra Hübners udkast af 1762 — eller rettere fra hans epokegørende værk af 1759: „Om opbringelse af nevtrale skibe“. Og det var næppe for stor en ære, der blev Hübner til del, da den danske udenrigsminister, idet han bød *Institut de droit international* velkommen til dets årsmøde i København den 26. avgust 1897, udtalte bl. a.: „Midt i forrige hundredår var det en dansk publicist, hr. Hübner, professor ved dette universitet, der først forkyndte grundsætningerne om de nevtrales ret under søkrig. Et hundredår skulde henrinde, inden disse grundsætninger trængte igennem, og Danmark betalte dyrt, at det for tidlig havde villet føre dem ud i livet“ (den 2. april 1801). „Men endelig, på kongressen i Paris, blev de vedtagne af de civiliserede magters store flertal“.

Det forringer ikke Hübners ros, at den franske udenrigsminister hr. de Vergennes den 26. juli 1778 lod udgå et reglement om nevtral skibsfart, der også indeholdt frisindede bestemmelser. Desuden: hvem véd, om den, der har affattet dem, ikke har ført sig til nytte, hvad Hübner så klart og overtydende havde fremsat i sit værk af 1759?

Et er også at være den første forkynder og begrunder af epokegørende ideer, — noget helt andet at være deres endelige gennemfører. At blive det sidste faldt ikke i Hübners

lod, — ja ej engang i Bernstorffs, Vergennes' eller Katarina II's, om disse end har forberedt den endelige virkeliggørelse. Denne er ikke fuldbragt, inden al privat ejendom er lige så fredlyst i søkrig, som den allerede er det i krig til lands. Fortjenesten af en idés endelige gennemførelse er ikke altid så stor, som det synes mange. Det går tit med ideerne som med frugterne. Når de er tilstrækkelig modne, falder de af sig selv ned i skødet på den, som tilfældig står under træet. At have fundet, plejet, værget og udviklet den første spire er tit en meget større fortjæneste.

Anmeldelser.

Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark. I. Slægtens Traditioner og Forudsætninger. København 1903. Det Nordiske Forlag. 448. 8.

Slutningen af det 18de århundrede har i den sidste menneskealder øvet en særegen tiltrækning på de danske historikere. Der er udkommet ikke få fremstillinger af dette tidsrum og en stor mængde udgaver af kilder, ligesom også fremmede literaturer har ydet væsentlige bidrag til dets oplysning. Den sidste halvdel af århundredet, eller nøjagtigt tiden fra 1750 til 1797 kunde man gerne kalde den Bernstorffske periode. Egentlig strakte denne sig til 1818, da Christian Bernstorff forlod den danske statstjeneste, men han og hans broder Joachim fylder på langt nær ikke den plads, som faderen A. P. Bernstorff og før ham dennes farbroder J. H. E. Bernstorff havde indtaget.

Dr. Aage Friis har nu gjort sig det til opgave at fremstille den Bernstorffske slægts historie i samling, vise hvorledes de to mænd, som den skylder den plads, den har indtaget i vor historie, udviklede sig, både deres fortrin og deres fejl. Han har kunnet skrive en bog derom, som indeholder meget nyt og giver os forklaring af meget, der har trængt til forklaring, fordi han har havt adgang til så vel slægtens som andre holstenske og meklenburgske adelsfamiliers arkiv, men ikke mindre fordi han har en stor evne til at fremstille de mennesker, han vil lære os at kende, levende og anskueligt, og dette gælder ikke blot hovedpersonerne, men også dem, der i det mindste i forhold til Danmark er bipersoner.

Bernstorfferne var en gammel slægt, men dens første mand, der kom til at spille en politisk rolle, var Andreas Gottlieb (1649—1726). 1709 blev han premierminister hos Kurfyrst Georg Ludvig af Hannover, og 1714 fulgte han som hannoveransk minister med denne, da han besteg Englands trone. Her indtog han i nogle år en betydelig stilling; han havde sin konges tillid fremfor nogen anden. Med stor dygtighed kæmpede han for at løse en i virkeligheden umulig opgave, at gøre den særlig hannoveranske politik til tyngdepunktet i Storbrittaniens, og især at bekæmpe Preussens stadigt voksende magt. Han kunde derfor ikke i længden bevare sin stilling, og efter 1720 lod kongen ham blive hjemme i Hannover.

Det er dog i denne sammenhæng ikke hans politik, der har mest interesse, men forf. skildrer ham i al korthed, så han står levende for os, og man forstår, at han blev den, der for lange tider satte sit præg paa slægten. Han var en ægte tysk adelsmand, der med stor uvillie så på de engelske parlamentariske former „fordi der i England var en ubeskrivelig mængde mennesker, der indbildte sig at være duelige til alt" (s. 6). Han var sin konges tro tjener, flittig og dygtig, en smidig politiker, men med stor selvtillid, skarp og kantet i sit væsen overfor kolleger og underordnede, hensynsløs overfor modstandere. Men fremfor alt stræbte han at sikre sin familie at den kunde bevare den fremragende stilling, den ved ham havde opnået. Grundlaget herfor måtte være, at dens pekuniære stilling var god, og han købte derfor det ene gods efter det andet i Hannover og Meklenburg og sikrede sine efterkommere dem ved at gøre dem til fideikommisser. Han efterlod sig et testamente, der gav regler for, hvorledes hans efterkommere skulde leve et kristeligt og arbejdsomt liv, vogte sig for de fristelser, hvori en landadelsmand den gang let faldt, for drik og „dem schädlichen Tabak", for at forfalde til jagt, der vel var „ein nobles Exercitium", men det var ikke rosværdigt ikke at lære eller forstå andet, „als hinter einem Thier herzurennen" o. s. v. — Dette „familiestatut" blev virkelig grundlaget for den Bernstorffske slægt i hele den tid, da

den havde betydning for Danmark. Forf. siger med rette: „Det er ingen høj levevisdom med himmelstræbende idealer, han fremstiller for sine efterkommere, men en indtrængende opfordring til et hæderligt og arbejdsomt liv i selvagtelse og respekt for det samfund, hvori de skal leve" (s. 17). — Det, som savnes i et dokument, der bæres af en så stærkt aristokratisk tendens, er vel egentlig det, som dog tilsidst er den eneste berettigelse for en adel, at den skal tjene sit fædreland og vove liv og blod for det. Men denne tanke var helt fremmed for den tids tyske adel, især i de små stater. Den kunde ikke hæve sig højere, end til, at en adelsmand skulde være den konge tro, hos hvem han tog tjeneste — så længe han stod i denne tjeneste.

A. G. Bernstorff efterlod sig kun en datter, der blev gift med en slægtning Joachim Engelche Bernstorff, der arvede alle familiegodserne, som dog, hvis han fik flere sønner, skulde deles mellem de to ældste. Det er om dette ægteskabs to sønner, Andreas Gottlieb (f. 1708) og Johan Hartvig Ernst (f. 1712), samt om den førstes søn, Andreas Peter, dette skrift handler. S. 267—307 findes en skildring af den yngre A. G. Bernstorff, om hvilken dog her kun kan siges, at uagtet den kun lidt eller slet ikke vedkommer Danmarks historie, læses den dog helt igennem med interesse, fordi den giver et billede af en retsindig, kristelig, begavet og dygtig nordtysk landadelsmands liv på denne tid.

Derimod skal her gøres nogle bemærkninger om J. H. E. Bernstorff. Når undtages udtalelser af de mænd, som hørte til Struensees tilhængere og enkelte andre politiske modstandere som grev Danneskjold-Samsø, findes der næppe i den danske literatur andet end rosende omtale af denne mand, medens han levede, og om end senere historikere har set, at heller ikke han manglede skyggesider, er samtidens dom over ham i det væsentlige blevet bekræftet[1]). Noget anderledes lyder dommen om ham stundom fra fremmede statsmænd

[1]) Vedel, Den ældre Bernstorffs ministerium og E. Holm, Danmark-Norges hist. 1720—1814. III. 1. 118 f.

eller diplomater i København. Den franske minister her, Le Maire, skrev 1751 om ham: „Dersom jeg dømmer ret, vil denne minister tage en høj flugt. Han taler kun om ære og værdighed. Han synes at have stor tillid til sig selv og sine fraser. Måske vil han spille en større rolle, end den skueplads, hvorpå han skal bevæge sig, tillader. Jeg håber dog, at han vil dæmpe tonen noget, når han lærer at kende de midler, der står til rådighed for hans hof.“ [1]) Dette er kun en ensidig karikaturtegning af Bernstorff, men der er træffende træk i den. — Det er ikke denne bogs ringeste fortjeneste, at den lader os se, hvorledes ikke blot de gode sider af Bernstorffs karakter, men også dens mangler udvikler sig.

S. 211 siger forf.: „Bernstorffs originalitet var i praksis, ikke i politisk teori.“ Dette kunde måske også udtrykkes således, at han var en stor diplomat, medens han havde sine mangler som statsmand. Når vi følger ham fra den tid, han og broderen foretog den for unge adelsmænd nødvendige udenlandsrejse, ser vi, hvorledes det er diplomatien, han uddanner sig til. Dette var for så vidt lettere den gang end nu, som det dog især var hofferne, det kom an på at lære at kende. Han forsømte vel ikke at sætte sig ind i militære og handelsforhold og hvad andet der betingede et lands magt og rigdom, men en ting var man fri for: den besværlige offentlige mening; der er næppe af forf. anført noget, der kunde tyde på, at Bernstorff har tænkt derpå, eller endog på, at den kunde være til. I hans livs største krisis, da Danmark 1762 kun ved et under friedes for at komme i krig med Rusland, blev der heller aldeles intet gjort for at påkalde folkets villighed til at bære de store byrder, der måtte pålægges det.

Hovedsagen var at lære at kende de ledende statsmænd, forstå deres planer og så vidt muligt komme i et godt forhold til dem, og heri var Bernstorff en mester. Han havde et overordentlig stort bekendtskab, og han forøgede det på alle de steder, hvor han kom på rejsen, eller hvor han siden

[1]) E. de Barthélemy, Les rélations de la France et de Danemarc s. 32.

opholdt sig som gesandt, og han slap ikke dem, han en gang var trådt i forbindelse med, men stod i en stadig brevveksling med mange mænd og kvinder i Frankrig, England, Tyskland, Polen o. fl. st. Det var dog ikke blot, fordi han kun på denne måde kunde være velunderrettet om, hvad der skete eller påtænktes i de ledende kredse; han levede i en tid, da man dyrkede „det hellige venskab", og vi finder ham så godt som aldrig i uvenskab med nogen (s. 225). Forf. anfører kun et eksempel derpå, hans sammenstød med den hannoveranske minister Münnichhausen under striden om Steinhorst (s. 93). Også i den følgende tid er det sjældent, at det sker; den mærkeligste af de mænd, der afbrød forbindelsen med ham, er hertugen af Choiseul, der blev forbitret over hans politik. Men der kan ikke påvises noget eksempel på, at Bernstorff i sine forhandlinger med fremmede magter nogensinde har ladet sig påvirke af personlige sympatier.

Dette blev kun muligt, fordi „han lige siden sin barndom havde anvendt al sin flid på at nå en fuldkommen sindsro og et ligevægtigt humør" (s. 79), og fordi han havde „en strålende elskværdighed og evne til at vinde mennesker" (s. 225). Men dertil må dog vist føjes: fordi han var så fuldstændig pålidelig, at man har følt sig sikker overfor ham på, at han hverken vilde misbruge den fortrolighed, der vistes ham, eller de svagheder, han kunde få øje på. Det kommer stærkt frem i en senere tid i Danmark; selv en modstander som Rantzau Ascheberg, der ikke havde respekt for ret meget, kan stundom næsten uvilkårligt komme til at vise, at han dog følte, at der var noget at beundre hos Bernstorff, og grev Danneskjold-Samsø kunde, efter at have gjort alt for at styrte ham, dog føle trang til en forsoning med ham og have den tro til ham, at han var højsindet nok til ikke at tilbagevise en hensynsløs modstander, der først, da han var besejret, rakte ham sin hånd. Bernstorff skrev 1759 til Choiseul: „Stil dem for øje alt, hvad der er foregået mellem de to hoffer, siden jeg har overtaget forretningerne her, og se, om De finder spor af de følelser, som man tillægger mig, og hav kun mistanke til mig, dersom De opdager et eneste sådant, dersom De bemærker et

eneste ord, som ikke er blevet nøjagtigt opfyldt, et eneste falskt skridt" [1]). Man har med rette gjort opmærksom på, at der tidt i Bernstorffs depecher kan findes en vis farisæisme og lyst til at rose de ædle grundsætninger, han følger [2]). Men her er jo kun en opfordring til hans korrespondent om at prøve, hvad han har bragt i erfaring i de år, de har stået i forbindelse med hinanden, og det tør anses for sikkert, at Bernstorff ingensinde, hverken privat eller offentligt, har talt med to tunger.

Da Bernstorff 1744 blev dansk gesandt i Paris, mødte han langtfra udelt velvilje; Frederik II af Preussen havde gjort sit bedste for at gøre ham mistænkelig, fordi han som Hannoveraner nødvendig måtte være engelsksindet. — Men han havde også venner, især marskal Belle-Isle og hans frue, med hvem han allerede 1741 i Frankfurt var kommet i forbindelse. Det er intet under, at en ung diplomat kom til at beundre denne mand, der dengang gjaldt for Frankrigs første statsmand og hærfører. Men langt mere mærkeligt er det, at han blev hans husven. Det var ikke blot ham, men hans frue, hvem han kom til at stå så nær, at man må beundre dem begge for, at der aldrig er kastet nogen mistanke over det forhold, hvori de stod til hinanden. Hun var vistnok omtrent jævnaldrende med Bernstorff, men hun tog sig af ham som en moder, lejede hus til ham, valgte tæpper og møbler for ham, så hans tjenestefolk på fingrene, forlangte, at han skulde jage en utro tjener bort „trods alle de undskyldninger, De, min lille gode baron, har fundet på for ham". Bernstorff var en dårlig husholder. Han siger selv mod slutningen af sin embedstid, at han havde sat 250000 rd. til i kongens tjeneste, og efter alt, hvad forf. meddeler derom, er dette sikkert rigtigt. Hans sparsommelige broder skrev det ene brev efter det andet for at formane ham til at sætte tæring efter næring, men ligemeget hjalp det; han kan klage over det økonomiske tryk, han lever under; men han for-

[1]) Correspond. de Bernstorff et Choiseul. 13.
[2]) E. Holm, anf. skr. 127.

andrede ikke sin levevis. Også i den henseende søgte marskalinden at indvirke på ham, men uden at det ses at have gjort nogen som helst virkning.

Men i Paris kom Bernstorff naturligvis i berøring med mange, både mænd og kvinder, der var af en anden støbning end Belle-Isle og hans frue, og han forstod at omgås dem alle. Således hørte han til md. Pompadours omgangskreds; han kalder hende „god og mild"; men når man læser den, som det synes i det mindste til dels af hans egne optegnelser hentede beskrivelse af hans forbindelse med hende (s. 184), bliver man ikke så vis på, at det „naturligvis kun er bagtalelse", når det siges, at han har båret hendes skødehund efter hende[1]). — Der var mange andre damer i høje stillinger, hvis rygte ikke var bedre end den kongelige maitresses, men når de var åndfulde eller som han siger om en af dem „une bonne et vive amie", omgikkes han dem gerne.

Han levede således i det berusende og alt andet end rene pariserliv, men han smittedes ikke deraf, og dog betog det ham i høj grad. Da han første gang som ungt menneske havde været i Frankrigs hovedstad, havde den omskabt ham fra en tysk landjunker til en elegant ung mand efter franske moder, og han fandt livet der så tiltrækkende, at han udtalte, at han ikke mente at have modstandskraft nok overfor dets farer til at turde overtage en diplomatpost i Frankrig. Da han nu virkelig fik en sådan, besvor hans broder ham for Guds åsyn om, hvis han endnu nærede den samme ængstelse, fremfor alt at tænke på sin sjæl. Da måtte han blive fra Paris, forlade sin tjeneste, om så skulde være, for i stilhed at plante kål i Wotersen og lade denne verdens tåber håne ham i deres indbildte klogskab og ene og alene sørge for, at hans himmelske frelser på dommens store dag ikke skulde skamme sig for ham overfor sin fader og englene (s. 223).

Denne bekymring kunde være sparet, fordi Bernstorff var en alvorlig kristen. Forf. mener, at dette især skyldes hans svigerinde Dorothea v. Weitersheim, som

[1]) E. Holm, anf. skr. 119.

brødrene lærte at kende i Tübingen på deres første udenlandsrejse. Det var ikke nogen pludselig vækkelse, både før og efter er der tider, i hvilke hans religiøse interesse er umærkelig; men gennem en stadig brevveksling holdt svigerinden ham fast og drog ham over til sin egen positive og virksomme kristentro (s. 26). — I Paris fandt han nu en stærk åndelig gæring, deismen trængte ind fra England, og ængstelige eller om man vil skarpsindige mænd spåede allerede revolutionen og religionens undergang. Hele denne bevægelse berørte dog Bernstorff meget lidt. Han holdt daglig gudstjeneste i gesandtskabskapellet, lod sig ved sine korrespondenter underrette om religiøse bevægelser i andre lande og talte gerne med ligesindede derom, men han har sikkert ikke indladt sig på det forgæves arbejde at modsige spotten.

Hvis forf. ikke har havt andre kilder end man kan se af det afsnit, hans bog indeholder om karakteren af Bernstorffs religiøsitet, har han dog vist draget for bestemte slutninger deraf. Han samler disse i den ytring: „Barnlig kristentro synes således hos ham at forenes med Montesquieus og Voltaires krav på tolerance og religionsfrihed" (s. 224). Dette synes især grundet på et mærkeligt brev, som Bernstorff skrev til marskalinde Belle-Isle, der vilde omvende ham til katolicismen; det var naturligt, at han her kom til at hævde tolerancen overfor anderledes tænkende; om religionsfrihed synes mig ikke, at Bernstorffs ytringer indeholder noget som helst, og den har sikkert ligget langt fra hans tanker. Tolerance derimod var et ord, der var, eller i det mindste snart kom på alles læber, men vil man af en enkelt ytring i den retning drage slutninger om en mands virkelige tænkemåde, kunde man f. eks. komme til det mærkelige resultat, at Guldberg havde været en tolerant mand. Han skriver: „Den danske kirke har vist den sande religion, men den, som tror, blot fordi vor kirke lærer således, havde levet og var død som Mahomedan, om han havde havt tyrkiske forældre" [1]). Det er noksom bekendt, at Guldberg vogtede omhyggeligt på, at ingen prø-

[1]) Aabenbaret teologi s. 448.

velse af kristendommen kom til noget andet resultat end det, der stemmede med kirkelæren; men Bernstorff gjorde netop det samme. En holstensk advokat Schade blev 1761 sat på Kristiansø for livstid, fordi han havde skrevet et fritænkersk skrift. Ordren hertil udfærdigedes af det tyske kancelli og Bernstorffs Navn står under den[1]). Vil man sige, at han uden hensyn til sin overbevisning måtte handle således efter landets love, gælder det samme om Guldberg, og det var dog ikke nødvendigt, at den ulykkelige mand skulde holdes fangen i over 10 år; han frigaves ved en kabinetsordre af 22. November 1771 af Struensee[2]).

Derimed er det naturligvis rigtigt, at Bernstorff stod lige fjærnt fra jesuitismen og den ortodokse lutherske teologi, men det er ikke rigtigt, når det siges, at denne sidste herskede i Tyskland. Den havde alt veget pladsen for den såkaldte overgangsteologi, der netop forsøgte at optage de nye tanker, der trængte ind fra Frankrig, og give kirkelæren en form, hvorved den kunde forenes med dem. Ophavsmanden til denne retning, professor Chr. Wolf i Halle og Marburg døde 1754. Danmark var altid i teologisk henseende et godt stykke bagefter Tyskland, men hos teologer som Guldberg og Balle vil man kunne finde meget strænge domme over den gamle lutherske dogmatik. Til denne retning hørte også den mand, der fremfor alle blev Bernstorffs ideal af en præst, J. A. Cramer. Man må ikke lade sig vildlede ved at der tidt tales om ortodoksien; det, der kaldtes således, var meget langt fra den egentlige lutherske ortodoksi, bruddet med den var sket, idet læren om, at mennesket fødtes syndigt, i virkeligheden var opgivet. Dette kan her ikke udvikles nærmere. Forf. har vistnok ret i, at i Bernstorffs kristendom står tegn mod tegn (s. 224). Men dette gælder hele den tids teologi; han har her fulgt den svingning, som netop da fandt sted i denne.

Det var egentlig først, da Bernstorff 1750 forlod Paris for at overtage udenrigsministeriet, at han kom i egentlig

[1]) Luxdorphiana 19.

[2]) Kabinetsordrer 29. marts 1771—16. jan. 1772. Rigsarkivet.

berøring med Danmark og det danske folk. Forf. har (s. 481) fortalt, hvorledes det overhovedet gik til, at Bernstorff kom i dansk tjeneste. Det var ikke, fordi han havde haft nogen forbindelse med Danmark, det var sikkert et af de lande i Evropa, han kendte mindst. Det hele er et, man fristes til at sige snusfornuftigt ræsonnement over, hvor der var bedst udsigt for en tysk protestantisk adelsmand til at få en stilling, der kunde give ham lejlighed til at udrette noget. Denne måde at ræsonnere på træder også frem ved et andet afgørende punkt af hans liv, da han vilde gifte sig med frk. v. Buchwald. Han lader hendes personlige egenskaber så vel som faderens formuestilstand undersøge ved kommissionærer. Det synes endog, at han aldrig havde set hende, da han besluttede sig til at at ægte hende. Den nøgternhed, hvormed han tog på disse forhold, står i en underlig modsætning til mange af hans udtalelser.

Med tiltrædelsen af udenrigsministeriet ender det foreliggende bind af dr. Friis' værk. Der kan derfor være anledning til at prøve, med hvilke politiske grundsætninger Bernstorff tiltrådte sin virksomhed som egentlig statsmand. Danmarks stilling havde den vanskelighed, at hele dets politik drejede sig om et evropæisk spørgsmål, nemlig at skaffe sikkerhed for besiddelsen af den gottorpske del af Slesvig og tilvejebringe en overenskomst med Rusland om ombytningen af Oldenborg med den gottorpske del af Holsten. Det er denne sag, der sætter sit præg på hele tidens politik for Danmarks vedkommende. Forf. siger om Bernstorffs religiøse forhold, at af de store bevægelser i tiden synes han næsten upåvirket. Som ovenfor udtalt kan jeg ikke her være enig med ham, men der vilde snarere være grund til at anvende disse ord på tidens politiske bevægelser. Bernstorff synes kun at have havt lidt øje for den forskydning af magtforholdene, som i dette tidsrum fandt sted i Evropa.

Han var overbevist om, at Frankrig endnu var hovedmagten i Evropa, til hvilken Danmark fremfor alt måtte støtte sig; han kunde endnu ved syvårskrigens udbrud tro på, at der kunde tilvejebringes sammenhold mellem de mindre tyske

protestantiske magter, og han fastholdt Schulins politik, at det var en livssag for Danmark, at Sverrig holdtes magtesløst ved at det forhindredes fra at forandre sin forfatning. Men alt dette var i virkeligheden tanker, der tilhørte fortiden og ikke fremtiden. Der er vel egentlig kun et punkt, hvorpå det kan siges, at han har været politisk fremsynet, nemlig overfor Preussen. Allerede hans bedstefader havde søgt at holde dette land nede, og Bernstorff så med ængstelse på, at dets magt steg. Under syvårskrigen, da Choiseul måske ikke med urette sagde, at ministrene var de eneste i Danmark, der ikke var preussisk sindede, skrev han til en af gesandterne: „Ynder de militærregimentet og dets despotisme, som hårdere end de asiatiske hoffers undertrykker enhver naturlig og borgerlig frihed? Finder de det heldigt, at al vægt lægges på krigen, og at enhver interesse skal vige for denne, at der ikke er anden ære eller lykke end den militære? Ynder de, at en stat er en lejr, og at dens naboer tvinges til at blive det samme“ [1]). Her er et virkeligt politisk blik ind i fremtiden.

Ser vi på resultatet, da må man beundre den udholdenhed, hvormed Bernstorff fastholdt sit mål og den diplomatiske kunst, hvormed han bevarede Danmarks nevtralitet under syvårskrigen, samt ikke mindst den fasthed og det mod, han lagde for dagen, da alle de fine diplomatiske tråde sprang i stykker.

Men det vil ikke kunne nægtes, at 1762 var hans politik mislykket i lige så høj grad som f. eks. Halls hundrede år senere. Danmark stod overfor en håbløs krig omgivet af naboer, der enten så ligegyldigt til eller var tilbøjelige til at skyde til den hældende vogn. Forskellen var kun, at et uforudseeligt held reddede Bernstorff, medens alle uforudseelige ulykker væltede ind over Hall. Den, man kan næsten sige voldsomhed, hvormed Bernstorff nu kastede sig i Ruslands arme, tyder formentlig på, at han selv har erkendt, at forudsætningerne for hans politik ikke har holdt stik.

Endnu skal kun bemærkes, at forf. (s. 152 ff.) fremstiller Bernstorffs bestræbelser for at fremme Danmarks handel med

[1]) Vedel, Correspondance de Bernstorff nr. 115.

Frankrig især ved at skaffe det samme told som Hollænderne, der var særligt begunstigede. Der kastes derved lys over det utrættelige arbejde, han under syvårskrigen gjorde for at varetage den nevtrale handels ret overfor England, men formentlig får man også en forklaring af, hvorfor hans forsøg på at udvide den danske handel (det almindelige og det afrikanske handelsselskab) mislykkedes. Det forekommer mig ikke at vidne om noget praktisk blik for handelsforetagender, når Bernstorff afviste enhver tanke om, at Danmark kunde yde Frankrig toldbegunstigelser, men derimod mente, at det skulde slutte overenskomster med de franske handelskompagnier eller med den franske stat, hvorved man forpligtede sig til at levere, henholdsvis modtage visse varer til en pris, der forud fastsattes således, at man på begge sider kunde have fordel deraf (s. 160). Sådanne overenskomster vilde det dog have været umuligt at tilvejebringe, og var de komne i stand, vilde de let kunne være blevne farlige for en af parterne. Mellem de varer, han tænkte sig, at Danmark skulde levere, var kød, smør og andre levnedsmidler. Hvorledes vilde det være gået, når et af de den gang almindelige misvækstår var indtruffet, hvor intet kunde undværes her hjemme eller i ethvert tilfælde varerne skulde være købt dyrt og dog sælges til den fastsatte pris?

Det allerede nu foreliggende bind lover godt for, at det følgende om alt dette vil bringe oplysninger, der vil berige og uddybe vort kendskab til den Bernstorffske slægt og dens virksomhed i Danmark. Den unge forfatter har her udført et arbejde, som tegner til at blive en pryd for vor historiske literatur, ikke blot ved at han har skaffet et rigt nyt stof tilveje, men fuldt så meget ved den tiltalende og smagfulde form, han har formået at give sin fremstilling. Den, der har fulgt den nyere danske historiske literatur, har stundom kunnet blive grebet af en ængstelse for, at skildringen af tilstande skulde blive enerådig i den, så personerne trådte i skygge. Her er baggrunden ingenlunde overfladisk behandlet, men personerne står kraftigt og levende på den.

L. Koch.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, indeholdende Bidrag til Norges Historie af utrykte Kilder. Udgivet fra det norske Rigsarchiv. 2. Bd. 3. H. Krania, 1903.

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642—1650. Udgivet fra det norske Rigsarkiv. 2. Bd. 1647—50. [1. H.] Chrania, 1903.

Fra Ribe Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. 1904. Kbh., 1904. Lehmann & Stage.

René Waultrin: La neutralité Scandinave. Extrait de la Revue générale de droit international public. Paris, 1904. (Tilsendt af Hr. Translatør Fredrik Bajer).

Fredrik Bajer: Den danske Gruppes Sag på den XI. interparlamentariske Konference i Wien 1903. Kbh., 1904.

Danske Vider og Vedtægter eller gamle Landsbylove og Byskråer udgivne med Understøttelse af Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. Af Poul Bjerge og Thyge J. Søegaard. 1. Hefte. Kbh., 1904. Lehmann & Stage.

Danske Studier udgivne af Marius Kristensen og Axel Olrik for Universitetsjubilæets Danske Samfund. 1. H. 1904. Kbh. Det Schubotheske Forlag.

Historisk Tidskrift utgifven af Svenska historiska Föreningen genom E. Hildebrand. 23. årg. 1903. H. 4. Stockh., 1904.

Bernhard Olsen: De hamburgske Guldsmede Jakob Mores d. ældres og d. yngres Arbejder for de danske Konger Frederik II og Christian IV. Hamburg, 1903. (I Kommission hos Lehmann & Stage, Kbhvn.)

Indhold:

Side

Holsten-Gottorp og Kronen 1658. Af Skoleinspektør **P. Lauridsen** ..... 1.

Smaastykker:

1. Fra Martin Hübners rejseår 1752—1765. Af Translatør **Fredrik Bajer** ..... 100.

Anmeldelser:

Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark. I. Slægtens Traditioner og Forudsætninger. Kbh., 1903. Ved Provst **L. Koch** ..... 111.

Historisk Tidsskrift udgives med 4 Hefter aarlig. Den danske historiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 4 Kroner. Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Professor Joh. Steenstrup, Svanemosegaardsvej 12, V), hos dens Sekretær (Professor J. A. Fridericia, Nyvej 4, V) og af det Schubotheske Forlag (Silkegade 13, K).

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, ville behage at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Sekretær.